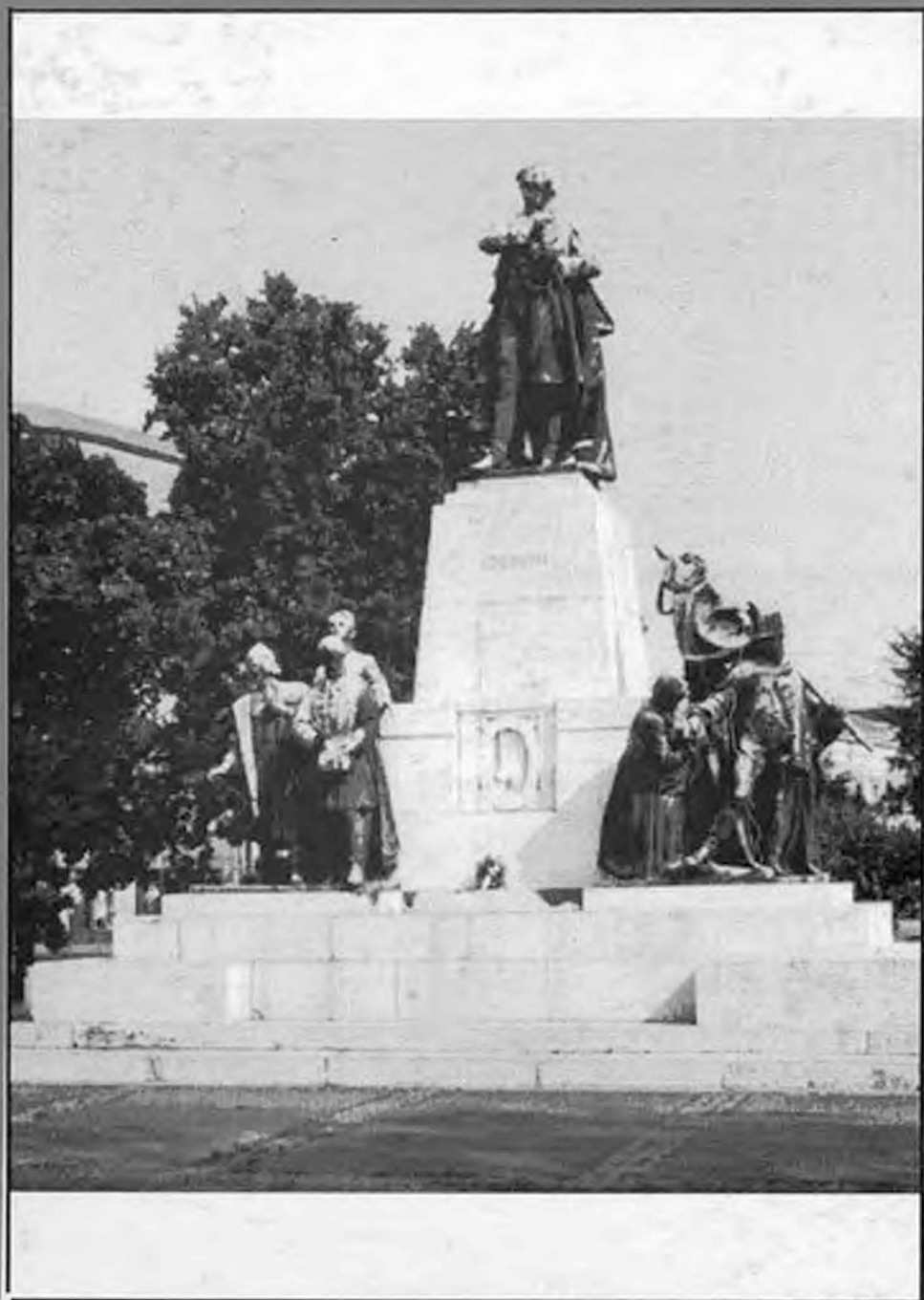

MÚZEUMI KURÍR

MÚZEUMI KURÍR

67

Debrecen, 1995

Ez a szám a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének és a Megyei Önkormányzat támogatásával jelent meg

*

Címlapképtünk:

A debreceni Kossuth szobor. Fotó: Lukács Tihamér, 1995.

13.895/96

MÚZEUMI KURÍR

Kiadja a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre

Felelős kiadó:

Ujváry Zoltán, a Múzeumbarátok Körének elnöke
és Selmeczi László, a Múzeumbarátok Körének ügyvezető elnöke

Szerkeszti: Dankó Imre a Múzeumbarátok Körének alelnöke

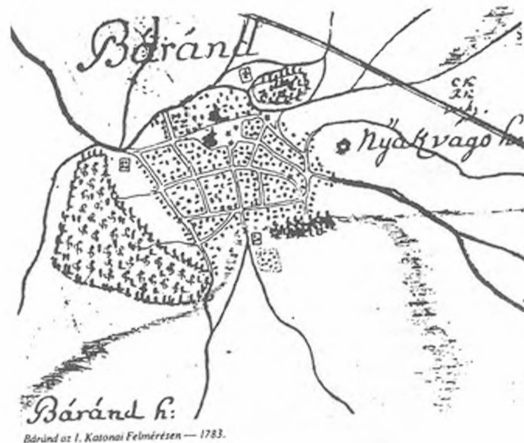
ISSN 0133-9257

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Courier
Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation
in Hajdú-Bihar County (Hungary)
Editorial office: 4001 Debrecen, P.O.B. 61. Déri Museum, Déri Square 1.

Balassa Iván köszöntése

1992. november 14-én, Báránd, a szülőfalu köszöntötte a 75 éves *Balassa Ivánt*. A több szervezet, intézmény bevonásával megrendezett *tudományos ülésen* Balassa Iván hajdú-bihari, debreceni munkatársai, tisztelői, barátai a szülőföldhöz való kötődés hangsúlyozásával méltatták a Herder-díjas néprajztudós életét és munkásságát; szülőföldjéhez való hűségét, ragaszkodását. A tudományos ülés megszervezésében és megrendezésében *Báránd Nagyközség Önkormányzata* mellett nagy része volt a *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatóságának* és rajta keresztül *Múzeumbarátok Körének* is. Az alábbiakban a tudományos ülés egy-egy előadásának közreadásával a *Múzeumi Kurír* kívánja köszönteni Balassa Ivánt.

BÁRÁND NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA DEBRECENI BIZOTTSÁGA
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKBIZOTTSÁG NÉPRAJZI MUNKABIZOTTSÁGA,
A GYÖRFFY ISTVÁN NÉPRAJZI EGYESÜLET,
A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM,
A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA

BALASSA IVÁN

Herder-díjas néprajztudós, Báránd szülőtte,

75. születési évfordulója alkalmából

1992. november 14-én, szombaton fél 11 órakor, Bárándon,
a Községháza Tanácskozó Termében

TUDOMÁNYOS ÜLÉST

tart, melyre tisztelettel meghívjuk

Program:

1. Megnyitó. *Farkas Ferenc*, Báránd polgármestere köszönti Balassa Ivánt, üdvözi a megjelenteket, az ülést megnyitja és az ülés vezetését átadja dr. Szabó László kandidátusnak, egyetemi docensnek
2. Előadás. *Dr. Dankó Imre*, a történettudomány doktora, c. egyetemi tanár: Balassa Iván és a szülőföld.
3. Előadás. *Dr. Takács Béla*, a történettudomány kandidátusa, múzeumigazgató: Balassa Iván és Sárospatak
4. Előadás. *Dr. Sebestyén Árpád*, a nyelvtudomány doktora, egyetemi tanár: Balassa Iván, a nyelvész etnográfus
5. Előadás. *Dr. Orosz István*, a történettudomány doktora, egyetemi tanár: Balassa Iván, az agrártörténész
6. Előadás. *Dr. Bodó Sándor*, a történettudomány kandidátusa, minisztériumi főosztályvezető: Balassa Iván, a muzológus

BALASSA IVÁNT üdvözlők:

- a) *Dr. Szekeres Antal*, a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzati Közgyűlésének elnöke, Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzata nevében,
 - b) *Dr. Bodó Sándor*, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya és a Györffy István Néprajzi Egyesület nevében,
 - c) *Dr. Ujváry Zoltán*, a történettudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, a KLTE Néprajzi Tanszéke nevében,
 - d) *Dr. Sebestyén Árpád*, a KLTE Magyar Nyelvészeti Intézete nevében,
 - e) *Dr. Erdész Sándor*, a történettudomány kandidátusa, a Sóstói Falumúzeum ny. igazgatója, a DAB Néprajzi Munkabizottsága nevében,
 - f) *Dr. Gazda László*, megyei múzeumigazgató, a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága nevében
7. *Dr. Szabó László* elnök az ülést bezárja

DANKÓ IMRE

Balassa Iván és a szülőföld

Balassa Iván, a magyar néprajztudomány és múzeológia nemzetközileg ismert és elismert személyisége, 1917. október 5-én született itt, falunkban, Bárándon. Tehát félreértés ne essék; nem most, ezen a napon 75 éves. Hanem mi, a szülőfalu, vele együtt Bihar szélesebb térsége: az egykor – ha egyáltalán lehetett egy szabad királyi várost megyei keretek közt említeni – Bihar megyéhez tartozónak vélt Debrecen, a debreceni nagytáj, ma emlékeztünk meg, mintegy záró akkordként, ezzel a tudományos üléssel, a nevezetes évfordulóról.

Amikor Balassa Iván és a szülőföld kapcsolatáról kívánok szólni, úgy gondolom, hogy azzal kell kezdenem, hogy mindenkinél kedves a szülőföldje, hogy mindenki szereti a szülőföldjét és ezer és ezer szállal kötődik hozzá. A tudománytörténet, az életrajzok, naplók arról győznek meg meg bennünket, hogy a művészeknek és a társadalomtudósoknak, jobban mondva a társadalomtudósok egy bizonyos csoportjának, például a nyelvészeknek, a történészeknek, az etnográfusoknak, beleértve a folkloristákat is, sokkal erősebb a kötődése a szülőföldhöz, mint másoknak. Ezeknek az embereknek az életében, életműveikben rendkívül fontos ösztönző kötődéseik vannak a szülőföld, a gyermekkori szellemi és anyagi környezethez. Márcsak azért is, mert ezt ismerik legjobban, ennek a megismerése kora ifjúságuktól kezdve tudatosan törekednek. Így van ez Balassa Iván esetében is, aki gyermekkorától kezdve szépen ívelő életpályáján, bármily sokfelé és bármily messze jutott is el szülőfalujától, Bárándtól és bármily tisztségeket töltött is be, soha el nem szakadt szülőföldjétől, a Bihartól a Sárrebe szülőföldülől sikkától és benne szülőfalujától, Bárándtól.

Mindjárt elsőnek, itteni születése szabta meg iskolázatása útját is. Gimnáziumi tanulmányait a debreceni anyaiskola, a Református Kollégium Gimnáziumában végezte és érettségi után, a közben oly szépen megmutatkozott érdeklődésének megfelelően, a debreceni egyetem bölcsészkarának lett a hallgatója.

A debreceni egyetemen – magyar–német szakon – kibontakozó tudományos érdeklődése a nyelvészet, közelebbről a néprajzkutatás körébe vonta és a mindmáig mesterének vallott Csűrő Bálint professzorhoz kötötte. Csűrő Bálint örömmel látta legbensőbb tanítványai körében és szívesen vette, hogy Balassa Iván első tudományos lépéseit a szülőföldjén, a szülőföld környékén teszi meg. A szülőföldhöz való kötődés nem jelentéktelen megnyilvánulása, hogy Balassa Iván első tudományos publikációja, 1939-ben, *Szerep helynevei-ről* szól, és hogy doktori disszertációja egy évvel később, 1940-ben a *debreceni civisek földművelésének munkamenetéről és műszokincseiről* készült összefoglalása volt.

Csűry Bálint személyisége, tudományos tevékenysége, tudományos kapcsolatai meghatározó módon voltak aztán a továbbiakban jelen Balassa Iván életében. Nagy szerepe volt például Csűrynek abban, hogy Balassa Iván egyetemi tanulmányai befejezése után, 1940-ben, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba került – ahogy akkor mondták – múzeumörnek, azaz múzeológusnak, múzeumi tudományos munkatársként. Balassa Iván sepsiszentgyörgyi működése két szempontból is jelentős. Először is azért, mert ekkor és itt került először közvetlen kapcsolatba a múzeummal, a múzeológiaiával, hogy aztán soha, egész élete során el ne szakadjon tőle. A másik pedig az, bármily rövid ideig tartózkodott is Balassa Iván Sepsiszentgyörgyön – hiszen 1944-ben el kellett jönnie – beírta nevét a nagynevű intézményben végzett munkája révén az erdélyi, közelebbről a székely tudományosság történetébe is.

1944-ben Balassa Iván Budapestre került, a Magyar Nemzeti Múzeum – Néprajzi Múzeum-ba, múzeumörként. Itt adatott meg aztán a fiatal, agilis, nagy szervezőberővel és készséggel megáldott és már akkor országosan ismert etnográfusnak, hogy 1945 után a Néprajzi Múzeumot szervezetileg megújítsa és beillesse az akkor kialakuló magyar múzeológia új, korszerű szervezetébe és intézményrendszerébe. 1950–1956 között ő volt a múzeum főigazgatója s egyben a Magyar Néprajzi Társaság központi folyóiratának, az *Etnographia*-nak a szerkesztője is (1949–1958). 1956–1961-ben a sárospataki Rákóczi Vármúzeum igazgatója, majd 1961–1966 között a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjeként a magyar múzeumügy irányítója volt. És bár 1962-től felállásban a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnál is tevékenykedett mint múzeológus, csak 1966-ban ment oda át véglegesen és vált rövid idő múltán az intézmény főigazgató-helyettesévé. A Mezőgazdasági Múzeumban eltöltött éveinek – innen ment aztán nyugdíjba – az a nagy jelentősége Balassa Iván életében, hogy múzeológusi munkássága itt, az agrárszektorban, a szerszámok nemzetközi összehasonlító gyűjtő- és feldolgozó munkájába bekapcsolódva, teljesedett ki igazán. Tevékenysége itt vált nemzetközi méretűvé. 1966-ban a történettudomány (néprajz) doktora lett. Számos elismerése, kitüntetése közül csak az említem meg most, hogy a Dán Királyi Akadémia tagja s hogy évtizedeken keresztül a Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt; hogy elnyerte a Herder-díjat.

Balassa Ivánt, mint tudóst a rendkívüli szorgalom, a kivételes munkabírás és ezekből következően a rendkívüli termékenység jellemzi. Mindig, minden munkahelyén és minden beosztásában folyamatosan gyűjtött. Hatalmas gyűjtőtevékenysége eredményeként létrejött óriási anyaga megbízható forrása, alapja sokoldalú, változatos tárgyú feldolgozásainak. Közülük elsőnek essék szó, a maga korában komplexitása, nyelvi-, néprajzi-, megalapozottsága révén iskolát teremtő *A magyar kukorica-tól* (1960). Aztán az ugyancsak példamutató monográfiáról, *Az eke és a szántás története Magyarországon-ról* (1973), vagy az Ortutay Gyulával közösen készített, nagyszerű Magyar néprajz-ról (1979). Feltétlenül meg kell emlíkeznünk a Balassa Iván érdeklődésének széles köréről igen jól tájékozott *A határainkon túli magyarok néprajza* című monográfiájáról (1989). Ugyanúgy, ahogy az egyik legutóbbi nagy összefoglalásról sem szabad megfeledkeznünk, a *Tokaj-Hegyalja szőlője és bora* című történeti-néprajzi munkájáról (1991).

Na és hát hol van, hová lett a szülőföld, Bihar, Báránd ebben az óriási munkásságban, ezeken az oly távoli munkahelyeken? Hol van Bihar, Báránd, Debrecen

a messzi Sepsiszentgyörgyön, a Székelyföldön; Budapesten, az ország oly nagyra nőtt fővárosában; Sárospatakon, a Hegyalján és a Hegyközben? – kérdezhetik sokan. – Úgy vannak jelen, hogy Balassa Iván, mind a felsorolt nagy művekben, mint pedig számtalan adatközlésében, cikkében, kisebb-nagyobb tanulmányában, könyveiben, füzetében – egy szóval: minden munkájában – előszeretettel említett bihari, sárréti, debreceni, közelebbről pedig kimonodott bárándi adatokat, példákat. Ez természetes dolog is, hiszen Balassa Iván mindenféle gyűjtés nélkül is ezt a falut, ezt a vidéket ismeri leginkább. Az itteni gazdasági-gazdálkodási, társadalmi és művelődési-kulturális viszonyokban a legtájékozottabb. Már csak idevalósi barátai azonos, vagy hasonló érdeklődése, tevékenysége révén is. Mindenek előtt a biharnagybajomi *Szűcs Sándorra*, a komádi *Molnár Balázsa*, a püspökladányi *Dorogi Mártonra* és a debreceni *Balogh Istvánra* kell gondolnunk.

Ezek mellett a fontos említések, hivatkozások, közös munkák mellett a szülőföldjéről, Bihartól, a szülőfalujától, Bárándtól való el nem szakadása legbeszédesebb bizonyíték az, hogy az ő szerkesztésében jelent meg, 1985-ben, a *Báránd története és néprajza* című nagyszerű, mind a tudományos világban, mind pedig a közművelődés-élettörténet-honismeret körében nagy elismeréssel fogadott monográfia is.

Mindenkinél számolni kell azzal is, hogy természetes szülőhelyén, szülőfaluján kívül úgynevezett választott szülőföldjével, szülőfalujával, vagy szülővárossal is bír. Van akit valami keserű csalódás, kudarc késztet arra, hogy természetes szülőhelyét megtárogja és helyette válasszon magának egy eszményinek is mondható szülőhelyt. Vannak aztán olyanok is szép számmal, akik nem tagadják meg természetes szülőföldjüket, de munkásságuk során, hivatásuk betöltése közben oly erősen kötődnek egy-egy tájhoz, faluhoz, vagy városhoz, hogy szinte a szülőföldnek, a szülőhelynek kijáró szeretettel veszik körül őket és ugyanúgy ezer és ezer szállal kötődnek hozzájuk, mint természetes szülőföldjükhöz. A kérdéses tájat, falut, vagy várost választott szülőföldjükként, szülőhelyként tisztelik. Balassa Iván ez utóbbiak közé tartozik, mert Biharhoz, Bárándhoz való ragaszkodásának megtartása mellett, munkahelyei közül két várost, jobban mondva tájat is szülőföldjeként, szülőhelyeként tisztelt, szeretett. Bizonyára nem járok messze az igazságtól, ha azt állítom, hogy Balassa Iván a természetes szülőföldjéhez és szülőfalujához kötő tevékenység és termékeny kapcsolatai is nagyban befolyásolták választott szülőföldjeinek megválasztásában. Balassa Iván Sárospatakhöz, a Hegyaljához, a Hegyközhez, a Bodrogközhez való kötődésében benne van a bihari tájhoz, Debrecenhez és Bárándhoz való ragaszkodása is. Különbözőről a tárgykörrel tudományos üléstünk egy másik előadása bővebben fog szólni.

Visszatérnem maradt az a feladat, hogy Balassa Iván egy másik – időrendben első – választott szülőföldjéről, szülővárosáról a Székelyföldről, Sepsiszentgyörgyről szóljak. Bármily régen és bármily kevés időt, mindössze négy évet töltött is Balassa Iván Sepsiszentgyörgyön, a Székelyföldön, az ott végzett nagyszabású gyűjtőmunkája és gyűjtéséi csekély hányadának feldolgozása, megjelentetése ugyanúgy anyagot, megbízható anyagot szolgáltatott számára összefoglaló jellegű, országos vagy éppen kárpát-medencei kitekintő munkái, monográfiái számára, mint az itt, szülőföldjén, Bárándon megismert körülmények, népiéletbeli jelenségek. Ezen adatok, amelyek feldolgozása mind a mai napig tart, ahogy ezt az itt és most közreadott legújabb munkája *A székelyföldi Erdővidék temetőiről* szóló is fényesen bizonyítja (1992). Magukban hordják az

itt, a szülőföldön megismert hagyományt, az itt tanult ismereteket, feldolgozási szempontokat, módszereket. Ezzel a könyvével kapcsolatban kénytelen vagyok megjegyezni, hogy ezt a KLTE Néprajzi Tanszéke adta ki *Ethnica* című kiadványsorozatában, *Ujváry Zoltán* szerkesztésében.

Balassa Iván most 75 éves. Ma is munkacereje teljében van, ma is töretlenül gyűjt, dolgozik, publikál és – ami talán a legfontosabb – gazdag élete példájával tanít. Sokmindent, a tudományokon túl valami másra, valami egyetemesebbre is: hazaszeretetre. A hazaszeretet alapja a közvetlen környezet szeretete, a szülőföld szeretete. A szeretet ilyen esetekben szükségszerűen változik át, fejlődik a megismerés, a minél jobban való megismerés igényévé. Balassa Iván szereti és ismeri is Bihart, Bárándot és soha se tagadta, hogy idekötöző szülőföld-szeretete és Biharra, a Sárreiszéle, Bárándra vonatkozó ismeretei mily nagy mértékben befolyásolták más tájak, más falvak, városok, életmódok megismerésében, tudományos bemutatásában. Ezért is tartjuk most itt, Bárándon, a szülőfaluban ezt a megemlékezéssel párosult tudományos ülést. Kívánva, hogy még sokáig, nagyon hosszú időn át, békében és boldogságban éljen és munkálkodjék!

BÁRÁND

TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA

BÁRÁND/1985

TAKÁCS BÉLA

Balassa Iván Sárospatakon

Én nem írtam le mindazt, amit ezen az ünnepségen Balassa Ivánról el szeretnék mondani, mert a szívemből szeretnék beszélni azokról az emlékekről, amelyek engem Balassa Ivánnal összekötöttek. Bevallom, hogy van miről beszélni, elsősorban a barátságról, ami maig megvan, másképpen nem lennék itt Bárándon, hogy másokkal együtt köszöntsem Balassa Ivánt. Ha nem találkoztunk volna egymással Sárospatakon, akkor csak a műveiből ismerhettem volna meg Balassa Ivánt. Ez a találkozás, és az ebből kifarjadt és élő barátság akkor jött létre, amikor nem jelentett egyes emberek számára előnyt, ha holmi papocskákkal barátkozik, a marxista-keresztény ideológia mindig megtartotta a tisztas távolságot egymás között, az előbbi abban a biztos tudatban, hogy az utóbbi, vagyis az egyház előbb-utóbb, de inkább előbb eltűnik abból a társadalomból, amely teljes erejével a szocializmus építésén fáradozik, harcol, versenyez, irtja a kapitalizmust, mint nyáron a Balaton környékén a szúnyogokat. Amikor egyszer egy ilyen izzig-vérig kommunista emberrel valahol összejöttem, és bemutatkoztam: „Takács Béla, tolsvai református lelképásztor vagyok. Nem baj az” – hangzott a válasz.

Balassa Iván emberi nagyságára vall, hogy ő, mint a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója segédlelkész létemre is barátjává tett, és túl ezen tanítómesteremmé lett. Ami a barátságot illeti, ez korántsem abból állt, hogy együtt tanulmányoztuk a Bibliát, jöhet az Élet Könyve nem idegen Balassa Iván számára, hiszen református lelkész családból származott, a báráni parókian született, de ismétlem a barátság nem hitvitára alapozódott, hanem a magyar néprajzra. Ez viszont a számomra sem volt idegen, mert parasztságból származok, ami viszont nem jelenti okvetlen azt, hogy minden paraszti néprajzos legyen.

Úgy látszik, hogy Balassa Iván felfedezett bennem valamit, ami arra ösztönözte, hogy a sárospataki református múzeum vezetőjét érdemes lenne a néprajz felé irányítani, már ami az érdeklődési körét, de nem a származását illeti. Ez a barátság, túl a baráti beszélgetéseken abban nyilvánult meg, hogy Balassa Iván szervezte meg az első nagyszabású gyűjtőmunkát, és ehhez engem is segítségül hívott. Arról volt szó először, hogy össze kellene gyűjteni a telkibányai és a hollóházi keménycserépyarak termékeit annál is inkább, mert a termékek jelentős része a paraszti kultúrával kapcsolatosak.

Megkezdődött tehát a gyűjtés. Többesszámban mondom, mert Iván nem kiküldött, hanem együtt mentünk. Gyalog, vagy kerékpárral. A feladatunk legfeljebb akkor vált kétrétűvé, amikor Balassa Iván a Hegyköz földművelésével kapcsolatos anyagot

gyűjtötte, én pedig a tányérokat, korsókat, kancsókat. Erről jut eszembe egy kedves történet. Pányokon dolgoztunk, a szállásunk a kúrtornál volt, és korán reggel már elindultam a „vadászatra”, Iván a gondnok úrral beszélgetett egy kis üveg pálinka és néhány szelet kenyér társaságában, vagyis egy korty pálinka, egy harapás kenyér. A gyűjtés során, illetve a vásárlás után elég sok helyen megkérdezték tőlem: – „Tiszteletes úr, reggelizett már? – Még nem – feleltem. – Na, akkor egy kortyot áldomásképpen” – mondta a házigazga. Ez ment is egy ideig, de amikor már ötödikszor vittem az edényeket a kurátor házához, Iván rosszalóan rámszólt: – „Béla, kérlek, az edényekhez ne nyúlj!” Sikeres volt a gyűjtőmunkánk, és eléggé vidáman indultunk gyalog Telkibányára. Útközben szembe jött velünk egy asszony, hátán egy terjedelmes batyuvál, amiből valami rúd-féle nyúlt ki. – „Adjon Isten jó napot, néném – kiáltotta messziről Iván, – látom hozza a szövőszéket. Erre én szóltam meg: – Iván te senyülj az edényekhez, mert a batyuban nem szövőszék, hanem lekvárfőző üst van, a nyele meredezik az égnek. – Ha te a lekvárfőző üstöt szövőszéknek nézed, akkor nemcsak beszélgetél a kurátorral, de közben nyeltetek is némi szilvatermetet.”

Telkibányán ismét a rossz tanuló hibájára estem. A szállásunk abban az épületben volt, ahol a kerámiaágár 1825-ben megkezdte a működését, illetve amit a helybeli lelképítő megvásárolt a két pártában maradt lánya részére. Szívesen látott vendégek voltunk, kitűnő ebéd, majd utána beszélgetés, de mi inkább csak hallgatók voltunk, mert az idősebb paplány – Sárika – belekezdett az életrajzában ismertetésébe, mi tehát legfeljebb: – „tényleg, nahát, még ilyet” szavakkal vettünk részt a párbeszédben. Én egy darabig hallgattam a széken ülve a szóadatot, majd átültem a szobába levő díványra. Van egy régi közmondás, mely szerint jobb feküdni, mint ulni, tehát elnyújtóztam a díványon, sőt el is aludtam. Nem tudom meddig tartott ez a délutáni szieszta, csak azt, hogy Iván még mindig mondja: „nahát, tényleg, stb.”, majd amikor ketten maradtunk Iván kifakadt: „A Király-kútnál megöllek. Pimasz módon elalszol, én meg csak hallgatom ezt a bőbeszédű beszámolót!” (A Király-kútja tulajdonképpen egy forrás, amelynek a vízből a hagyomány szerint Mátyás király ivott vadászat közben, innen kapta a nevét.) Iván nem ölt meg, sőt az élet útján tovább vezetett, el egészen a Zempléni-hegység üvegútjainak a feldolgozásáig.

Balassa Iván hívta fel a figyelmemet arra, hogy a Zempléni-hegységben levő Kishuta, Nagyhuta, Óhuta, Újhuta, Vágashuta nevű településeknek nemcsak a neve maradt fenn, hanem az egykori üvegútak termékei is. Elindított tehát egy másik irányba: a parasztüvegek felkutatására. Ebben a munkában Balassa Iván már nem vett részt, mert ha jól emlékszem a „Karcasai monadák” című nagyszabású könyvéhez gyűjtötte az adatokat, de segítőtársakat is adott mellém, mint például dr. Ujvárszky Kálmán és dr. Benda Kálmán fiát. A gyűjtések, akár a telkibányai, hollóházi kerámiaágár termékeiről legyen szó, akár az üvegútakról, meglepő eredménnyel zárultak. Ez persze nemcsak azt jelentette, hogy a tárgyakat belettároztam, hanem azt is, hogy Balassa Iván tovább ösztökölt, hogy ti. írjam meg a manufaktúrák történetét. Irány tehát most már nem a Hegyköz, a Zempléni-hegység, hanem az Országos Levéltár. Ha nincs Balassa Iván, és nem ad az általa gyűjtött levéltári anyagból adatokat, talán sohasem léptem volna át az Országos Levéltár küszöbét. Nem találomra kezdtem meg a levéltári kutatást, mert Balassa Iván mondta meg, hogy hol keresgéljek, hol találhatok értékes adatokat. És találtam. Így jelent meg a második könyvem

a Zempléni-hegység üvegútairól. A második, mert az első megjelenése szintén Balassa Ivánnak köszönhető. Ez a kiadvány a dr. Dankó Imre, szintén sárospataki múzeumigazgató által szerkesztett Rákóczi Múzeum füzet sorozatában látott napvilágot. Balassa Iván átnézve a kéziratot azonnal kiadásra javasolta. Sőt az első példányt a nyomdából elhozva személyesen adta át a számomra. Milyen büszke voltam, ami ugyan nem valami „papi” erőny, az viszont igen, hogy hálát adtam Istennek, hogy Balassa Iván barátomnak nevezhetem, és ez a hála most is érvényes. Miért? Balassa Iván Budapestre került a Művelődési Minisztériumba, én pedig előbb Tolsván, majd innen Debrecenbe, de a baráti szálak a távolságok ellenére sem szűntek meg, az idő sem mosta el ezt a barátságot, mert nem homokra, vályogra épült, hanem kösziklára. Ha alkalom adódott rá, akkor Balassa Iván keresett fel Tolsván, vagy pedig én őt Pesten. Nem holmi udvariassági látogatások voltak ezek, hanem a számomra a tudományos életben való előrehaladás lehetőségei, és itt megint csak Balassa Iván egyengette az utamat.

Arról van szó, hogy szerettem volna kandidátusi vizsgát tenni. A témát maga Szentágotthai János, az MTA elnöke is jónak tartotta, az ügyet támogatta, azonban az illetékes szakosztály elnöke egyszerűen visszaszabta a már nyomtatásban beadott dolgozatot. A sikerem lehet örülni, a kudarcot is el kell viselni. Balassa Iván azonban ezt a kudarcot nem vette tudomásul, – és ebben nyilvánul meg a közöttünk levő barátság mélysége vagy magassága, – hogy egy másik könyvemet javasolta kandidátusi értekezésre. Balassa Iván tekintélye is közrejátszott abban, hogy a történelem-néprajz kandidátusa lehettem. Ő, mint az egyik opponens, leírta a könyvem értékét, annak hiányosságait, amelyekből csak tanulhattam azokkal a véleményekkel, kritikákkal vagy dicsérettel együtt, amelyeket a másik opponens, dr. Ujváry Zoltán debreceni professzor tett a kiadvánnyal kapcsolatban.

Nem szeretnék a személyi kultusz hibájába esni, netán Balassa Ivánt pidesztálra emelni, az igazság viszont az, amivel kezdtem a köszöntésem, hogy a szívemből beszélek, nem szólamokat szajkózok. Hálás vagyok Balassa Ivánnak mindazért amit értem tett, és nyilván még tenni is fog, mert hiszem, hogy Isten még sokáig megtartja erőben, egészségben, hogy ajándék lehessen ne csak nekem, hanem a magyar néprajz-tudományak is.

Sárospatak a XIX. század derekán. Vasárnapi Újság VII. 1860. 23. szám, 276. p.

Balassa Iván agrártörténeti munkássága

Csaknem lehetetlen feladatra vállalkozik, aki röpké negyedórában kívánja felvázolni Balassa Iván gazdag és szerteágazó életművének akár csak azt a szeletét is, amely az agrártörténettel kapcsolható össze. Agrártörténeti jellegű tanulmányainak, cikkeinek száma csaknem eléri a 100-as nagyságrendet s monográfiái közül is legalább hatot ebbe a témakörbe is be lehet sorolni. Csak azért nem állíthatom, hogy a néprajztudomány számos területén több mint fél évszázada jelentős műveket alkotó tudós kollégánk az agrártörténet és néprajz határterületén alkotta a legjelentősebbet, mert egyéb témájú művei is maradandó értékei a néprajztudománynak, számomra, aki elsősorban a rokonszakma – az agrártörténet – kutatója vagyok – ennyi szubjektívizmust megengedhetek talán – mégis ezek a legfontosabbak. A Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyetteseként eltöltött több, mint két évtized természetes módon befolyásolta tudományos érdeklődését is, amelyből egyébként 1966 előtt sem hiányzott az agrárvilág iránti vonzódás. Számomra az is sokatmondó, hogy 5 évvel ezelőtt, amikor barátai kötetettel tisztelegtek előtte 70. születésnapja alkalmából, a kötetnek az „Arator” (földműves, szántóvető) címet adták bizonyára azért, mert életművében fontosnak tartották a parasztlét iránti vonzódását.

Nem lehet kétséges, hogy Balassa Iván tudós kutatóként családi hagyományai alapján ösztönösen is vonzódott a mezőgazdasághoz és a paraszti életfórmához. Megható és szívszorító ajánlás olvasható az Aratómunkásokról írt monográfiája bevezetőjében: „Az aratók, a marokszedők közül elsőként ajánlom könyvemet Balassa Józsefné Major Mária nagynéném emlékének, aki a fegyverneki gróf Fáy uradalom nagytartóján szerzett száraz betegségben (tüdőbaj) fiatalon hunyt el.” Balassa Iván: Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944. c. monográfiája lektoraként egyik első olvasója lehettem a vaskos kéziratnak. Most utólag bevallhatom, amikor az aratóbandáról szóló elemzését olvastam vagy a marokszedő (kettőző) funkcióját felvázoló külön tanulmányát vettem kezembe, kevésbé figyeltem a művésen csiszolt mondatokra, lelki szemem előtt Major Mária jelent meg, aki bizonyára olyan vékonyka de szívós asszony lehetett, mint az én nagynéném vagy anyám s kissé riadtan igyekezhetett a száraz köhögés ellenére is lépést tartani urával, aratópárjával, hogy megkereshessék az egész évi kenyérnekvalót. És megérttem mi az ami Balassa Ivánt örökre elköltelezte az agrárvilág és a paraszti múlt kutatása mellett. A gyökerek kitépésének és elszakításának.

A személyes elköltelezettség azonban párosult a szakma elméleti lehetőségeinek pontos tisztázásával. Ha figyelembe vesszük azokat a tanulmányokat, amelyek a

munkaeszköz-kutatás elvi és módszertani kérdéseivel, a mezőgazdasági emlékek gyűjtésével és védelmével, a mezőgazdasági ismeretek szerepével az agrártörténeti kutatómunkában vagy a munkaeszközök kutatásának ikonográfiai forrásaival foglalkoztak, akkor világosan láthatjuk, hogy Balassa Ivánt az érzelmi szálaton túl a tudós örökös kutató szenvedélye is elvezette az agrártörténet vizsgálatához, pontosabban azokhoz a jelenségekhez, amelyek a néprajzos és agrártörténeti kutatók közös vizsgálatának tárgyát képezik.

Ezek között kétségtelen fontos helyet foglal el az egyes szántóföldi növények termelésének, elterjedésének, megművelésének, betakarításának és tárolásának, fogyasztásának, a hozzá kapcsolódó esetleges hiedelemvilágnak monografikus feldolgozása. Balassa Iván monográfiája az 1960-ban megjelent „A magyar kukorica” igen széles anyaggyűjtésére támaszkodva nemcsak az említett kérdésekre adott választ, de elindított egy olyan folyamatot, amelynek eredményeként ma már nemcsak a legfontosabb újvilági növény magyarországi diadalútját ismerjük, de monográfia született a dohánról, a burgonyáról, a cukorrépáról a napraforgóról és még jónéhány más szántóföldi növényről. A kukorica-monográfia sok értéket kiemelt a kortársi kritika. Én mintaszerűnek tartom annak az útnak a bemutatását, amelynek során a kukorica felbomlasztotta a hagyományos vetésszerkezetet és a szántóföldi kerek növénye helyett a legnagyobb arányban termelt magyarországi növény lett.

A kukorica monográfiának is izgalmas fejezetei a szántóföldi termelést, betakarítást és tárolást tárgyalók. Mutatják, hogy Balassa Ivánt érdekli a szántóföldi növénytermelés komplex folyamata: ami köré tulajdonképpen a paraszti munka egész éves rendszere szerveződik. Az 1964-ben megjelent „Földművelés a Hegyközben” c. kötet egy jellegzetes hazai kistáj keretei között vizsgálja a földművelés teljes spektrumát, bizonyára nem véletlenül s nem függetlenül attól, hogy életének egy szakaszát a Hegyköz közvetlen szomszédságában élte le és személyes tapasztalatai mellett kiterjedt gyűjtőmunkát is végezhetett e területen. (Takács Béla)

Valószínűleg ez inspirálta a Bodrogköz múltja iránti érdeklődését. Az 1975-ben megjelent „Lápok, falvak, emberek” a Bodrogköz parasztságának sajátos életéről szól, amely Balassa Ivánt már az 1950-es években is érdekelt, miként ezt több korábban írt tanulmánya is tanúsítja. Sajátos, írásművészetével is megragadó és lenyűgöző könyv a „Lápok, falvak, emberek”. Esszé, a szó legnemesebb értelmében, de nem a tudós szől benne a tudóstársakhoz, mint az esszében általában, hanem a nép tudóssá vált fia annak a népeknek, amely őt a tudomány birodalmának meghódítására küldte. Az óriási ismeretanyag nemcsak a szerző gyűjtéseit öleli fel, hanem azt a nagy történeti forrástanyagot is az urbáriumoktól a conscriptiókig, amellyel Balassa Iván századokra visszamenőleg ellenőrizte a recens gyűjtések eredményeit. Számomra mintha maradt a kötet arra, hogyan kell a történeti forrásokat és a néprajzi gyűjtéseket szerves egységbe forrasztani és felhasználni. Én is elmondhatom azt, amit Ortutay Gyula a kötet előszavában megfogalmazott: „Balassa könyvében rátaláltam a parasztság életének megragadhatatlan gazdagságára és sokszor kétségbeesítő monotonitására – a csöndnek és a feszültségnek arra a különös együttesére, ami annyira jellemezte a paraszti népeket”. Balassa Iván a néprajzkutató, minden könyvében és tanulmányában értő felhasználója a történeti forrásoknak. Kötelezőnek tartja maga számára, hogy „a

néprajzkutató, amennyiben anyagát történeti irányban is el akarja mélyíteni, kénytelen saját maga a forrásokhoz, a kiadatlan levéltári oklevelekhez fordulni.

Így volt ez a kukorica monográfiában, a Lápok, falvak, emberekben, de így volt nagy eszköztörténeti monográfiájában az 1973-ban megjelent „Az eke és a szántás története Magyarországon” címűben is. A paraszti munkaeszközök múltja több mint fél évszázados tudományos tevékenysége során mindig is érdekelte Balassa Ivánt. Ez az érdeklődés térben és időben óriási területet ölel fel. Írt tanulmányt az őskori vetőekéről és újkori megfelelőikről a Közép-Keleten, egy sajátos talajművelő eszközzel Európában a hasogatóról, a szórólápat kárpát-medencei elterjedéséről, az eke és borona használatának módzatairól, a szláv hatásokról a magyar földművelés rendszerében, hogy csak a legjellegzetesebbeket említsük. Más kortársaitól eltérően nemcsak a hagyományos paraszti földművelés eszközei iránt érdeklődött, de tanulmányokat írt a gépesítés kezdeteiről az európai mezőgazdaságban, érdekelte az a kérdés hogyan váltak gyári előállításúvá a hagyományos paraszti eszközök a kapitalizmus korában stb.

Eszköztörténeti munkásságát mintegy megkoronázta az eke monográfia, amely óriási európai összehasonlító anyag birtokában nemcsak a hazai fejlődés történetét mutatta be először hitelesen, de az európai átalakulást is. Az asszimetrikus kormánykezes ágyéke, amely a XI–XII. század óta Nyugat-Európa legjellegzetesebb nehéz ekeje hazai elterjedésének bemutatásával Balassa Iván a legfőbb bizonyítékot szolgáltatva ahhoz, hogy Magyarországot a nyugati típusú gazdaság részének kell tekintenünk már a középkor századai óta.

A monográfia címében nem véletlenül szerepel az eke mellett a szántás szó is. Sokakkal ellentétben Balassa Iván nem híve az öncélú eszköztörténetnek. Teljesen jogosan számára az eszköz csak funkciójában ismerhető meg s ez a funkcionális vizsgálat végig jellemzi e nagy monográfiát is. És még valami: az eszközt használó ember és annak társadalmi viszonyai.

A mezőgazdaság története nem önmagában témája a kutatásnak, hanem azzal a paraszti társadalommal együtt, amely számára a mezőgazdálkodás nem egyszerűen foglalkozás, hanem a mindennapi, gyakran keserves, ritkán azonban örömmel is teli élet kerete.

Ez a paraszti társadalom jelenik meg az 1985-ben publikált „Aratómunkások Magyarországon 1848–1944. c. könyvében. Itt is tetten érhetjük Balassa Iván alkotómunkájának módszerét. A gyakran több évtizedes óriási anyaggyűjtés során több tanulmányban igyekszik tisztázni bizonyos részmódotokat. Ilyen előtanulmányoknak tekinthetjük e monográfiához a kévébe kötött szalagabona összerakásáról és számolásáról, a Békés és Csongrád megyei részesmunka és ledolgozás kérdéseiről, az aratógazdáról, a marokszedő szerepéről az aratócsapatokban, vagy általában az aratómunkásokról írt tanulmányait. A részek tisztázása után születik meg a nagy szintézis, amely a probléma mindenoldalú tisztázására törekszik.

Hasonló módszert tapasztalunk az 1991-ben megjelent „Tokaj-Hegyalja szőleje és bora” című történeti néprajzi kötetben is. Csaknem negyedszázada igyekszik feltárni a hegyaljai szőlőművelés és borkészítés sajátosságait, nyilván itt sem függetlenül a sárospataki múzeumban eltöltött évektől. Tisztázta a zsidók szerepét a tokaji szőlőtermelésben és borkereskedésben, felidézte egy elfelejtett hegyaljai helytörténész emlékét. Foglalkozott a hegyaljai német telepések szerepével, a legjellegzetesebb tokaji borfajta

az aszú és az esencia korai történetével, kialakulásával és szerepével az 1848 előtti magyar borkereskedelemben. Ez után született meg a nagy összefoglalás, amelyben a termelési folyamat és a társadalom ugyanolyan szerves egységet alkot mint Balassa Iván más munkáiban. Bocssásk meg nekem, aki magam is Tokaj-Hegyalja szerelmese vagyok, hogy nem tudok hívós objektivitással szólni az ünnepelt e legutóbbi nagy monográfiájáról, amelyben az én szerény lektori szerepem érdemén felül van kielméve.

Mit kívánhat az agrártörténész barát befejezősül Balassa Ivánnak, a tudós kutatónak, aki az agrártörténetben legalább akkora tekintélyt vívott ki magának, mint a néprajz különböző ágaiban. Még sok-sok alkotó esztendő, jó egészséget a tudomány és mindannyiunk javára.

Mészoly Géza: Lápszéli tanya. Rajz, 1870.

Az életet már megjártam...

Szerencsés és boldog ember vagyok, hiszen olyan jeles faluban születtem, mint a Bihar megyei Báránd. Mikor dr. Herbst Géza a református paróchia egyik szobájában világra segített, azt mondta anyámnak: – Na ez szerencsés fiú lesz, mert zsidót látott meg életében először! – Én valóban szerencsés lettem, de szegény Herbst Géza 1944-ben magát és családját megmérgezte és nem vállalta a szörnyű meghurcoltatást. De szerencsés voltam azért is, mert olyan nagyszerű tanítóm volt ebben a faluban, mint Raffay Lajos, akinek a keze alól több mint ötven nemzedék került ki nagyszerű eredménnyel. Azután nagyapám Szabó József következett, aki 52 évig szolgált hittel és becsülettel a bárándi református gyülekezetet. Ő vállalta az első két gimnáziumi osztályban tanításomat. Reggeltől estig latint tanultunk és sok latin közmondás is megragadt bennem. Így az egyik: Quid-quis agis, prudenter agas, et respice finem! Ez magyarul körülbelül ennyit jelent: akármit is csinálsz, okosan tedd azt és figyelj a végső eredményre. Kedves nagyapám! Be kell vallani, hogy annyi bölcs tanács közül ezt sem mindig tartottam meg, hanem leszeggett fejjel gyakran neki mentem még a falnak is.

Sok mindent tanultam Bárándon. Így többek között harangozni, orgonát fűtatni Káti lacesitől, tőle és más barátaitól a bigézést, a golyózást, a sárpuska használatát és sok mindent, ami hozzátartozott a bárándi gyerekekhez a két háború között.

Majd a debreceni Református Gimnáziumban megszerzett érettségi után az egyet men eljegyeztem magam a nyelvjáráskutatással és a néprajzzal, kedves professzorom Csűrű Bálint irányításával. Első néprajzi feljegyzéseim is Bárándon készültek. Szőnyi Mihály, aki mindig megemelte kalapját a Kossuth-szobor előtt, mondta el nekem a régi vizes világ, a gazdálkodás emlékeit és ezeket a sorokat még ma is őrzöm. Fűtő Dezső, aki egy évvel idősebb nálam az irodalom iránt érdeklődött. Írókkal levelezett és nála megcsodáltam Kosztolányi Dezső: Ilona c. versének kéziratát, illetve első gépelt formáját, amit a nagy költő-író óriás elküldött neki. Egy alkalommal Szabó Pállal, a biharugrai íróval találkoztam nála, akinek akkortájt különösen a paróchiákban nagyon vitatták a Papok, vásárnapok című regényét (1933). Biciklivel tette meg a nagy utat és mindjárt levontam a tanulságot belőle, hogy az írók többnyire szegények.

Eppen hatvan évvel ezelőtt, ugyancsak volt egy ünnepség Bárándon. Nagyapám, akkor töltötte be bárándi lelkészkedésének 50. évét, melyből 9 káplánként telt el, Arany János násza, Szel György mellett. Az ünnepséget követő banketten mindenkinek odadtették a nevét viselő cédulát a tányérja elé. Az enyémre Szm. Kiss Bálint, a falu

jegyzője, ezt írta: Szépményű Balassa Iván. Kedves Bálint bátyám! Ennyi sikerült a szépményből: vagy 20 könyv, mintegy 5–600 tanulmány, egy csomó szerkesztés, köztük a Bárándról kiadott monográfia. És megint csak nagyapám egy latin közmondása jut eszembe: Si desunt vires, tamen est laudanda voluntas vagyis magyarul: Ha hiányzik az erő, akkor dicsérendő az akarat is. Azt hiszem nálam az utóbbi volt a nagyobb.

A szülőfalummal való kapcsolat új fejezetét jelenti, amikor az itt jelenlévők segítségével megszerkesztettem: Báránd története és néprajza c. monográfiát. Egy napon az 1980-as évek elején beállított a Vajdahunyad várába vagyis a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba hozzám Papp László tsz elnök és a beszélgetés során kiderült, hogy a bárándi szeretnék közelebből megismerni történetüket, néprajzukat.

– Annyi mindent összeírszokáltál – mondta a beszélgetés után –, egyszer írhatnál már a szülőfaludról is.

– Jól van, de ki fogja azt kiadni, hiszen egy ilyen könyv elsősorban ezt a falut és talán a közvetlen környékét érdekli?

– Hát mi! A tsz meg a falu! Mit gondolsz hát nem kódu sok laknak a te szülőfaluban.

Így indult meg a munka, melynek során kikötöttem, hogy az én összes tiszteletdíjam egy, azaz egy forint, amit meg is kaptam és ma is őrzöm. Ekkor kötöttem ismeretséget és barátságot a bárándiakkal újra. Így Farkas Ferencel, aki ma mint polgármester szolgálja a községet, Papp Lászlóval az egykori tsz elnökkel, Deli Andorral, aki az iskolásokon keresztül segítette a feltáró munkát, Géczy Tihamárral nagyapám utódja mindenben segítette munkánkat és mindig a paróchián szállhattam meg, ha itt tartózkodtam, majd Balogh László lett a bárándi lelkész, mire a könyv megjelent. Sok bárándi nevet kellene még felsorolnom, de hadd álljon itt e helyett a könyv bevezetőjének egy mondata: „Báránd lakossága is szerzőtársa e könyvnek, hiszen az adatok jelentős része tőlük származik”.

De nemcsak szerencsés, hanem boldog ember is vagyok, hiszen egy hosszú életet át az csinálhattam, amit szeretek és amit élvezek. 1939-ben, tehát 53 évvel ezelőtt jelent meg első munkám: Szercep helynevei, melyben egy szomszédos falu határ-területeit gyűjtöttem össze.

Boldog vagyok azért is, mert sok nagyszerű barátom volt és van és most ezek egy része összegyűlt, hogy elmondja véleményét rólam. Meg kell mondanom hogy helyenként elfogultság érzett ki szavaiból, de az is jölessen. A levezetés munkáját vállalta Szabó László régi barátom, hiszen kandidátusi vizsgálónak voltam, együtt dolgoztunk Szlovákiában a Garam-mente magyar falvaiban. Azok közé tartozik, akik nem mindig számolnak azzal, hogy cselekedeteik vajon tetszenek-e a többségnek. Szekeres Antal a Megyei Önkormányzat Közyűlésének elnöke nemcsak a Báránd monográfiájának megjelentetését segítette, hanem részt vett annak bemutatásán is, sőt amikor tanítványaim, barátaim 70. születésnapomra egy tanulmánykötetet jelentettek meg, azt elősegítette. Gazda László megyei múzeumi igazgató szervezte meg a Bárándi monográfia bemutatását Debrecenben a Déri Múzeum dísztermében.

Ujváry Zoltánnal barátságunk és kapcsolatunk valamikor az 1950-es évekre nyúlik vissza, amikor első jelentős munkáját az Ethnographiában közöltem. Az elmúlt négy évtized alatt sokat dolgoztunk együtt, sok mindent elindítottunk. Elég ha a Néprajzi

Látóhatár folyóiratot, a legújabbat említem, melyben a határon túl élő ma-gyar kutatóknak nyújtunk lehetőséget eredményeik közlésére, és ez az egész magyar nép értéke. Orosz Istvánnal második szülőföldem Tokaj-Hegyalja köt össze, amit történeti vonatkozásban nálam sokkal jobban ismer, ezért fordulok hozzá sokszor tanácsért, mindig gazdag eredménnyel.

Takács Bélával is három és fél évtizedes barátság és munka köt össze, mely Sárospatakon kezdődött és együtt jártunk a Hegyalja, a Hegyköz falvait, hogy felfedezze annak rendkívül gazdag üvegkészítményeit. Búszke vagyok rá, hogy Comenius sárospataki nyomdájáról írt alapvető munkáját én adhattam ki. Erdész Sándorral nyírségi gyűjtései során, főleg Nyírcsászáriban kötöttünk kapcsolatot és örökké emlékeztet mar kadandátusi vizsgája, melynek végén még koccintottunk is.

Sebestyén Árpád a debreceni egyetemen azt a tanszéket vezeti, melynek egykor magam is díjtalan gyakornoka voltam, de félárú jegy és fényképes liftvezetői igazolvány járt érte. Csúry Balint a román oldalon lévő Egriben volt, szülőházát együtt szeretők volna megjelölni, de csak nélkülöm utazhatott, mert egy futó betegség engem nem engedett. Dankó Imrével valamikor tsz múzeumot csináltunk Turkevíben, majd egy évig ketten voltunk kapitányok a sárospataki Várban. Mikor 1956. januárjában megérkeztem Budapestről, hogy elfoglaljam új munkahelyemet, egy rödlival várt az álmomason, amin együtt húztuk be könyveimet a Főután, mert csak ott volt hó. Így szövdnek és állják ki a próbát a barátságok.

Bodó Sándor már a fiatalabb generációhoz tartozik. Sárospatakon érettségizett és régi kedves barátom Ruszkay Endre kérte, hogy járjak közbe egyetemi felvétele érdekében. Nem kellett, úgys felvették. Kitűnő szakember, de olyan sok nehézség nyomja a vállát, hogy bizony néprajzi feldolgozáshoz alig-alig jut, pedig fenem a fogam, hogy tudományos doktori disszertációjának szigorú opponense lehessen.

Sok szeretettel üdvözlöm Molnár Ambrust és kedves Feleségét. Ambrus a Sárret kiváló agrártörténész, a Báránd monográfia két fejezetének is szerzője. Több mint két évtizede egyszer késő este érkeztem Sáptra, ahol a paróchián nemcsak vendégül láttak, de még hálószozájukat is átadták. Köszönet érte. Mody Gyurka és Felesége Nepper Ibolya régi barátaim, már a Bárándi kötet elkészülte előtt is. Kiváló dolgozataik a könyv értékét nagyban emelték. Csak azt sajnáltuk, hogy a szomszédos Udvariból vagy Ladányból néhány honfoglalás kori sír nem került át szülőfalum határába, pedig hisszük hogy Báránd is honfoglalás korára visszanyúló település. Novák Lacival a magyar temetők kutatását műveltük, műveljük mind a ketten, sok nagyszerű adatát tudtunk hasznosítani.

Ha csak az itt megjelent kedves barátaim során végignézek, nem kell bizonygatnom, hogy miért érzem magamat szerencsés, boldog és gazdag embernek. Ha voltak is kisebb-nagyobb zökkenők életben, azok végül még jóra is fordultak. Amit a tudomány területén sikerült elvégezni, abban nagyon nagy része van azoknak a kedves barátainknak is, akik most ezen az összejövetelen megjelentek és munkásságomat érdeme felül is méltatták.

Néprajzi gyűjtőpályázataink anyagából

Az alábbiakban közreadjuk *Hutkai Lászlóné és Hutkai László* sápi tanárházaspár *Népi gyermekjátékok Sápon* című pályamunkáját, amellyel néprajzi gyűjtőpályázatunkon első díjat kaptak.

Népi játékszerek készítése és a velük való játék

A gyerekek minden anyagot felhasználtak ami a környezetükben előfordult. A játékok készítéséhez kevés szerszám állt rendelkezésükre. Legfontosabb közülük a bicska volt (gyakran bugylibicska). Időnként szülei szerszámaikat is igénybe vették (sokszor lopva), pl. kalapács, fejsze, harapófogó, fűrő. A lyukakat azonban legtöbbször égetéssel készítették. Ragasztójuk a csiriz volt és kisebb felületek ragasztására felhasználták a tojásfehérjét (ami a héja maradt felhasználás után).

1. Játékszerek szántóföldi gyomnövényekből

A gyerekek igen szoros kapcsolatban voltak az őket körülvevő természettel. Mindebből következik, hogy játékaik nagyobb része onnan került ki. A kertekben, szántóföldeken, dűlőkön, réteken, legelőkön kinálkoztak a növények. Ezekhez a játékokhoz aligha kellett a szülők, felnőttek segítsége. A gyerekek fantáziája alkotta őket. A végtelennek tűnő játékokból nézzünk néhányat:

Gyermekek lánca (*Taraxacum officinale*). „golyavirág” virágát koszorúknak fűzték össze többféle módon:

- a) Az egyik virág szárát közepén a körmükkel behasították és ezen átdugták a következő virág szárát.
- b) Hármasonnal készítettek virágfüzért.
- c) A gyermekek lánca virágának a szárából láncot készítettek így:

A virágfüzerek, láncok, koszorúk a lányok és a kisfiúk játéka, a gyermeklakodalmak kellékei. Ugyanennek a növénynek a bóbítját óvatosan letépték és ráfűjték.

Pipacs (*Papaver rhoeas*) szirmai lehajtvá egy fűszállal összekötve babát készítenek. Megszáradva a gubók – akárcsak a más esetében –, rongyból készült ruhákkal felöltöztetve válnak babákká.

Pástorlása (*Capsella Medic.*) terméseit a száron lehúzgálták és így csörgőt csináltak belőle.

Papsajt (*Malva neglecta* Wallr.), „mályva” leveleit a gyermekláncfű virágaihoz hasonlóan lehetett fűzni és fenni. Termése a lányok főzőskézeseihez volt alapanyag sok más termékkel együtt.

Bojtorjából (*Arctium lappa* L.), „barcsi”-ből különböző állatok, bútorok készültek azonkívül, hogy jól meg lehetett egymást dobálni vele.

A *cigánybúza* (*Hordeum hystris*) kalászát szívesen dobálták egymáshoz, vagy célba.

Katángkóróból (*Cichorium intybus*), „kattankóro”-ból jó kis seprűt lehetett csinálni, melyet a lányok használtak nagy előszeretettel.

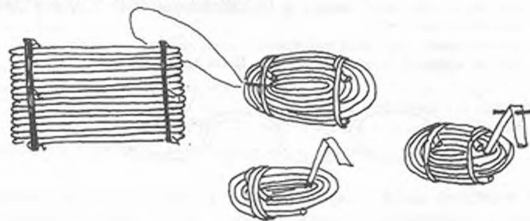
Bürok (*Conium maculatum* L.) szárából vízipuskát készítettek. Úgy vágta ki egy szárdarabot, hogy azon az egyik íz megmaradjon. Ide a bicska hegyével kis lyukat fűrtak. Fából egy tolófát faragtak, melyre a jobb tömítés érdekében kenderkócot tekertek. Ennek a dugattyúnak a segítségével szívták be a csőbe a vizet a kis lyukon át, majd hirtelen visszahúzóval kinyomták belőle.

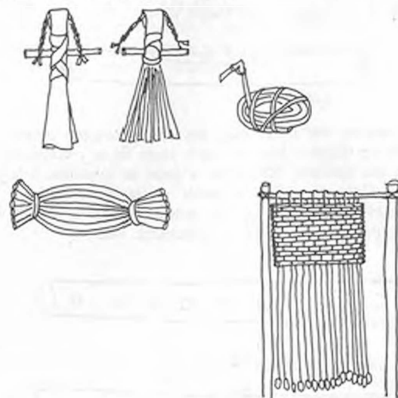
2. Játékok vízparti növényekből

Itt a Sárretn ezek a növények igen gyakoriak még ma is. Régen a felnőtteknek számtalan használati tárgy alapanyagául szolgáltak, akárcsak a gyerekeknek a játékokhoz.

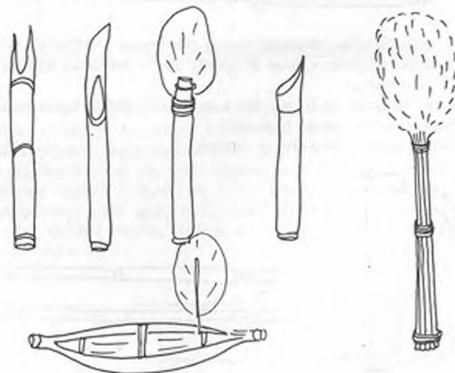
Káka. Szárazon és zölden igen egyszerű technikával sokféle játék készítésére volt alkalmas. Pl.: tutaj, csónak, vízmadarak.

Gyékény. Babák, madarak, tutaj különböző állatok készítésére és kis szőnyegek szövésére használták. A buzogányt dobálták.

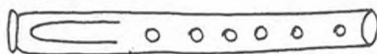
Nád. Különböző játékeszközök készültek belőle, éspedig: villa, kés, egy levéldarab segítségével kanál, író toll, seprű, csónak. Ez utóbbi lehetett egy nádlevelel kiegészítve vitorlás is. Összekötözve a nádszálakat tutaj készült.

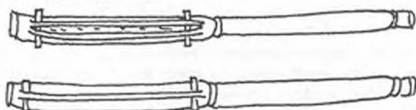
A nád sokféle hangszer készítésére is alkalmas volt. Ha egy ízei között levágott száraz részt a nádszálon egy jódarabon levágták a külső kemény részt úgy, hogy csak a hátya maradjon és befűjták, zizegő hangot adott.

Komolyabb hangszer volt a nádi duda. Ezt következőképpen csinálták: száraz nád-ból úgy vágta ki egy darabot, hogy az egyik végén az íz megmaradjon, a másikon nem. Az íz alatt éles bicskával behasították a nádat és a nyelvet felfeszítették, majd elvékonyították. A nádat az íz felől a hasítás végéig a szájba fogták. A hangszer nyelvét nem leszorítva kellett fújni. A nádi dudára lyukakat is lehetett vágni. Ezeket ujjaikkal befogták. Felengedve dallamot is lejátszhattak vele.

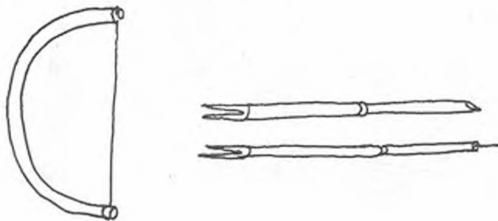
Közkedvelt hangszer volt a nádi hegedű.

A nád elengedhetetlen alkatrésze volt a sárkánynak. Elsősorban deltoid alakú sárkányt készítettek, ritkábban téglalap és hatszög alakút. Borítására újságpapírt és csomagoló papírt használtak.

A fiúk kedvelt játéka az íj, melyhez a nyilvesszőt nádból készítették. Előfordult, hogy a hegyébe szurokkal szeget ragasztottak.

A nádból különböző kelepéceket is csináltak.

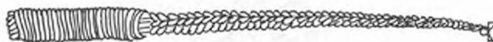

Az apróbb lyukakat a bicska hegyével, a nagyobbakat általában égetéssel készítették. Az első esetben a nádeső mindkét vége lyukas. A dróttengelyt a megfelelő dőlésszögbe állították és fűjták. A második esetben a cső egyik végén az íznél zárt. Egy kis fűrt, vagy égetett lyukon jutott a levegő a kelepéhez.

Fűzfavessző. Már a kisgyermek is jó alapanyagként tekintett. Hasítással, vagy fonással különböző állatok, pipa stb. készült belőle.

Korbácsfonással is próbálkoztak a fiúk. Ügyességüktől, ismereteiktől, erejüktől függően hármás, négyes, ötös stb. fonással. Nagyobb gyerekek csörgőt is készítettek vesszőből.

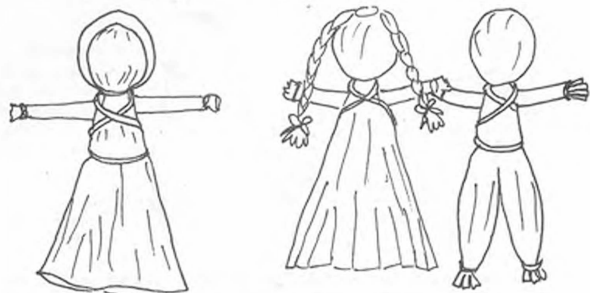

A fűzfásip szinte mindenki által ismert hangszer volt. Tavasszal amikor a fűza feladta a héját, vágta egy kb. 10 cm hosszú fiatal vessződarabot. A bicska nyelvél óvatosan körbe ütogették, majd megcsavarták. Ha a héj elfordult a farészén, akkor a hangnyílást egy függőleges és egy ferde vágással kivágták. Ezután lehúzták a héjat. A fás rész mindkét végéből levágtak kb. 1 cm hosszú darabot, melyeket az eredeti helyükre dugtak vissza a cső egyik, illetve másik végébe, hogy tökéletesen zárjanak. A hangnyílás felőli dugóból előzőleg levágtak egy kis szeletet, és ez a vágási felület a nyílás irányába nézett.

3. Játékok szántóföldi haszonnövényekből

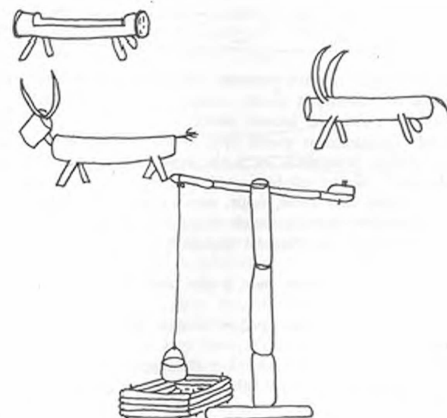
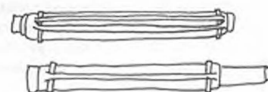
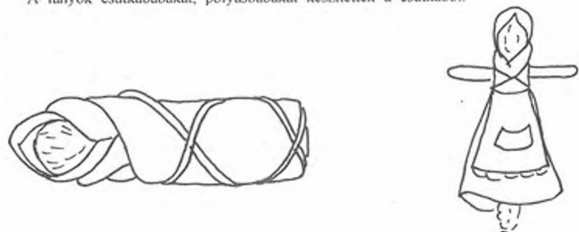
A kukorica szinte minden növényi részét felhasználták a gyerekek. A *csuhéból*, a kukorica selyméből készültek a különböző csuhébabák. A csuhé kissé megnedvesítve engedelmessé vált a gyermeki kéznek. Fonni is lehetett belőle a babának a haját, kezét, lábát. A selyme is hajának való volt. A fiúk ostort fontak a csuhéból.

A *morzsoltsutka* az esténkénti tengerihántások alkalmával a gyerekek kedvenc játéka volt. Ebből építettek ólat, kutat és egyebeket, melyekkel gazdasági udvart rendeztek be. Egy csutkára drótból szarvakat hajtottak és már el is készültek az ökrök.

A lányok csutkababákat, pólyásbabákat készítettek a csutkából.

A gyermek fantáziájának, alkotóképességének, ügyességének tág teret adott a *kóró* (izikkóró), mint az egyik legkönnyebben megmunkálható, szinte minden háznál előforduló alapanyag. A száraz, fényes kóró volt a legalkalmasabb a játékkészítésre. Kórómuzsika, az állatok sokasága, szekér, ökröszekér, szánkó, gémeskút, vályú és a gazdasági udvar sok-sok kelléke valósult meg ebből az anyagból, de autót és repülőt is lehetett belőle csinálni.

A kukoricaszemből kockát (lásd kockázás) és nyakláncot készítettek.

Búza. Aratáskor és utána a gyerekek feladata a libalegettetés és a szedegetés volt. Anyag és idő biztosított volt az aratókoszorú készítéséhez. Akinek ügyes keze volt és ahhoz a szükséges technikát is megtanulta, annak sikerült aratókoszorút készíteni; akinek nem, az beérte egyszerű fonásokkal is. Erre a tarlón adott volt a szederinda is. A szalmából gyűrűt is készítettek.

A zöld búzalevél a két kezük közé szorítva és ráfújva hangkeltésre, sipolásra volt alkalmas.

Napraforgó. Levágtak a száraz napraforgóköréből egy kb. 50 cm hosszú darabot és a belétől kitisztították. Vágtak rá két hosszanti lyukat. Ebből behajtottak egy hajlékony vesszőt (orgona ágat). A vessző egyik végén hátrahúzták, aminek az elengedése után kilötte a csőbe helyezett lövedéket (pl. fadarab).

A napraforgótányér száraztól lovazásra volt alkalmas. Előfordult, hogy egy kis fadarabot dugtak át keresztbe a száron a tányér alatt. Így könnyebben meg lehetett markolni. Cirokkal is játszottak hasonló játékokat.

Tök. A tökleveél szárából is lehetett pipót csinálni. A levágott szárról körbe letépték a levelet, egy helyen behasították és fújták. Hasonló hangkeltő eszközre a hagyma bórdője (felmagzott szár) is alkalmas volt. A tök jó volt lovaglásra, de maskara készítésére is. A tökre elől szemet, száját, orrot vágtak; hátul kivágtak egy darabot, s azon a belét kiszedték és visszaillesztették. A száján foghíjakat alakítottak ki, esetenként égő gyertyát is tettek bele és esténként ijesztgették egymást.

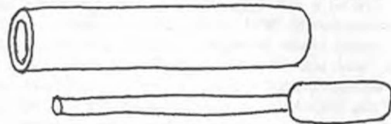
4. Fák, bokrok és terméseik, mint a népi játékszerek alapanyagai

Bodza. Dülöutak, árokpártok gyakori cserjéje kiválóan alkalmas volt érdekes gyermekjátékok készítésére.

A bodzasíp tartós játéknak bizonyult a fűzfásípval szemben. Készítésekor vágtak egy kb. 10 cm-es darabot, melyből a belét egy vasdróttal, vagy fadarabbal kitisztították. Esetenként a héját is lekapták. Az egyik végétől kb. 1 cm-re egymást követve egy függőleges és egy ferde vágással faragták ki a hangnyílást. Az így előkészített cső mindkét végébe kb. 1 cm hosszú fadarabokat faragtak. Az egyikből levágtak egy szeletet. Ezt a dugót úgy helyezték a cső végébe, hogy a vágási felület a kivágott nyílás irányába nézett. Hosszabb cső esetén lyukakat égettek rá. Ebből furulya lett. Rövid cső esetén füttylöt csináltak ilyen módon.

Vastagabb bodzából bodzapuskát készítettek. Megtisztítva a belétől, fából faragtak hozzá tolófát. A héjat esetenként erről a bodzacsőről is lekapták.

A lövedék kenderkőből volt. Ebből apró gombócot alakítottak ki, majd azt erős nyálazás közepette a tenyerükbe dagasztották, vagy rágással készítették elő.

A puska működése a következő volt: az egyik lövedéket a tolófával betolták a csőbe kb. annak a közepéig, majd a következő lövedéket a tolófával hirtelen betolva, hangos pukkanással kirepült az első lövedék. A második a cső elején maradt (a tolófa nem ért a cső végéig), jöhetett a következő tölés.

A bodzapuskától a vízipuska abban különbözött, hogy a cső egyik végét betömtek és azon egy kis lyukat fúrtak, valamint a tolófa egy kis bevágást készítettek, erre kenderkőcot tekertek. Ez a víz hatására megdagadt és biztosította a jó tömítést.

A bodza ezenkívül alkalmas volt puskák, pisztolyok csővének is.

Orgona. Virágával érdekes játékokat játszottak a gyerekek. Jövedöltek. Az egyik babonás játékhoz kihúztak egy kis orgonavirágot és a hüvelykujj ráncai közé szorították, majd ezt a kezüket lóbalva számoltak. Ki-ki addig él – a jövedölés szerint –, ameddig el tudott számolni a virág leeséséig.

A másik ilyen jellegű játékhoz három, vagy öt szirmú virágot kellett keresni. Aki talált, háromszor ráfújott és bedugta a gelebébe, hogy szerencséje legyen.

Az orgona levelét a két kezük közé fogva ráfújták. Érdekes hangot adott. Lehetett vele a kakas, illetve a tyúk hangját utánozni. Leszorított oklúkra egy jókora levelet terítettek és a másik kezükkel hirtelen rácsaptak. Nagyot pukkant. A fiatal, egyenes ágak igen alkalmasak voltak az új készítésére.

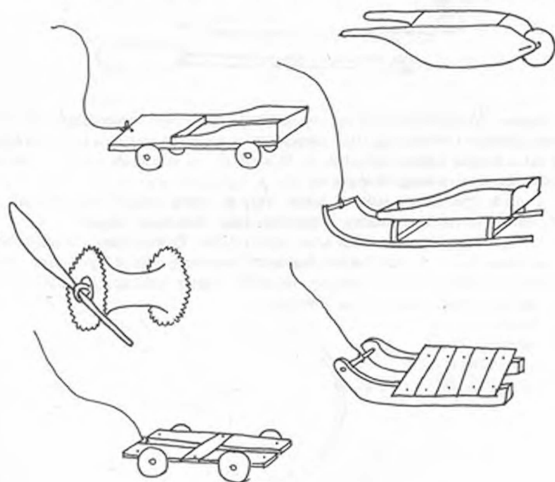
Fa. Deszkák, lécek és bármilyen fadarabok szárazon és nyersen számtalan játék elkészítésére adtak lehetőséget. Az életkor, az ügyesség, a szerszámok melyek a határokat szabták. Ezeknél a játékoknál már sokat jelentett a felnőttek segítsége.

Az egyik legközvetlenebb fából készített játékok a szekerék, talicskák, szánkók voltak. Mindegyik készült kicsibe és nagyba. A „nagy” alatt akkorát értünk, hogy egy gyerek legalább rá, illetve bele tudott ülni. A kisebbeknek egyéb szállító funkciója volt. Ezeket a kisebb deszkadarabokból faragták. A tengely szegből volt, a kerék pedig seprűnyélből, vagy más faágból fűrészelve. Madzagot kötöttek rá és húzták, vagy különböző játékkészleteket fogtak eléje. Gyakran az igavonókat is kerékkel látták el. A nagyobb szeker tengelye vasból volt, ennek híján az is fából készült és gömbfából fűrészelték hozzá kereket. Két-három deszkadarabot erősítettek a tengelyekre és már kész is volt a szeker.

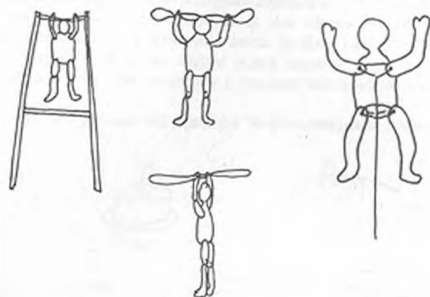
A talicska is hasonló módon deszkából készült, fatengellyel és fagerékkel.

A kis szánkó lehetett mivesebb, de a nagy az igen egyszerűen készült. Két deszkadarabot alakítottak ki talpnak úgy, hogy az egyik végüket ferdére lefűrészelték. Erre szegelték néhány deszkát keresztbe, majd madzagot, vagy kötelet kötöttek rá.

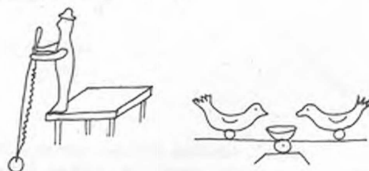
Őnjáró szekeret (traktort) készítettek cérnagugából, úgy, hogy annak mindkét oldalán fogakat alakítottak ki. Egy gumiszalagot összehajtvá átdugtak rajta, a végeket az oldalához szegelték. A gumiba, ami túlért a gurigán, egy kis fát helyeztek. Ezzel tekerték fel a gumit. A földre letéve magától ment.

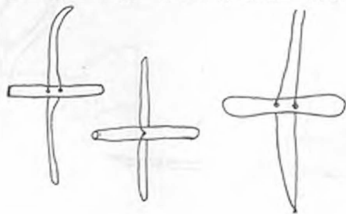
A paprikajancsi három változata volt ismert. A csipegető mmadarak és a fűrészelő ember készítésére csak az ügyes kezűek vállalkoztak, megtoldva ezt egy kis felnőtt segítséggel.

Bügattyút lehetett csinálni egy kis fadarabból, ha erre egy, vagy két lyukat fúrtak (égettek) és fonalat fűztek bele. Két mutatóujjukra akasztva a fonalat feltekerték, majd egyenletesen húzogatva bűgő hangot adott.

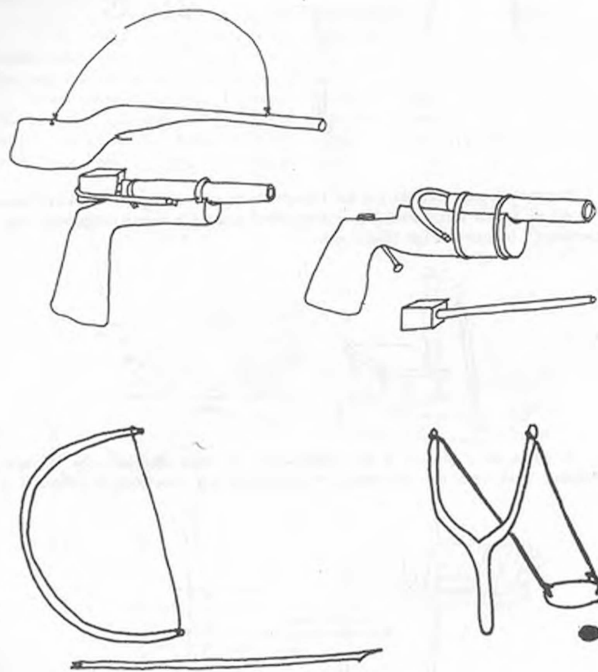
A puska és a pisztoly a fiúk játéka volt. A puska általában egy kifaragott deszkából állott, rajta egy madzaggal. A pisztolynak már működőképes változatai is

voltak. A markolat fából készült, a csöve bodzából, de előfordult a vascső is. Ebbe dugattyút faragtak és egy gumidarabbal vették körül, melyet a markolat két oldalához szegtek. Hátahúzták a dugattyút a gumi ellenében, miközben a csőbe beletették a lövedéket (pl. tengeriszem). A dugattyú elengedése után kivágta a lövedéket.

A pisztoly még tökéletesebb volt, ha erre ravaszt is szereltek. Az ilyen markolatot a rajzon látható kiképzéssel látták el, ahová a dugattyút a felhúzás után beleakasztották. Ez alá égettek egy ferde, hosszanti lyukat, melybe egy görbített szeget tettek. Ez volt a ravasz. A szeg meghúzásakor kiemelte a dugattyút, mely előre vágódva lötte ki a lövedéket.

A fiúk kedvelt játéka volt az ij és a parittyá (slicc).

A röppentyűt egy vékony kis láncdarabból faragták. Ennek a közepébe egy kis pálcát erősítettek. Két tenyérrel egy hirtelen sodrás után elengedték. Ez felrepült és sokáig pörgött a levegőbe.

Pörgettyűt cérnagurigából, de szögletes lécből is faragtak.

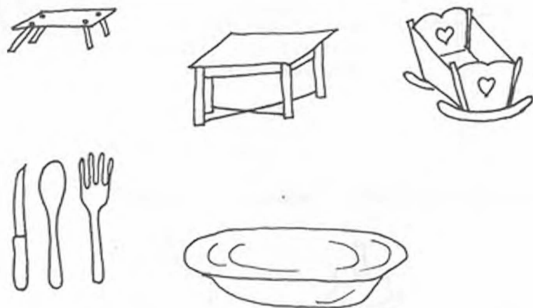

Nagyobb fiúk játéka volt az ostoros pörgettyű. Ezt faragták, vagy vásárolták. A következőképpen játszottak vele: rátekerték az ostort a pörgettyűre, amit azután leszorítottak a földre. Az ostor nyelét megfeszítve és a pörgettyűt hirtelen elengedve azt forgásba hozták. Az ostorral folyamatosan csapkodva igyekeztek minél tovább lendületben tartani.

Babázáshoz különböző bútorkat készítettek. Ezekhez is kérték a felnőttek segítségét. Ilyen bútorkok születtek: ágy, kanapé, szék, asztal, bölcső. A babázáshoz különböző eszközök is kellettek, így: kés, kanál, villa, teknő stb.

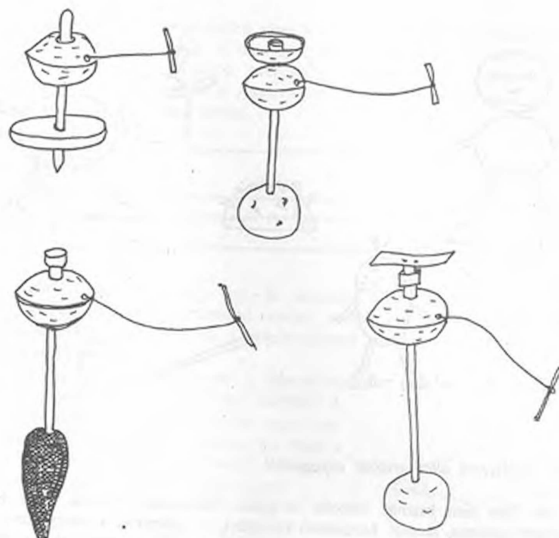

Dió. Fél diót át néhány sor vékony fonalat tekertek. Ezek közé egy fapecket dugtak. Néhányszor megcsavarták és lett belőle egy hangszer, vagy ugróbéka.

A diópörgettyűk sokféle változatát készítették. Alapvető szükséglet egy közepén átlukasztott dió, melynek a belét is kiszedték. Ennek az oldalára egy kis lyukat is fűrtak (égettek). Mindehhez kellett egy fatengely és a legtöbb esetben egy röpsúly. A fatengely elhelyezése a következő módokon lehetett: a tengelynek hagytak egy fejet, s ezt először egy lyukas féldiőn dugták át, majd az egész dió. Erre azután került sor, hogy a fonalat a kislyukon bedugva, az egyik nagyon kihúzva szorosan rákötötték a tengelyre. Ha egy pálcából csináltak tengelyt, akkor ezt ékeléssel rögzítették a féldiőbe. Olyan változat is ismert, amikor a féldiőt elhagyva csak a fejjel ellátott tengelyt dugták át az egész dió. A tengely végét általában kihúzták és erre krumplit, tengericsövet (csümbök), gesztenyét, sarat szűrtak, vagy cérnagurigát húztak a végére. Ez volt a röpsúly. A fonal szabad végére egy kis fadarabot kötöttek, hogy bele ne szaladjon a dióba. A tengely forgatásával feltekerték a fonalat, majd az egész diót fogva hirtelen meghúzták azt és már engedték is visszacsavarodni. Igen érdekes játékszerré vált. A fej-tengely tetejére ha két kiálló fapecsköt, vagy két szeget (fej nélkülit) ütöttek, erre lehetett egy vékony lécből leváló röppentyűt csinálni. Ha egy kihagyott vékony kis tengelyre egy körlepet erősítettek, ennek a meghajtása is diópörgettyűvel volt megoldható, csak itt a fonalat nem kellett a tengelyre rákötöni, csak szorosan rácsavarni. Meghúzás után a diót óvatosan lehúzták a forgó tengelyről, mely szabadon forgott tovább.

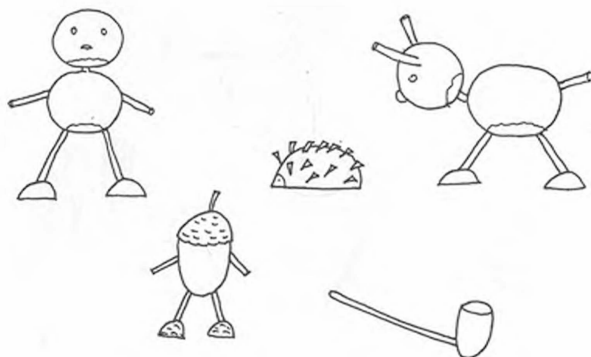

Ha egy féldióra megnedvesített hólyagdarabot, vagy liba-, kacsa-egyet kötöttek, melybe először lófarkat, vagy erős cérmát fűztek, aminek a belől eső végére görsest kötöttek. Száradás után a lószőrnél, ill. cérnánál fogva és pörgetve békára emlékeztető hangot adott, de a fonalat különböző erősséggel húzogatva a tyúk kotkodácsolását lehetett utánozni.

Gesztenye és makk. Egyszerű technikával lehetőséget biztosítottak különböző emberké és állatok megformálására.

A makk kupakját behajlított mutató és középső ujjuk közé illesztették és fűjták. Igen éles hangú fűtőlő volt.

A fák és cserjék számtalan termése a lányok főzőeszközeihez volt alapanyag.

5. Játékszerek állati eredetű anyagokból

Bőr. Már nem használt lábbelik szolgáltak alapanyagul. Fonallal, vagy bőrral összevarrva erszényt, zacskót, bicskatarót készítettek. A cipőnyelve a paritáéhoz (slice) elengedhetetlen volt. A fiúk ha hozzájutottak egy kis bőrszjhoz, abból ostort csináltak. Ha több szj is került akkor karikást csináltak, esetenként kötéllel pótolták a fonott szjait. A csapót rafiából készítették. A nyelet, de az egész ostort is igyekeztek a felnőttek mintájára díszíteni.

Szőr. A tehén vakarásakor összegyűjtött szőrt melegvízzel addig nyomkodták, míg nem jól használható szőrlabdát készítettek. Mindez gyapjúból is készülhetett. Száradás után játszottak vele.

Tehén és lófarokból lehetett hegedűvonót csinálni.

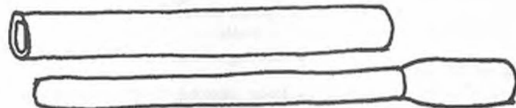
Toll. Kacsa, liba, pulyka, gólya stb. esetleg tyúk szárnyatollából készülhetett bolha, tollsip és krumplipuska.

Levagták a toll mindkét végét, majd ezeket négy részre behasították és kihajtogatták. Az ujjuk hegyével a földhöz nyomták és hirtelen felengedték, amire a bolha elugrott.

A tollsip készítésekor a zászló alatt elvagták a tollat. A hátyát kitaszították belőle, majd a zárt végét behasították és fűjták. A toll hossza, keresztmetszete, a behasítás hossza módosította a hangokat. Egyszerre többet is foghattak a szájukba.

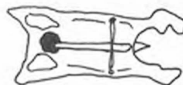
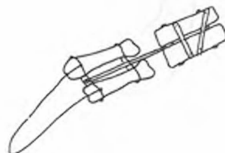

A krumplipuskához is le kellett vágni a toll mindkét végét. A bodzapuskához hasonló tolófa készült ehhez is. A toll egyik végét belenyomták egy szelet krumpliból, majd a másik végét is. Az egyik lövedéket a tolófal hirtelen megnyomták, mire a másik kirepült a cső végéből, a másik pedig a helyére ment. Az üres végén ismét megtöltöttek és folyt a játék tovább.

Csont. A disznó koromban levő, de esetenként a lábszárcsontok is igavonó állatokká váltak. Kötő dugattyút lehetett csontból csinálni. Liba, kacsa, pulyka mellecsontja ökorre, szarvassá formálódott ha a sarkantyúcsontot szuokkal, vagy viasszal a kifűrt mellecsontba ragasztották.

Ha alul átfűrték a mellecsontot, s abba többszörösen fonalat fűztek, melyek közé egy kis fapecket dugtak, ugró békát csináltak. A pecekkel betekerték a fonalat. Egy kis viasz, vagy rálehelte szuok segítségével a pecek egyik végét a csont belsejébe ragasztották és letették. Elengedve a ragasztó a pecket, a béka nagyot ugrott.

Kukó. Óvatosan kilyukasztották a tojás két végét. Kifűjták belőle a sárgáját és a fehérjét. Ütögettek az oldalára is egy-egy lyukat. Harmónika hajtogatással papírból készítettek neki szárnyat és farkat. Csirizből, tésztaból készült a feje. Konkoly volt a szeme. Így készült kukóból a madár, melyre fonalat kötöttek. Ezt a gerendába ütött szegen átvetették, a másik végét pedig az ajtóhoz kötötték. Az ajtó nyitásakor ill. zárásakor „repült” a madár.

Játék élő állatokkal

A macska farkára néhány boksos dobozt rákötöttek és megijesztették, elzavarták. Söröskupakot tettek a macska talpára.

A béka négy lábát kikötötték két földbe szúrt bothoz és bicskával felboncolták. Nagyobb légy két hátsó szárnyát letépték (kisebb légnél nem). A potrohára cernát kötöttek és arra kis tollat, vagy kőcot, azután elengedték.

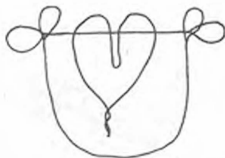
Szinte minden gyerek kedvelt játékostársa volt a kutya, macska és a fiatal állatok. Horgászfelszerelés egy keresetlen botból, egy madzagból, horogból (ha nem tudtak venni, csináltak drótból, gombostűből), petrósdugóból állott.

6. Játékszerek nem természetes anyagokból

A gyufásdoboz két szélét bevagdosták. Ezekbe a bevágásokba vékony gumiszálakat húzogattak, majd ezek alá két gyufaszálát dugták. Jól használható citera készült így.

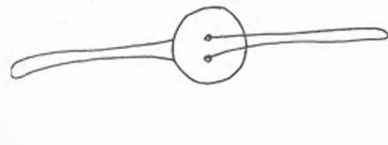

Drótból örgödlakatot hajlítottak.

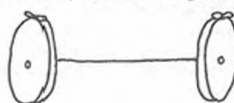

A gombból dugattyút és jojót készítettek.

Boksosdobozból telefont csináltak.

A papírból hajtogatással és tépéssel számtalan játék készült.

7. A fonal és a rongy, mint a gyerekek kedvelt játéka

A rongyból labdát készítettek, mely mindkét nem kedves játékszere volt. Zaecsko is készíthetett belőle, melynek a lányok és fiúk egyaránt használták, pl. golyót tettek bele. A lányok babázása nem nélkülözhetette a rongyot. Babaruhát, de rongybabát, pólásbabát is csináltak a minden háznál előforduló anyagból.

A fonalat különböző fonásokra, szövésre (kereten, gatyamadzagszövön), babázásra használták.

A fonal különböző ügyességi játékokra is módot adott: fonalátvételek, fonal kivétele gomblyukból, karika levétel, különböző csavarintások.

Szabadtéri népi gyermekjátékok

Pukkantózás. A gyerekek leültek a köré, vagy betonra, lábukat szétették és közöttük négyzetes oszlop (lapos) formájúra alakították a sarat, állandóan forgatva és ütögetve a járdához. Amikor jól megdolgozták, felálltak és a sarkukkal lyukat mélyítettek bele, majd a tenyerükbe vették a szájával fölfelé és hirtelen a járdához csapták szájával lefelé. Ekkor erős pukkanó hangot adott. Két kézzel is lehetett lecsapni, csak ekkor a szájával lefelé emelte a feje fölé és vágta oda. A hatás érdekében gyakran bele is köptek a lyukba, sőt sárból golyót is tettek bele és egy sárlappal lefedték. Ha sikerült a próbálkozás, akkor a hangkeltésen kívül a golyót is ki tudták löni.

Sárbombázás. Egy pálcá végére kis sárgombócot nyomtak és a pálcát meglendítették. Versenyezték egymással kié repül messzebb, vagy kié tetőzi meg a fát.

Sározás. A sár különböző edények, formák készítésére is jó volt, sőt gyufásdoboz-al apró vályogot is vetettek, belőle kis ház épült.

Porozás. Felvették egy összemarék port, feldobták és közben mondták: „Ennyi tetű volt a fejemben”, a lehulló por alá a kezük fejét tették és folytatták a mondókát: „Ennyit anyám kiszedett”, ismét feldobták és visszafordítva a tenyerüket a belehulló port így fogadták: „Ennyi maradt benne”.

Pitykés. Lyukra: bicskával vájtak egy kerek lyukat. Ettől néhány lépésre húztak egy vonalat. Ide álltak fel a játékosok egy-egy gombbal a kezükben. Egymás után dobtak, igyekeztek a lyukba, vagy ahhoz minél közelebb juttatni a saját gombjukat. Aki belement, vagy a legközelebb esett, az kezdett fricskázni. A mutatóujját a földre letámasztotta és a hüvelykujjával megpöckölte a legtávolabbi esett gombot. Ha az a lyukba belement az már az övé volt és folytatta a következő távollevő gomb fricskázását. Ha a gomb nem ment bele egyszeri pöcköléssel a lyukba, akkor a következő játékos jött. Ha a gomb a lyuk szélén megállt, akkor háromszori dobantás következett, melyet lábbal végeztek. Ha belesett, akkor az övé volt és folytathatta a játékot. Ha két gomb összekocogott, akkor „kocc” volt. Ilyenkor a gombokat a lyuk fölött fel kellett dobni. Földreérés után minden a szokott módon folytatódott.

Falhoz: a faltól néhány méterre húztak egy vonalat és innen dobta mindenki a saját gombját. Az nyerte el a kint levő gombokat, aki a legközelebb volt a falhoz. Ha azonos távolságban volt két, vagy több gomb, akkor „forma” volt. Mindenki visszavihette gombját és dobtak ismét. „Rádobás” is lehetett, amikor az első kör után a nyerő nem szedte fel a gombokat, hanem újra dobtak. Mindez egyezség dolga volt és többször is lehetett.

Fillérezés. Ugyanaz a játék, mint az előzők, csak itt a gomb helyett lyukas 20 filléressel játszottak.

Golyózás. Fiúk, lányok egyaránt játszották hasonlóképpen mint a lyukra pitykészt, csak a golyók gurítása derékszögbe hajtott mutatóujjal történt. A színes agyaggolyókat vásárolták, vagy maguk készítették és tűzben kiégették. Az üveggolyó nagy kincs volt.

Gurigázás. Többféle guriga volt ismeretes. Ezek készítése és használata csak némileg tér el.

1. A szekérkerék agyán levő ráf, de más hasonló nagyságú guriga alkalmas volt erre a játékra. Ehhez hajtóvasat kellett csinálni vastag drótból. Beleakasztották a hajtóvasat a gurigába és meglendítették, majd folyamatosan tolták.

2. A bicikli kerekét egy beleillő fadarabbal hajtották.

3. Sorompódrot csigájával is játszottak ilyen módon. Ezt is egy vastag dróttal hajtották belefűzve azt a középső lyukba, vagy felszegték egy fadarabra. Ez utóbbi technikát boksos doboz esetén is alkalmazták.

Kockázás. A kocka lehetett kavicsból, agyaggolyóból, színes agyaggolyóból, cémra szorosan felűzött kukoricaszemekből. A játékhoz öt kocka szükséges. Sima földre, vagy leterített pokrócra guggoltak, térdeltek, ültek és így játszották ezt a játékot még libalegtetés közben is. Az első játékos ledobta az ötkockát a földre és feldobott közülük egyet. Amíg az a levegőben volt, felkapott a földről egyet és hozzákapta a leesőt. Így folytatta míg volt a földön kocka. Ezután már egy golyó levegőben léte alatt kettőt kellett felkapni. Ha ez is sikerült, akkor a harmadik körben először három, majd két kocka felkapása következett.

Majd egy golyó feldobása és elkapása között mind a négy kockát fel kellett kapni ahhoz, hogy a játékos folytathassa a játékot.

Ezután feldobta mind az ötkockát, s ezekből igyekezett minél többet a kezefején felfogni.

A játékosok ezt az iskolát járták végig. Ha valamelyik leejtette, vagy nem tudta felkapni a megfelelő számú kockát, akkor abból a játékból kiesett. Az volt a győztes, akinek egy-egy sorozat után a legtöbb kocka maradt a kezefején. Fiúk és lányok egyaránt játszották.

Lovazás. Madzaggal egy-két, esetleg több fiút is befogtak. Egy fiú volt a hajtó. Már két fiúgyerek is igen jól eljátszott így. Kis gallydarabból zablát is készítettek és ostort használtak, ha a szülő megengedte, csengőt is. A lovak rendre rakoncátlanok voltak. Nyerítettek és toporzékoltak.

Buborékfűvés. Szappanos vízbe szalmaszálat nyomtak, majd kivéve onnan megfűjták. Kiseb-nagyobb buborékokat engedtek el így. Fiúk, lányok játszották.

Kötéldobás. Leszúrtak a földre egy karót. Ettől néhány lépésre húztak egy vonalat. Ide álltak azok a fiúk, akik játszani akartak. A játék, a versengés abból állt, hogy pl. öt dobásból ki tudja többször a karóra dobni a hurkot.

Patkódobás. Hasonlóan készítették elő a versenyt, mint az előző játékban. Itt a patkókat (pl. ötöt) úgy kellett dobni, hogy azokból minél több beleakadjon a karóba.

Botházás. Egyszerre két fiú erejét lehetett összehasonlítani. Húztak egy vonalat, melyhez úgy álltak oda, hogy a vonal a bot közepére essen. Egyenlő feltételeket biztosítottak egymásnak így: azonos talajminőség, vagy gyepr; mindketten mezitláb. Az volt a győztes, aki a bottal áthúzta a másikat a vonalon.

Kőelhúzás. A botházáshoz hasonlóan történt, csak itt már fiúcsoporthoz versengtek egymással.

Szűrés. Vályogvető gödrök partjáról lapos kövel, vagy kavicsal úgy dobtak a vízbe, hogy az onnan minél többször felpattanva jusson tovább.

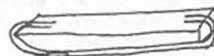
Tutajozás. Amikor a vályogvető gödrök megteltek vízzel, a nagyobb fiúk kivitték oda a vendégszolgákat. Azokból néhányat összekötve készítették a tutajt, mely kedvelt vízijárműnek bizonyult.

Csónakázás. Sütőteknő volt erre a célra a legalkalmasabb. Falapáttal hajtották.

Szánkózás, hógolyózás, hőemberépítés. Hasonlóan történt mint ma. A szánkó két deszkadarab egyik végén ferdére levágva, néhány deszkával keresztbe összeerősítve szolgálta a gyerekek örömet.

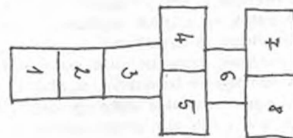
Koresolyázás, csúszkálás, hasítás. Fából készítették koresolyát. Vastag drót volt az éle. A drótot úgy hajlították rá a fára, hogy legyen a madzagnak helye amivel felkötötték. Egy bot végébe szegtek ütőket (fej nélküli). Ez volt a szigony. A lábuk között a jégbe beleítve hajtották magukat tovább. A csúszkálás is megfelelt a mai gyakorlatnak, csakhogy akkor a cipő talpára sokkal jobban kellett vigyázni.

A fiúk általában bakkanásban, vagy csizmában jártak télen. Ezeken a lábbeliken patkó is volt. A jégnek nekiszaladtak, mint ahogy az a csúszkáláskor is lenni szokott, csak amikor a kellő lendületet elérték, a sarkukra álltak, közben jobbra, vagy balra megdöntötték a lábukat. A patkó hosszú, párhuzamos ívet hasított a jégbe.

Sántikálás (ickázás). Fiúk és lányok kedvelt játéka. Egy pálcikával, vagy cserépdarabbal kirajzolták a pályát és kerestek egy lapos cserépr-, kő-, vagy üvegdarabot.

Az első játékos a pálya 1-es kockájába dobta a követ és elkezdett egy lábon ugrálni az 1-es, 2-es és 3-as kockába, a páros kockánál két lábbal ugrott. Egyik lábát a 4-esbe, a másikat az 5-ösbe tette. Majd folytatta útját a kockának megfelelően. Az utolsó páros kockánál a játékos ugrás közben megfordult és indult vissza. Ha kijárta az iskolát hátra fordított és a visszafelé felvett követ hátradobta. Ha valamelyik kockába beleesett az volt az ő háza, amibe két lábbal is ugorhatott. Ezután a 2-es kockába dobta a követ és végigugrálta a pályát az előbb leírt módon. A követ amikor odaért felvette és magával hozta, s a játék folytatódott tovább. Ha a játékos megbukott, mert nem a megfelelő kockába dobta a követ, vagy

elvétele az ugrálást, vonalra lépett, akkor onnan folytathatta amikor a sor ismét rá került, ahol abba kellett hagynia. Az volt a győztes, akinek több háza volt.

A másik ilyen jellegű játékhoz a következő pályát rajzolták:

Az első sorozatban az ugrálást két lábbal végezték.

Először az első játékos páros lábbal beugrott a 2-be, aztán terpeszbe ugrott 1-be (bal) és 3-ba (jobb). Ezután egy fordulattal páros lábbal ugrott a 2-be, majd ki a kiindulás helyére.

Másodjára páros lábbal az 5-be, innen terpeszbe a 4-be és 6-ba. Fordulattal vissza az 5-be, tovább páros lábbal a 2-be, terpesz 1-3, vissza 2 és ki. Így járta ki ezt az iskolát. Ezt követte átlós. 1-ből indult páros lábbal, terpesz 4-2, fordulás után 1 és ki. Ezután 5, 7-3, 5, 1, 4-2, 1 és ki. Végül: 9, 8-6, 9, 5 és így tovább.

7	8	9
4	5	6
1	2	3

A harmadik sorozatban a középső kockákba (2,5,8) „fél” lábbal ugrott. Egyébként a szabály ugyanaz, mint az első sorozatnál. A negyedik változatban a középső kockákba csak keresztbe tett lábbal lehetett ugrani, továbbá ugyanaz, mint az első variáció.

Ha elvétele az ugrást, akkor megbuktak. Folytatás attól a sorozattól ahol a hibát elkövettek. Az a győztes, aki legelőször végigjárja az iskolát.

Ugrókotelezés. Fiúk, lányok játéka. Két gyerek megfogta a kötelet és hajtotta. A többiek nevet adtak egymásnak és az első már ment is ugrálni. A következő mondókák ütemére ugráltak: „Piri – Feri – Zoli – Sári” vagy „Róza – szegfi – lilium”. Akinek a nevével beakadt a játékos lába, az folytatta.

Jössz kosarazni? Kedvelt játéka volt fiúknak, lányoknak egyaránt. A gyerek a következő rend szerint pattintgatta a labdát a falhoz, s közben mondta:

- „kosár (két marokba fogva)
- jobbkéz
- balkéz
- kolompír (földre-falra-kézbe)
- felcsapó (le a földre és felcsapni a falra)
- leeresztő (falra-földre-kézbe)
- nyakcsiga (az egyik felhúzott láb alatt dugni át)
- falraverő (1-szer)
- szaluta
- tapsi (taps elől, hátul)
- forduló (falra dobni a labdát, közben körbefordulni és elkapni)

Ha sikeresen végigcsinálta, akkor kezd elölről, de most mindegyik elemet megduplázza. Ha így sikerült, akkor mindegyikből hármat stb. Aki elvétette, vagy a labdát elejtette, az kiesett a játékból. A győztes az volt, aki a legtovább bírta.

Csirkézés. Egy gyerek leguggolt, az volt a kotló. Köréje leraktak a földre 4-5 labdát. A játszótársaknak az volt a feladata, hogy minél több labdát megszerezzenek

anélkül, hogy a kotló elfogná őket. Akit a kotló megfogott az helyet cserélt vele. Az lett a győztes, aki több labdát szedett. Fiúk és lányok is játszottak.

Tekzés. Elsősorban fiúk játéka volt. Minden játékosnak volt egy kb. 50 cm hosszú botja. Kellott a játékhoz egy 5 cm átmérőjű fagolyó (szőlőtőkéből, rózsatőből faragták).

A játéktéren húztak egymástól 8-10 m távolságra két párhuzamos vonalat. Az ütőjátékosok felálltak az ütővonalra, a fogadók a másik vonalon túl helyezkedtek el vigyázva, hogy majdan a bot meg ne üsse őket. Az első ütőjátékos feldobta a golyót, majd egy alkalmas pillanatban hozzávágta az ütőfát. Mindkettő elrepült. A játékos futott a botjáért, az ellenfél a golyóért. Ha az ellenfél előbb visszaurította a labdát az ütővonalra, mint a játékos visszaért a botjával, akkor annak vissza kellett tenni a botot oda, ahol az előzőleg földet ért. Akinek sikeres dobása volt, az nemcsak a maga botját hozhatta vissza, hanem a társait is, akik ezáltal visszaállhattak a játékba. Ha valaki melléütt a golyónak, kiállt. Ha az ütőcsapat minden botja kinmaradt, akkor helyet cseréltek. A visszahozott botokért pontokat adtak 1 ill. 2 pontot. Melyik csapat adott idő alatt többet gyűjtött, az volt a győztes.

Kanászozás. Elsősorban fiúk játéka volt. Ehhez is kellett egy fagolyó és minden játékosnak egy kb. 120 cm hosszú, a végén meghajlított ütőbot. Egy nagy szabadtérben, egy jókora kör mentén egymástól vagy 2 m távolságra lyukakat ástak. Eggyel kevesebbet, mint ahányan játszottak. A kör közepére is ástak egy lyukat, amibe a kezdőskor az összes játékos beledugta a botja végét és a következő monddókára egymás után körbejártak: „Lyukról, lyukra – ki kap lyukra?” A végzőre szétszaladtak a nagy kör mentén levő lyukakhoz, és a bot végét beledugták a lyukba. Akinek nem jutott, az volt a kanász. Ő a kör közepén levő lyukból a botjával messze kiütötte a golyót, majd terelgette visszafelé a középső gödörbe. A játékosársak ezt úgy akadályozták meg, hogy miután közelükbe ért a golyó, tovább ütötték. Ilyenkor azonban ha a kanász ügyes volt, foglalhatott magának lyukat. Ha a szabadon maradt lyukba beledugta a botját, akkor máris a társa volt a kanász, akinek a lyukját elfoglalta. Ha a kanásznak sikerült a golyót a kör közepébe bejuttatni, akkor ismét körbe jártak.

Bábózás. Minden játékosnak szüksége volt egy kb. 80 cm hosszú botra. A játékhoz kellett még egy kb. 25 cm magas bábu. Megrajzoltak egy kis kört a bábúnak és ettől 8 m-re egy dobóvonalat. Kiválasztották a gyerekek maguk közül egy kanászt, aki ilyen szerepkörben hosszabb botot fogott, és a bábuval egy irányba, attól távolabb helyezkedett el. A játékosok egyenként dobhatták a botjukat. Ha valaki eltálla a bábut, akkor mindannak szaladnia kellett a botjáért, akinek már kinn volt. Közben a kanász a helyére állította a bábut, és igyekezett a botjával azon játékosok közül valamelyiket megérinteni, akik a botért voltak. Ha ez sikerült, akkor helyet cseréltek, ha nem, folytatták az eredeti szereposztásban.

Bigézés. Fiúk és lányok játszottak. Kellott hozzá egy 8-10 cm hosszú, kb. 3 cm átmérőjű, mindkét végén megfaragott bige, és minden játékosnak egy-egy 80 cm körüli ütőbot. A bigézés általában csapatjáték volt. Az ütő játékosok ástak egy kis lyukat és mögötte helyezkedtek el. A másik csapat innen 10-20 m-re szétszóródva. A játék megkezdése előtt a két csapat megegyezett egy bizonyos botoszámban, például 1500, aminek az elértése jelentette a győzelmet.

A játék menete a következő volt. Az első ütőjátékos a bigét a lyukra ráfektette, majd a bottal alányúlva kilökte. Ha az ellenfél játékos meg a földetérés előtt elkapta, akkor az ütő játékos kiesett. Ha nem tudták elkapni, akkor az ütőjátékos a botját a

lyukra fektette. A leső játékosok közül valaki onnan ahol a bige földet ért, megpróbálta a bigével a botot megdobni. Sikeres dobás esetén az ütőjátékos kiállt. Ha ez sem járt sikerrel, akkor az ütőjátékos ferdén behelyezte a bigét a lyukba, majd a kiálló végére csapott a bottal, mire az felpattant. A felpattanó bigét aztán igyekezett a bottal minél messzebbre dobni. Sikeres ütés után még kétszer tovább ütötte. Ügyes játékos a felpattanó bigét nem egyszerre ütötte el, hanem igyekezett abba minél többet beleütni a levegőbe. Számoláskor a megadott, vagy megmért hosszt annyi szorozták, ahányszor is bele tudott ütni. Az elért pontszámot feljegyezték, és a következő játékos dobta ki a bigét. Ha minden ütőjátékos kiesett, cserélt a két csapat.

Nemzetes. 6-8 fiú és lány egyaránt játszott. Kellott hozzá egy rongy, vagy szölbaba. A gyerekek választottak maguk közül egy bírót, a többség (a bírón kívül mind) egy-egy nemzet nevet (magyar, román stb.). Ástak egy kis lyukat a labdának, vagy megrajzolták a helyét, és beletették azt. A játékosok egyik kezüket a labda fölött tartották, miközben a bíró mondta a monddókáját: „Jöjjön az a híres... nevezetes... magyar!” A magyar kivételével a többi futott. Fogta a labdát és igyekezett valamelyik társát eltálla. Ha sikerült, akkor azt mondták, hogy annak már csak „két élete” van. Háromszori találat után ki kellett állni. Ha sikertelen volt a dobás, akkor a dobó volt a rossz pont. Az győzött, aki utoljára maradt. Legközelebb ő lett a bíró.

Szegény emberesdi. Négy gyerek játszott. Előre elkészítettek négy egyforma papírszeletet, melyekre a következő szavakat írták: szegény ember, bíró, hajdú, tolvaj, majd összehajtogatva egy sapkává tették. Összekeverték és mindegyik húzott egyet, melynek tartalmát igyekeztek titkolni. Akinél a bíró volt megszólalt: „Már veszett el szegény ember?” Mire az: „Hat ókröm, szekerem, egy nagy hasas egerem!” A bíró tovább kérdezett: „Kire gyanakoszol?” A szegény ember figyelte a társai arcát, amelyeket gyanúsra találta rámutatott, mire az megmutatta a papírját. Ha eltálla, akkor a hajdú elővette egy törülközőt és kérdezte a bírót: „Hányat neki bíró uram?” A bíró kiszabta a büntetést, a hajdú pedig igazságot szolgáltatott, a tolvaj fenekére vágott. Ha a szegény ember a hajdúra gyanakodott, akkor ő kapott. A szigorúbb büntetés volt a borsos, az enyhébb a nem borsos. A papírokat újra összehajtogatva kezdték a játékot elől-ről.

Adj király katonát! A két csapat gyerek, lehetnek fiúk és lányok kb. 10 m távolságra helyezkedtek el egymástól, ahol a kezüket jó erősen összefogták. Mindkét csapatnak volt egy királya. Az egyik király szölte: „Adj király katonát!” A másik így válaszolt: „Nem adok!” Mire az előző: „Ha nem adsz szakit ...” (mondta egy gyerek nevét). Mire az rohant a szembelevők felé és igyekezett valahol a láncot elszakítani. Ha sikerült a leszakított játékosok áttáltak a másik csapatba. Ha nem, akkor a szakító játékos maradt a másik csapatnál. Ezután a másik király szölte, és így folytatódott a játék. Az a csapat nyert, ahol az idő elteltével több katona maradt.

Hátulsó pár előre fuss! Fiúk, lányok kedvelt játéka volt. A gyerekek kettesével álltak. Akinek nem jutott pár, az előre jött. Háttal állt a gyerekek előtt és kiáltott: „Hátulsó pár előre fuss!” Mire azok előre futottak az oszlop jobb, ill. bal oldalán. A két gyerek közül addig kellett az egyiket elkapni, míg azok egymás kezét meg nem fogták. Ha sikerült, akkor a páratlanul maradt gyerek lett a kapó. Ha nem, akkor ugyanaz a kapó próbálkozott a következő párossal, és így tovább. Az a páros győzött, akiket nem választottak szét.

Héja és a tyúkanyó. Tyúkanyó egy ügyesebb gyerek, aki elől áll. Mögötte sorakoznak a csibék egymás derekát fogva. Odebb járkal a héja.

Tyúkanyó: Héja! Héja! Mit kapargatsz?
 Héja: Tűzrevalót.
 Tyúkanyó: Minek az a tűzrevaló?
 Héja: Csirkét koppasztani.
 Tyúkanyó: Kiéből?
 Héja: Kendéből.
 Tyúkanyó: Ilyen nagy zúza, mája van, nem adok belőle! (karjával mutatja)
 Héja: Héja vagyok elkapom!
 Tyúkanyó: Anyja vagyok, nem hagyom!
 Héja: Na lássuk hát!

Tyúkanyó szétárja a karját, úgy védi a csibéit. A héja igyekszik azokat elfogni. Amelyik csirke elengedi a másik derekát az a héjé. Ha minden csirkét megfogtak, új héját és tyúkanyót választanak. Kezdődik előről.

Babázás. A lányok szívesen játszottak a színbén, magazinban, nem használt ólban. Vályogvetőt a falra akasztottak, arra kivágtak papírtérítőket tettek, ez volt a szekrény. Mellé és körbe a falra rajszeggel képeslapokat tűztek. Fából, dobozból készített bútorokkal rendezték be a szobát. Rossz edényekben főztek a finomabbnál finomabb falatok. Közben a babákat etették, itatták, öltöztették, pólyálták, fürdették és számtalan-szor kisépregettek.

Mondókák, énekes-mozgásos népi gyermekjátékok

Kiszámolók:

*Ec, pec kimehetsz,
 Holnap után bejöhetsz,
 Cérnára, cinegére,
 Ugorj cica az egérre, fuss!*

*Autóbusz, rajta ül egy vén krampusz.
 Bevitték a kórházba,
 Tűrés lett a pófája,
 Ja, ja, ja, Pófája.*

*Árkt ugrott a cigány, kitérte a lába,
 Telefonált a bírónak vigyék szállodába,
 El is vitték szállodába, szálka ment a kisujjába,
 Inc, pinc, Lőrinc, te vagy odakint.*

*Elment a pap almát lopni,
 Elfelejtett zsákokat vinni,
 Levetette a gatyáját,
 Telerakta a két szarát,
 Inc, pinc, Lőrinc, te vagy odakint.*

Tűzet viszek. A gyerekek körbe álltak. Egy a körön kívül vitt egy zsebkendőt, közben énekelték a következő dalt:

*Tűzet viszek, nem látjátok,
 ha látmátok oltandók,
 lányok, kiég a ruhátok.*

A dal végére valakinek a hátamögött elcsúszott. Amikor az észrevette futásnak eredt a zsebkendővel. Ha nem ért a helyére hamarabb, mint a másik, akkor ő járt körbe. Ha valamelyik gyerek nem vette észre a mögötte levő zsebkendőt, záptojás lett és a kör közepére kellett guggolni.

Csön-csön, gyűrű... A „Csön, csön, gyűrű, arany gyűrű...” kezdetű dalt énekelték a gyerekek, miközben egy közülük járt a körbe és adogatta a gyűrűt. A bírő a körön kívül figyelte, hogy hova és adhatta az adogató a gyűrűt. A dal végén mindenki mondja: „Jöhét a bírő!” Bejön, rámutat egy gyerekre és mondja: „Itt füstölök – másokra mutat – itt pipálók, – harmadikra mutat – ettől kérem, – negyedikre mutat – ez adja ki!” Ha nála volt a gyűrű, átveszi tőle és ő viszi körbe. Akinél volt, az lesz a bírő. Ha nem találja meg, még kétszer próbálkozhat, majd új bírót választanak.

*Pórom, pórom Papácsiné
 Nem vagyok én Szilágyiné
 Szél fújja pántlikámat
 Kapd el kislány a szoknyámat
 Kap szoknya!*

Két lány kocscikázik a kör közepén. A mondóka végén megfogják két másik lánynak a szoknyáját, és ők forognak tovább.

*Lánc, lánc eszterlánc
 Eszterlánci cérna,
 Cérna volna selyem volna
 Mégis kifordulna,
 Pénz volna karika, karika
 Forduljon ki Évike,
 Évikének lánc.*

A gyerekek kört fognak és körbe haladva éneklék ezt a dalt. Aki a nevé hallja kifordul.

Megy a gyűrű. Kört fognak a gyerekek. A gyűrűt ráfűzik egy fonálra, melyet mindenki megfog. Egy gyerek a kör közepén guggol, és figyel, hogy hol jár a gyűrű. A következő dalt éneklék közben:

*Megy a gyűrű vándorútra,
 Egyik kézről, a másikba,
 Aki tudja, meg ne mondja,
 Merre van a gyűrű útja.
 Csili csalamádé,
 Cukor, csokoládé,
 Sárga karalábé,
 Sári hopp!*

A dal végén mindenki egyszerre kérdezi: „Kinél van a gyűrű te benn guggoló?” Ha eltalálja, akkor helyet cserél azzal, akinél a gyűrű van. Ha nem továbbra is ő marad a kör közepén.

Kacsintós. A gyerekek két kört alkotnak. Kívül állnak a fiúk, belül a lányok. Egy fiúnak nincs párja. A fiúk hátrattett kézzel őrzik a párukat, hisz a páratlan fiú kacsintással igyekszik magának párt szerezni. Mielőtt az elcsalt lány a kacsintóhoz szaladna, meg kell a párjának fogni. Ha ügyetlen a legény, akkor egyedül marad és ő próbálkozhat a csalogatással.

Ki, ki maga. A gyerekek egy nagy körbe állnak, egy gyerek labdával a kör közepén áll, és a következő vers ütemére pattogatja a földhöz a labdát:

*Ki, ki maga mesterségét folytassa, folytassa.
A máséba bele ne óvassa, óvassa.
Folytassa, folytassa Rutkai Gréta.*

Aki hallja a nevét fut, hogy ő pattogtassa a labdát tovább.

Bújj, bújj zöld ág. Két gyerek kaput tart. A többiek láncot alkotnak. Közben énekelik a dalt és átbújnak a kapu alatt.

*Bújj, bújj zöld ág
Zöld levelecske.
Nyitva van az aranykapu,
Csak bújjatok rajta.*

*Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat.
Hadd kerüljem váradat, váradat.
Szita, szita péntek,
Szerelem csütörtök,
Dob szerda.*

*Új a csizmám, most vettem,
Most fényes a sarka.
Azért vettem azt nekem,
hogy táncoljak rajta.
Új Hold, új király
Leszek néked jó vitézed,
maradj utoljára.*

A dal végén a kapusok leengedik a kezüket. A láncból az a két játékos akiknél a kapu bezárult, eldöntik, hogy melyik kapus mögé akarnak állni. Addig folytatódik a játék, míg mindenki be nem áll valamelyik sorba. Kötélhúzással döntik el, hogy melyik sor lesz a győztes.

DANKÓ IMRE

Gyakorlati tanácsok a XVIII. századvégi debreceni peregrinusok számára

Az elmúlt években máig hatóan különös figyelem fordult a peregrináció kérdései felé. Elannyira, hogy az 1991-ben Szegeden megrendezett III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusnak (a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság szervezésében) is a peregrináció volt a tárgya. A több szekcióban működött kongresszus tartalmi címe *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon volt.*¹

Erre a kongresszusra való készülés közben bukkantam a debreceni Hortobágy című műtszázadbeli újság egyik számában arra az instrukcióra, amit több mint száz évvel ezelőtt *Korrajz* gyanánt közöltek azon utasítást, melyet egy külföldön utazott úr, Debreczenből 1792. évben akademiákra induló ifjú barátja számára írt címen adtak közre.² Minthogy ez az iskola- és művelődéstörténet szempontjából lényeges adalék a Hortobágy hasábjain hozzáférhetővé vált és teljességgel feledésbe merülve nem termékenyíthette meg az utána következő iskola- és művelődéstörténeti kutatásokat, szükségesnek látom az alábbiakban teljes egészében újraközölni ezt az instrukciót. Az újraközlés többete az a szerény szöveggyűjtemény, amit a közlemény végén, a jegyzetek elé helyeztem el. Mind ebben a szöveggyűjteményben, mind pedig az egész tárgykörben, az ezzel a kérdéskörrel foglalkozó legújabb szakirodalom eredményeit figyelembevéve jártam el.³

Korrajz gyanánt közöljük azon utasítást, melyet egy külföldön utazott úr, Debreczenből 1782. évben akademiákra induló ifjú barátja számára írt.

Utistinctio

1. Debreczenből Pestig ahogy lehet.

2. Pesten lehet szállani a Serviták piacán a Hajónál, és az öcsémet fel kell keresni Dr. Szombatinál, a ki a kecskeméti házzal álltalellenben lakik: ő fog holmit mutogatni, és abban is segítségül lehet, hogy Bécsig alkalmatosságot keres. Ezt könnyen kapni, mert amint a Hajótól a Duna felé megyen az ember, a szegleten Landkutacherek vagynak, és szekereik oldalára fel van írva: Dieser Wagen geht nach Wien. Pesten tracénál kell enni p.o. az arany sasnál, a hatvanutczai kapu mellett, NB. ennél is lehet szállani.

3. Budán az Ágens urat könnyű megtalálni, mert amint a nagy út felviszen a hídról a várba, mindjárt balkéz felől van egy ház, és abban lakik az alsó városban t.i. nem a várban. Ettől a passzust el kell venni, és vele

egyesen Pozsonyba; ahol lehet szállni Welfelnél a Hocstraaton Nr. 103. Ez el is igazítja a Mauthra; ott kell vislaltani; semmi se fizet érte. Itten nem kell kényi, hanem akár Diligencen, akár Landkutschere fel kell menni.

4. Bécsbe, és ott egyensell kell szállni a Leopoldstadthaus in der grossen Benkergasse a 11. Nról állatelesen Schöner, aki szabómester, nála szállás és ebéd leszen, csak hogy nem kell vele semmi manipulatioba ereszkedni, mert meghúzza az embert. Itt leszen magyarok ect. Bécsből sietni kell; Landkocsit 8 vagy 9 forintért lehet Prágáig fogadni. De mielőbb kell egy koffert venni, amelybe ruháját, és vagy két butelit jó tokait belé rakja; ezt rozsolis üvegbe töltve jobban el lehet vinni. Egy hét alatt elviszi a Landkocsis.

5. Prágába, ahol a külső városban lehet mindjárt a kapu mellett megszállni, s városban lehet a piacon traktérkönn enni; az astronomica turist, universitász épületét meg kell nézni, és megeseleksi vagy a reform. prédikátor vagy a lutheranus, aki magyar, hogy ezeken inuitit ad, – a híd, vár és királyi palota, zsidó város ect. mind nevezetes. Innen diligencen kell menni.

6. Dresdáig, ahol a postaházánál kell szállni; ott lehet ebédelni, vacsorálni a traktérnál, annyit, és annyit a mint tetszik. Itt meg kell nézni a bibliothecát, a Salont, a Porzellán Cabinetot ect. A Vice Bibliothecaria Dafaforfigen becsületes ember, és mindjárt segíthet holmiban. A híd, electoralis kert és ház ect. ha lehet, mind szép látni. A Postwagen visz innen

7. Lipszába, ahol lehet szállni a posta mellett, amint ez meglehet, kell nézni Plattner auditoriumával együtt a Rathabibliothecát, a sok bibliopoliumok, vagyon egy, Oeser nevű magyar professzor is a várban szívesen látja a magyart. Traktérnál kell enni és Postwagenen

8. Hálába menni, ha lesz idő. Itt nem tudom a járást, hanem bizonyosan less magyar. Fel kell keresni, a Briefträger reá igazítja. Azután egyenesen

9. Göttingába; ott a Briefträger elvezeti B-i uram szállására, és csak hamar szállást kell fogadni; Hencze compactort, ahol laktam, comendálok. A szállásban kell tekinteni, hogy utcára legyen, a háló szoba közel legyen; öt Loudioros legyen; aufsatzot amiről eszik az ember 1/2 tallért lehet bérteni egy fertály esztendőre, de asztalkendőket, kést, kanalat innen kell vinni: az ebéd lehet 3 vagy 4 talléros; a főlöstökön 1/2 portio kávé tejjel, és így egy fontból leszen 48 portio: a kávé, ha jó a szolgáló, nála lehet tartani, a nádmeg magánál állhat; kenyér egy gute garasos ect. A collégiumokat jól meg kell előbb gondolni, s úgy azután megvenni ect. A szolgálónak 2 forintot szoktak egy fertály esztendőre adni, de jobb lesz valamivel többet. Generaliter, az úton bátornak kell lenni, nyájának, de senkivel se kell mélyen bele ereszkedni, hogy valami család hozzá ne ragadjon, és kívált azt nem kell semmi módon mutatni, hogy pénze van; a pénzt aranyban lehet az oldalán vinni, tallért is lehet Bécsben szerezni, de a cofferbe tenni; de félő, hogy cofferestől el ne vesszen, azért a cofferbe minden gondnak kell lenni. Egy pünkösztre el kell Göttingából Casselbe menni, és ott cabinetokat, és a Weissteinál való vízi mesterseget meg nem nézni vétek. Egyéberánt a tanulásra szánt időből egy órát se kell elmúlatni. Mosót átaljában szoktak fogadni, és mivel nincs meghatározva, mennyit mosson, tehát mindég tisztán kell járni, a ruha egyéberánt csinos, de

czifra, de még is drága, azaz jó materiából legyen; télre maschester nadrag, nyárra nátklin; selyem strimfli és papucs gálára; strifli lehet hétköznapi, és mikor becsületes emberhez nem kell menni. Három rocknak kell lenni; Egyik oberrock, amely más rockra is felmegy, másik hétköznapi nyárra való, harmadik gálára való, és ehhez fekete selyem nadrag is, és másféle színű leibli ect. ha pedig theologososan jár, kevesebbe kerül valamivel de etc. a többi annak idejében.

Eddig terjed az egy negyedre irt utasítás, mely mint a közbeszött ect.-ákból, s végszavakból kitűnt, élő szóval is kísértetett, későbbi kárpótlás iránti ígért mellett. Lehetnek, kik az egészben keveset találnak; de a gondosabb vizsgálóra fog némi érdekléssel bírni, mind az utazás régi módja, mind a dolgoknak és szolgálatoknak ezelőtti 70. évvel volt ára mind végre az úgynevezett academiciusi élet töredékes ismertetése tekintetéből."

Szómagyarázat

Arany Sas

több pest-budai vendégfogadó neve. Itt a Hatvani kapun belüli, a mai Kossuth Lajos utca 20. számú helyén 1780-ban megnyitott, híres fogadóról van szó. A vidékiek kedvelt szálláshelye volt.

Astronomica Turist,

látogatás a csillagvizsgálóban; csillagászati kirándulás.

Auditorium,

előadótér, iskola, egyetemi tanterem. Itt a lipcei Plattner-féle auditoriumról van szó.

Aufsatz,

helyesen: Aufsatz. Füzet, jegy, előfizetéses étkezési igazolás. Átvitt értelemben egyfajta tálcá, amiről étkezni lehetett.

Ágens úr,

megbízott. A protestáns egyházak, így a református is, ügyes-bajos dolgaikban eljáró, tárgyaló ágenst tartottak Budán a Helytartótanácsnál, Bécsben az udvarnál.

Bibliopolium,

könyvkészítő műhely (nyomda) és könyvkereskedés.

Bibliotheca,

könyvtár. Itt a híres drezdai szász királyi nyilvános könyvtárról van szó.

Briefträger,

levélhordó, kézbesítő.

Butéla,

eredetileg nyakas üvegpallack bor tartására. A XIX. század elejétől kezdődően lapos, mázas, díszítes, általában feliratozott pálinkatartó cserépedény.

Cassel,

Kassel német város.

Commendál,

ajánl.

Compactor,
könyvkötő.

Diese Wagen geht nach Wien,
ez a kocsí Bécsbe megy.

Diligenc,
delizánsz; személyszállító postakocsi.

Förlöstök,
Frühstück; reggeli.

Generaliter,
általában, mindent összevéve.

Göttinga,
Göttingen; híres német egyetemi város.

Hajó,
a pesti Szervita (Martinelli) tér és a belécsatlakozó Fehér hajó utca sarkán állt Hajó fogadó egyszerűsített neve. A fogadó a XVII. és a XVIII. század fordulóján keletkezett.

Harvan utcai kapu,
Pesten, a mai Kossuth Lajos utcán állt városkapu. Az ezen a kapun bejövők, a Duna hajóhid felé igyekvők ámentek a Szervita téren.

Hála,
Halle; iparáról és kereskedelméről híres német város.

Instructio,
ajánlás, utasítás.

Invitatio,
hívás, meghívás; itt belépési engedély, jegy.

Koffer,
utazótáska.

Landkutscher,
kocsis, postakocsis.

Lipsia,
Lipscse; iparáról, kereskedelméről és művelődési intézményeiről híres német város.

Louidoros,
louis d'or; Lajos-arany. XIII. Lajos francia király értékes aranypénze.

Manipulatio,
mesterkedés, ügyeskedés, spekuláció.

Maut,
vám, vámhivatal.

Passus,
útlevél, személyazonosságot igazoló irat.

Porzellán cabinét,
porcelán-kiállítás, porcelánkiállító terem, termék. Itt a híres drezdai-meisseni porcelánok kiállító terméről van szó.

Portio,
adag.

Postwagen,
postakocsi.

Rathabibliotheca,
Városi Könyvtár. Itt a híres drezdai Városi Könyvtárról van szó.

Rozsolis,
növényi anyagokból készített finom likőr.

Salon,
kiállító terem, vagy termék. Itt a híres drezdai Zwingerről, illetve a benne található kiállításokról van szó.

Serviták piazza,
a pesti (V. kerületi) Szerviták tere. A kis, de rendkívül forgalmas teret az itt 1688-ban meglelepült és kolostort, 1732-ben pedig templomot épített szervita rendtől kapta.

Traktér,
piaci étkezőhely, „lacikonyha”; illetve piaci ételárus.

Universitas,
egyetem. Itt a prágai Károly Egyetem épületéről van szó.

Visálni,
vizálni; láttamoztatni, ellenőriztetni.

Welfelnél szállni Pozsonyban,
a pozsonyi Hochstrass (szövegünkben: Hocstras) tele volt jobbnál jobb fogadókkal. A Welfel-féle fogadó a Hochstrass 103. szám alatt volt.

Jegyzetek

1. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Szeged, 1991. augusztus 12–16. Szervező a József Attila Tudományegyetem. A Kongresszus címe: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon.
2. Hortobágy III. évfolyam, 1864. január 3.
3. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp. 1873. Minden magyar iskolatörténet beszámol diákjai, vagy tanárai külföldjárásáról. Számos nyugat-európai egyetem magyar preregriusairól elkészültek az adattárak. Számos útnaplót, vagy úti feljegyzést közzétettek iskolatörténeink, művelődéstörténeink. – Vö. Gál István: Magyarország, Anglia és Amerika. Bp. é. n. (1944). Nemcsak az Angliába, angliai egyetemekre kijutott magyar diákokkal foglalkozik. Igen jó az összesítő bibliográfiája, a peregrinációval is behatóan foglalkozik. 245–261.

Zugkávéházak Debreczenben 1900–1914 között

Debrecen kiváló ismerője, Konecz Ákos írta „Debreczeni útmutató” című munkájában a város vendéglátóiparáról: „Az utast és az érkezőt, ki Debrecen kívánja látni, kellemesen lepi meg az itteni szállók és vendéglők ragyogó tisztasága és otthonossága. Figyelmes, udvarias kiszolgálást tapasztal az első pillanatban ...A város minden részében találunk fényes és egyszerűbb berendezésű szálláshelyeket, vendéglőket és kávéházakat.”

Míg Konecz nem kis hízelgéssel ezeket írta 1903-ban városunk vendégipari egységeiről, addig néhány évvel később (1908-ban) azt közli egy újságíró: „Debrecen külsőségei, a központtól kissé távol eső részei tele vannak zugkávéházakkal, eldugott kocsmákkal és más efféle sötét helyekkel, melyek állandó tanyái a legrémesebb egzisztenciáknak, a legvakmerőbb gazembereknek, a legveszedelmesebb hamis kártyásoknak, akik egy vagy másféleképpen mindenkit kifosztanak, megrabolnak, aki a hálójukba kerül.”

Magunk részéről azt kell mondanunk, hogy mindkét írás igaz. A korabeli dokumentumokból kitűnik, hogy amíg az Aranybika, Angol királynő és szerencsére sok más étterem, kávéház magas színvonalon látta el vendégeit, addig a zugkávéházakban bizony-bizony korántsem épületes dolgok játszódtak le.

Ez utóbbi „intézmények” nem egyetlen ponton helyezkedtek el a városban, de legfőbb fészkeiket mégis csak a Nagyalomás környékén, a legsűrűbb idegenforgalmi helyen lehetett megtalálni. Ez természetesen nem a véletlen műve volt. Az állomás előtti részen, a Petőfi teret körülölelő tizenegy épületből hét vendéglő, szálloda, kávéház állt, azaz egy egész mulató negyed diszelgett itt. Ráadásul a Petőfi tér közeli utcákból több is (Erzsébet, Késes) kéjhölgytartóktól, titkos szállásadóktól volt zsúfolva. A Hunyadi utca, a Piac utcát a Petőfi térrel összekötő, személyforgalomra kijelölt keskeny utcácska is szállókkal, borozókkal, mulatókkal volt tele. A Hunyadi utcával mondhatni párhuzamos másik kis utca, a Deák Ferenc utca sem volt mentes szállóadóktól, szórakozóhelyektől.

A kaszirmók

E mulatóknak legfőbb vonzereje – legalább is az ifjúságra nézve, de az öregedő férfiakra tekintve is a kaszirmók voltak. E hölgyektől többirányú feladat végzését várták el. Az egyik helyen látszólag csak felíró szerepkört töltek be, vagyis a konyhából hozott ételek és a söntésből kihordott italok mennyiségét jegyezték fel, mintegy a tu-

lajdonos helyett ellenőrizték a fogyasztást, fizetést. A másik szórakozó helyen pénztárosi szerepkört is betöltek, sőt a kassza közelében elhelyezett rövidítalokat is kezelték. Ez esetben nem egyszer bájaikat, csásos mosolyait is bevették, hogy a vendégek közül többeket nagyobb fogyasztásra ösztönözzenek. A rendelések mértékét azzal is igyekeztek növelni, hogy ők maguk is fogyasztottak, de természetesen a vendégek számlájára. Tették ezt még akkor is, ha egyik-másik vendég el ellen tiltakozott és csak a saját italát akarta fizetni. Így pl. a „Széchenyi-szálló”-ban (ez szálló, étterem, pincemutató, kávéház, fürdő volt együttl!) 1904. decemberében a két kaszirmó odaült a vendég asztalához, s bár az illető határozottan tiltakozott, s kérte a hölgyek távozását, a kaszirmók elkezdtek rendelni pezsgőt, sonkát, ezenfelül két cigányt is odahívtak az asztalhoz. A vendég csak azt óhajította kifizetni, amit ő rendelt és fogyasztott. Távoznia azonban csak akkor engedték, amikor az egész számlát, a 187 koronát kifizette.

Sőt olyan eset is előfordult 1909. november 2-án a Debreczeni Hírlap szerint a „Széchenyi szálló”-ban, hogy Joó István iparossegéd és barátja, Fábán Károly a kaszirmóval közösen elfogyasztottak nyolcszor fél liter bort, majd a két vendég külön-külön szobában feküdt le. Joó azonban arra riadt fel, hogy szobájába behatolt Német Máttyás vendégglós egy nővel. Reggel rájött, hogy pénztárcájából eltűnt egy tizkoronás. Amikor ezt kifogásolta, a tulajdonos megverte, majd kidobta a szállóból. A károsult a rendőrségen tett feljelentést, ahol már több kompromitáló adat is volt ezen vendéglátóhely ellen.

A kávéházi tündérek (így is nevezték a kaszirmókat), mint az előző példából is látni: együtt ittak a vendégekkel, bár ez tilos volt! Széll Kálmán miniszterelnök törekedett e téren is rendet teremteni. Már 1909-ben kiadta azt az utasítást, hogy a pozícióban ezután csak a negyvenedik évét már betöltött hölgyet szabad alkalmazni. A debreceni rendőrkapitány ezt még azzal igyekezett megszorítani, hogy a kisebb kávéházaknak megtiltotta két kaszirmó tartását. Ezzel akarta ugyanis elérni, hogy az illető hölgyek csak a munkájukkal foglalkozzanak és ne a vendégek szédítésével és egy rosszabb értelmű kiszolgálásával törődjének. Ezek után nem csoda, hogy a hölgyek közül sokakat körözött a rendőrség, mint 1901-ben „Toncsikát”, akinek valódi neve Edelényi (Elfer) Antónia volt. A szóban forgó hölgy bűnlajstromát egyébként több városban hozta össze.

A rendőrség többször rendezett ezeken a kétes helyeken razziát, mert korántsem véletlenül keringtek ezekről a zugkávéházakról olyan hírek, hogy bennük kéjhölgyek vannak, és más törvényen kívüli dolgok (hamiskártyások) is bőven előfordulnak. Így pl. 1902-ben a „Telegdy fürdő”-ben (később Széchenyi szálló, a Petőfi tér és a Deák Ferenc utca sarkán) szabályos bűnbarlangot fedeztek fel. Az itt talált hölgyeket egytől egyig bekísérték a rendőrségre, a tulajdonos ellen pedig vizsgálatot indítottak.

A kávéházi tündérek többsen is, más vonatkozásban is összeköttetésbe kerültek a törvénnyel. Különösen nevezetes történet volt a Fischer Málsié, a „Széchenyi kávéház” mesés szépségű kaszirmójának tette, aki Khon Ignác Debreczenben letartóztatott, de innen Málsi segítségével megszökött, Miskolcon ismét elfogott nemzetközi szélhámost –, aki ott kórházba kényszerítette magát –, de onnan is Fischer segítségével tűnt el a rendőrök szeme elől.

A kaszírnök szereplése, magatartása mellett más téren is igyekeztek megkísérelni a vendégeket ezekben a zugkávéházakban. Az akkor már Lévy Ferenc vezetése alatt működő „Széchenyi kávéház”-ban 1904. július 16-án három vendég tért be. Két helybeli és egy ismeretlen úr. Törley pezsgőt rendeltek. Amikor a dugó kihúzására került sor, a vendégek egyike – a nem helybeli –, elkapta a dugót, ennek alján azonban nem a Törley gyár jele volt. Világos lett a visszaélés. Bárhol előfordított is a kávé vendég, a vele jött két tanú közösen elvitte az etikettes üveget a dugóval együtt a rendőrségre. Ott bemutatta magát: Winter Miksa a Törley cég megbízottja és a cég nevében jogtalan cégbitolás, a maga nevében pedig csalás miatt feljelentést tett Lévy Ferenc ellen, mert Törley pezsgő gyanánt, az ilyennek 10 korona árért, adta el neki a gyanús származású, vélhetőleg olcsóbb pezsgőt.

Ugyanezen év tavaszán (1904) – a Debreczen újság tanúsága szerint – az egyik szállóhelyen lopás történt. A károsultal előbb álomport itattak. Papp Balázs márhakucpe Hajdúnánásról okroket hozott eladni. Betért Khon Manó italmérésébe. Itt több ismeretlen egyén csatlakozott hozzá. Végül is jelentős összeget, 1480 koronát loptak el tőle.

A „Kossuth kávéház”-ban (Késes és Ispóty utcák sarkán) két katona az egyik vendégtől, egy civiltől erőszakkal elvett 50 koronát. Rövid időn belül csak 10 koronát találtak meg a katonáknál.

Ugyanebben a kávéházban Papp Péter vendégtől az óráját elvették, s meg is verték (1907-ben), mert kitört egy ablakot. A kávéház tulajdonosa azonban a rendőri vizsgálat során tagadta az esetet, és azt állította, hogy Papp Péter önként hagyta nála az óráját zálogban.

Számtalan módon károsították meg a zugkávéházakban a vendégeket. Gyakori volt a vendégek kabátjának az ellopása. A Debreczeni Újság ad egy ilyen esetről hírt 1909. december 10-én. Szabó József betért a „Széchenyi kávéház”,-ba, míg mulatott, kabátját elvették.

Nem egyszer előfordult, hogy a vendéglős erőszakosan lépett fel a vendéggel szemben (előzőekben lásd Német Mátyás és Joó István esetét). Lörincz nevű kocsmáros 1900-ban összeverte Szabó Zsófát és Szatái József iparos legényét, mert azok fizetés nélkül akartak távozni. A következő évben, 1901-ben pedig Kun István 40 forint (= 80 korona) megtakarított pénzével beült a „Telegdy kávéház”-ba mulatni. Nagy Lajos cigányprimás muzsikált neki, de amikor fizetésre került sor, Kunnak nem maradt pénze arra, hogy a zenekarnak is adjon. Ezen annyira feldühödött a primás, hogy összeverte a vendéget. Mi sem természetesebb, – Nagy Lajos primást e tetteért Erdélyi István rendőrfőigazgató lecsukatta.

A vendégsereg összetétele

Magától értetődően a vendégsereg sem mindennapi volt ezeken a helyeken. Az „Otthon kávéház”-ba (Sas u. 2.) 1905. október 9-én Végh Gábor 39-es ezredbeli baka rontott be, tört-zúzott. A vendégek elmenekültek, sokan fizetés nélkül távoztak. Végh az öt megfélemezni akaró rendőrök közül egyet megszurtt. Egy nem teljes év múlva, 1906.

szepember 17-én ismét az „Otthon kávéház”-ban történt némileg hasonló eset. Az ott tartott cselédbálon Pintye Mátyás közhuszár belekötött a civilekbe, majd kardot rántott. A rendőrök szerelték le.

Általában sűrűn volt baj a cselédbálokon. A Széchenyi utca végén lévő „Magyar Király” kávéházban az 1900. november 4-én rendezett ilyen báli hangos volt a katonák és a cselédek mulatságától ...a rendőrség mindig nagy gondot fordított erre a helyre... szerencsére most is egy őrsparancsnok és három rendőr volt a helyszínen.” Két Vilmos ezredbeli (7-es közös huszár) összekapott a honvéd huszárokkal (2-es ezredbeliakkal). Egy pillanat alatt egy gomoly lett a báterem, a lányok visítva menekültek a dühgő katonák közül. A négy rendőr szét akarta választani a verekedőket, ekkor a Vilmos huszárak egyike azt kiáltotta: „Üssük agyon a rendőroket!” Az egyik huszárt nagy nehezen bekísérték a rendőrségre, majd reggel a kaszárnyába.

Ugyanebben a kávéházban 1905. augusztus 8-án véres verekezés alakult ki. Ekkor huszárak és bakák (gyalogos katonák) között dült a harc. A verekedők közül Csengeri János és Fekete József 7-es huszárokat, valamint Nyíri Lajos 39-es bakát tartóztatták le.

Nem sokkal volt különb a „Mátyás király”-ban (Nyugati utca) bálozó társaság sem. Az 1908. márciusi cselédbálon egy Gál nevű Vilmos huszár még csak kidobta Tóth András honvédhuszárt. Kardmenésüket a jelenlévő Bardócz rendőrbiztos megakadályozta. Az alig néhány hónappal későbbi bálból (június) hazatérő Sipos lányokat kísérők azonban összeverekedtek, s az egyik leány vadházastársa, Furkó Tamás leszúrta a társaságban lévő Burai Lajost. Az ügybe négy közös ezredbeli huszár is belekeveredett. Nem minden esetben kellett bálnak lenni ahhoz, hogy véres esemény játszódjon le. Az „Ipar kávéház”-ban (Sas u. 4. – később „Abbázia kávéház”-nak nevezték) Steiner Béla berügött. A biliárd asztal tetején táncolt, Salamon Aranka felírónt pofonította, majd egy pohárral annak állát megsebezte.

Ezeknek a zughelyeknek nemcsak annyiban voltak a vendégei az általánosított eltérőek, hogy bálók alkalmával verekedtek, hanem pl. a „Kossuth szálló”-ban 1902. júniusában Szentmihályi Lajos két és fél évi seregbeli szolgálat után csapattestétől megszokott és már több napon át ebben a szállóban bujkált. Fehér Mihály rendőrbiztos azonban felismerte és letartóztatta. Míg a bálókban verekedést provokáló katonák életveszélyesek voltak, addig az ún. sipisták, hamiskártyások bizony a zsebek tartalmára voltak veszedelmesek. Ezek a „Bigli-bankok”, ahol igen gyakran nasi-vasi, és ahhoz hasonló hűzárjátékokat folytattak a betérő vendégeknek, sokszor munkásembereknek is összes pénzt, netalán egész heti keresetét kímesterkedték az áldozatoktól. Az is előfordult, hogy a méltatlankodó szenvedő félt meg össze is verték. Korántsem egyedi eset volt, amikor az országosan körözött szélhámost a „Froher szálló”-ban fogták el. Az idézett történet 1907-ben játszódott le. Berger József fakereskedőt, 52 hamis váltó kiállítását tartóztatták le ebben a szállóban.

Öngyilkossági fészkek

Feltétlenül említést kell tennünk arról, hogy ezek a sötét helyek gyakran voltak egy-egy zsákutcába jutott élet utolsó állomásai. A „Telegdy szálló”-ban (Petőfi tér 7.) Magi Zsuzsanna 20 éves varróleány 1900. június 6-án ivott sörben oldott gyufamérget.

Pontosan egy év múlva, 1901. június 6-án Sipos Ignác szolnoki, tönkrement kereskedő lőtte fölé magát, ebben a szállóban, az 5-ös számú szobában. A nyomozások lett tudottá, hogy az utóbbi időben Sipos üzletei egyre rosszabbul mentek. Debrecenbe jött, aranygyűrűjét elzalogosította Katz Jakabnál. A kapott 10 koronából pisztolyt vásárolt. Szállodai szobájának ajtaját bezárta és bútorokkal el is torlaszolta. Ezt követően mellbelőtte magát. Dr. Varga Emil orvos, akit az esethez hívtak, a beállott halált konstata.

Ennek a szállodának (1902-től „Széchenyi” lett a neve) 1905. február 5-én a fűrdőjében Orosz Gyula debreceni fiatalember akasztotta fel magát.

A híres-hírhedt „Kossuth szálló”-ban (Hunyadi u. 25.) is többen próbálkoztak életük eldobásával. Bakó Mária szakácsnő 1903. január 9-én akart öngyilkos lenni, de szerelmese és a rendőrbiztos jókor érkezve, kicsavarták kezéből a revolvert. Különös eset játszott le 1906-ban. Február 13-án megjelent Steiner Borbála és Varga Lajos, mindketten Debrecen, Arany János utca 21. sz. alatti lakosok. Elhatározták, közösen marólugot isznak. De csak a leány itta meg a lugot, meg is halt. A fiú azonban nem lett öngyilkos, őt azután öngyilkosságra való felbujtás címén négy havi fogházra ítélték.

Német Mátyás vendégfogadójából („Széchenyi”) 1906. július 11-én rémes kiáltozás hallatszott ki. Cipő Miklós 80. számú rendőr behatolt az épületbe. A 7. sz. szobában Kiss Katalint találta, aki erősen és több sebből vérzett, mert vadházastársa, Arany János iparos megkéselte. Az áldozatot a kórházba szállították.

A szomorú sorsú Opris Ilyés 65 éves ember (Nagykárolyból), akit felnőtt lányai magára hagytak, sőt házából kidobtak 1908. július 9-én a „Kossuth szálló”-ban lett öngyilkos. Először elvágta a nyakát, majd kétszer mellbelőtte magát. Kórházba vitték, ki is hallgatták.

Az 1910-es évben, szeptember 27-én a „Kossuth szálló” 1. számú szobájában Vanger Gyula kereskedő életuntagság miatt az „Angyal” patikában vásárolt gyógyszerrel mérgezte meg magát. Haldokolva vitték kórházba.

Egy más után többek lettek öngyilkosok a „Frohner szálló”-ban (Piac u. 67.) is. 1903. október 3-án Forgó József néven bejelentkező Herman Sándor a szálló 2. számú szobájában mellbelőtte magát, de nem a szívét, hanem a tüdejét találta el. 1902. április 22-én Paládi Ágnes szobaleány, akitől Szilágyi Ignác kicsalta a pénzt és az ékszerét, de egy más nővel jelent meg a szepárban, felakasztotta magát. Szerencsére idejében észrevették és levágták.

1907. december 8-án Sashegyi Sándor néven jelentkezett be a „Frohner” 8. sz. szobájába, kiderült azonban, hogy valódi neve Laskay Ede és foglalkozására nézve honvéd főhadnagy Fogarashoz. Míg szobáját befűtötték, megvasorozott. Rendkívül izgatott volt. Másnap 10 órakor két pisztolylövés hangzott szobájából. Jobb füle mögött lőtte meg magát, de régi módi, gyenge horderejű volt a fegyver. A golyó nem hatolt az agyába.

1908. április 15-én Fráter Zsigmond mérnök Budapestről jött. Szobát nyitottat a „Frohner”-ben. Egy pohár konyakot rendelt. Nem sokkal később szobájából lövés hangja dördült. Jobb halántékán lőtte meg magát. A mentők szállították a kórházba, ahol dr. Berencsi Zoltán vette kezelés alá. A gondos ápolás ellenére éjjel 12 órakor kiszenvedett.

Az egyik Deák Ferenc utcai szállodában 1905. július 3-án fedezték fel, hogy egy ifjú, aki a kávéházban késő éjjel mulatott, öngyilkos lett. A szobáját akarták takarítani, amikor megtalálták a holttestét. Halántékán lőtte magát.

A Tizenhárom város u. 26. szám alatti nyilvánosházban szíven lőtte kedvesét, Weigl Mária 18 éves leányt, majd maga ellen fordította a fegyvert Gelber Mór kereskedőre.

Az „Otthon kávéház”-ban Kreply Rudolf magában a kávéházi helyiségben lőtte fölé magát. Előzőleg pálinkát rendelt, de amikor a pincér az asztaltól elfordult, öngyilkos lett. A hordágyra tevéskor még élt, de a kórházba szállítás közben meghalt.

Ha végteketünk a leírt szomorú eseményeken, világossá válik, hogy míg egyesek más városokból (Szolnok, Fogaras, Budapest) utaztak ide, mások debreceni létkre (Weige Mária, Gelber Mór stb.) mentek ezekbe a szállodákba tettük végrehajtására. Ennek magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy szemérmességből (nem akarták közvetlen környezetüket szégyenbe hozni), vagy az otthoni könnyebb felfedezéstől, s vele együtt a megakadályozástól tartva indította erre az öngyilkosokat. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy tettükhöz nem az előkelőbb helyeket keresték fel.

A vonzerő

Ha a bemutatás kedvéért szólnunk is kellett az előzőekben az öngyilkosok nagy számáról, akik ide jöttek ezekbe a zugszállodákba, tehát a riasztó tényezőkről, de ismertetünk során beszélni kell azokról a tényezőkről is, amelyek ide vonzották az embereket. E faktorok közül irtunk már a kaszínókról, említett kell azonban arról is tenni, hogy ezeken a vendéglátó helyeken felkeltő mulatási lehetőség volt, szemben más, szolidabb helyekkel. Ezt igyekeztek fokozni azáltal is, hogy a felszolgálók jó része nő volt. Az előírások áthágásában odáig is elmentek ezek a zughelyek, hogy nem is a szakmához tartozó pincérekkel, hanem gyári munkásokkal, cselédekkel (házmunkára szerződöttel) végeztették a felszolgálást.

A századforduló után egyre több helyen fordult elő, hogy ha néhány napra is, de a „Magyar Király” tulajdonosa, Erőss Jakab évente rendszeresen 7-12 tagú női zenekart alkalmazott. (Ez a kávéház az évtized közepén áttelepült a Széchenyi utca végéről a „Frohner szálló” földszintjére, Piac u. 67. alá).

A Petőfi téren működő „Nemzeti Kávéház” már egyenesen a sokat sejtető című „Vig leányok” nevű együttest alkalmazta, mint zenekart.

Ezen a téren sem maradt el a vetélytársaktól a „Széchenyi szálloda”, amely még az újságbeli hirdetésekhez is hozzáfűzte a női zenekarokkal kapcsolatban – korántsem céltartalom nélkül –, hogy a szálló szobái olcsók, már egy koronáért bérlethetők.

A XIX. század végétől mind gyakoribb lett az orfeum társulatok szerződötése a mulatókba. A „Vilmos-féle” sörszalonban 1876-ban a Mezey-féle orfeum lépett fel. Ugyanott, de ekkor már „Otthon kávéház” volt a neve, 1900-ban az Angelotti társulata működött. A „Széchenyi”-ben a Pálma orfeum (Pálma Szinpad) tartotta előadásait. Debrecenben egyedi volt az a megoldás, amit 1907-től a „Széchenyi kávéház” alkalmazott, nevezetesen este 8 óra utánól éjjel felőrántként, később órántként mozi előadásokat rendezett. Ismert dolog, hogy ez időben a „mozgóképek” még újdonságnak,

jelentős vonzerőnek számított. A vetítésre kerülő filmek néhány perces rövid történetek voltak, nem mentesek a pikantériától. Az egyik est műsora a következő volt: 1. Váratlan vadásztársaság, 2. Szegény anyja, 3. Udvarias dragonyos, 4. Szomorú lakodalmak, 5. Kerékpárosok pihenője, 6. Beszállás, 7. Átkelés a folyón, 8. Julcsa a lakonyában, 9. Az aljai nő bosszúja, 10. Örögi fantáziák, 11. A matróz özevegye, 12. Különös esernyő. Beléptidíjat nem szedett a vetítésekre Reik Jakab, a tulajdonos, de hirdetéseiben külön felhívta a figyelmet: a vetítés ideje alatt a terem világítása csökkentett.

Ezek a módszerek – a most tárgyalt zugszórakozóhelyeken – általában csak lát-szatra maradtak meg a törvényben engedélyezett keretek között, s bár a rendőrség razzikiákat tartott, s a tulajdonost meg is büntették, ha átlépte a törvényt, mégis ismétlődtek a tiltott események.

Változások

Még igen sok jellemző dolgot lehetne kiemelni a zugkávéházakról, de ha a kere-teink szüke is, mégis egy vonásról még feltétlenül szólnunk kell, s ez a szórakozóhely nevének, valamint a tulajdonosainak (bérloine) gyakori változása. Véljük, ezeknek a sűrű változásoknak okai voltak. Először is az illető személyek gyors meggazdagodásra törekedtek. Mohóságukkal egyrészt nem tudták megtartani közönségüket, másrészt törvénybe ütköző cselekedeteikkel szembe kerültek a hatóságokkal, mindkét esetben kénytelenek voltak vállalkozásukat másoknak átadni. Nem követve minden vendéglátó-egység jelzett változását, de néhány kiváltképp jellemző átalakulást bemutatnánk.

A Sas utca 2. szám alatt működött már 1876-ban a „Vilmos-féle” söröző. A tulajdonos 1900-ban elbetegesedett, a következő évben meg is halt. Helyére Zech József, a „Margit fürdő” bűfőjének addigi bérloje lépett. 1902-ben Internicoló Péter már mint „Gambrinus”-t üzemeltette, tőle azonban a szomszéd épületben működő „Baross kávéház” tulajdonosa vette át a sörözőt. Az új tulajdonos, Rosenberg Simon azonban „Otthon kávéház”-nak nevezte el. Közben eladta a „Baross kávéház”-at (Sas u. 4.) Klein Józsefnek, aki 1903–1904 között „Ipar kávéház” néven folytatta a céget. Tőle Rosner Márton vette át, de 1905-ben Benkő János hirdette magát, mint az „Ipar kávéház” tulajdonosa. Ez utóbbi kávéházat 1906-ban „Abbázia”-nak nevezték el. Weisz Márton, a következő tulajdonos pedig „Remény”-re keresztelte át a kávéházat, s mint ilyen nevűt költöztette át a Simonffy utca 6. szám alá.

A „Kossuth szálló”-nál ugyan a cég neve nem változott, de néhány év alatt a tulajdonosok sora így alakult: 1902–1904: Sporní Gyula, 1905: Klein József, 1906–1907: Gömöri Lipót, 1908: Wein József, ezt követően Kovács József.

Ami pedig a „Telegdy fürdő”-t illeti ez a XIX. század hetvenes éveiben nyert alapítást. A család tulajdonából azonban Német Máttyás kezelésébe jutva megkezdődött lesüllyedése. Így a következő tulajdonos Boros Mihály hirdetéseiben már azt ígéri: „...az eddigi iránytól teljesen eltérőleg a legszolidabb alapon” fogja működtetni, ugyanakkor „Széchenyi kávéház” lesz a vendéglátó egység neve. Boros ígérete ellenére a színvonal maradt, sőt 1904-től, az öt követő tulajdonos, Lévy Ferenc idejéig még lejjebb süllyedt. 1907-től Reik Jakab veszi át a szállót, majd 1914-től Hajnal Gyula, s et-

től kezdve „Hajnal mulató” a cég neve. A fürdő részleg is, egy időben, új nevet kapott: „Diana” lett, de az 1920-as években ismét Széchenyi fürdő lett a hivatalos neve.

Nem mindennapi témát választottunk. A város történetének kutatása során azonban rádöbbentünk, hogy bár Debrecen jelentős idegenforgalmú város volt, sok szállodával, kávéházzal rendelkezett, mégis a helytörténetírásban leszámítva Balassa Sándor Aranybikáról szóló könyvét, valamint néhány újságcikket – jóformán semmi feldolgozás nincs a vendéglátóiparról. Ezt követően kezdtük el az 1900–1910 közötti időszakot ebből a szempontból vizsgálni. Ezáltal lett módunk a város akkori asztaltársaságairól, orfeumairól egy-egy áttekintést adni, de az iparág általános összefoglalása előtt ajánlatosnak láttuk a zugkávéházak, szállodák, egyáltalán az ilyen színvonalú szórakozóhelyeinek előzőleges bemutatását, mint olyanokét, amelyek több sajátos, ha nem is dicséretes, vonással rendelkeztek.

Irodalom

Balassa Sándor

A debreceni Aranybika szálló története. Debrecen, 1959.

Koncz Ákos

Debreceni útmutató. Debrecen, 1903.

Új Debreceni Újság: 1901–1902. évi számai

Debreceni Újság: 1900–1908.

Debrecen: 1901–1910.

Debreceni Ellenőr: 1887., 1894., 1900.

Debreceni Hírlap: 1909.

Debreceni Futár: 1910.

Debreceni Élet: 1914.

Debrecen Este: 1907., 1913.

Debreceni Képes Kalendárium: 1901–1914 évi kötetek.

Szürhímzéses motívum

Újabb mezőcsáti kerámiák a Déri Múzeumban

A magyar népi fazekasság egyik legmagasabb színvonalat felmutató központja a Közép-Tiszai stílusoporthoz tartozó Mezőcsát volt. Fazekasai a XIX. század elejétől a XX. század elejéig dolgoztak. Az évtizedek során viszonylag kisszámú mester működött, ugyanakkor jelentős számú edény maradt fenn tőlük, amelyek jól megfogalmazható stílusajátosságokat mutatnak. A magyar fazekasközpontok közül történetét és tárgyát tekintve egyaránt a legjobban feltárt *Domanovszky György* Mezőcsátról készítette el példának tekinthető feldolgozását.¹ Az általa megrajzolt képet tovább gazdagította Kresz Mária.² Legutóbb Füvessy Anikó közölt újabb családtörténeti adatokat az itteni fazekasokról.³

A Déri Múzeumban Déri György ezredes gyűjteményében 13 különféle mezőcsáti edény található, amelyeket már korábban ismertettünk.⁴

Az utóbbi években három újabb tárgy került a Déri Múzeumba. A legkorábbi 1880-as évszámmal ellátott butella, a mezőcsátiak által kedvelt mandula alakot követi, amely a talpa felett fokozatosan szűkül, szája gyűrűs.⁵ Díszítése az ismert világos alapon vörös, zöld és sötétbarna színnel, írókával készült, a körvonalak karcoltak. Lapján szélét barna vonalkák szegélyezik. Elöljárán barna színű ferde ágon áll a Kovács családra jellemző madár, amelynek teste barna, szárnya zöld. Nyaka ferdén kockázott, szeme körül zöld. Felső spirálvonal hajlik hátra, kis csőrében ívelten hajló hosszú virágos ágat tart, amelyen váltakozó színezésű karejős és kerek végű levelek, a végén zöld levelek között vörös szív alakú gránátalma díszlik. A madár lába előtt féloldalas ág, közötté kis ágacska. Hátlapján karcolt felirat: *Készült ez a Butykos Mező Csáth városában N Kiss Mihálynak Az 1880 ik Esztendőben.* A díszítésben a madár, a csőrében tartott virágos ág, mindenképpen a Kovács család műhelyébe sorolja ezt a butellát. Az írás Kovács Dániel miskáján lévő írással mutat erős rokonságot.

Horváth Sándor 1887-ben készített nagyméretű butellájával, amelyet még tovább erősít a tehetséges mezőcsáti mester volt.

A harmadik új szerzeményünk egy korsó,⁷ amely ritka terméke volt a mezőcsáti fazekasoknak, alig néhányat ismerünk. A mezőcsáti agyagot nem tartották korsó készítésére alkalmasnak, ezért nem nagyon készítették ezt a formát. Az egyszínű zöld mázas edény csaknem gömb testű, szűk nyaka, rövid barna színű peremes szája, füle csaknem félkörívben hajlik a testéhez. A nyakat benyomkodott perem fogja körül. Oldala kissé benyomott és az így kialakult egyenes felületen található a karcolt felirat: *1885 dik évben készült Mezőcsáthon Horváth Lajos számára.* A felirat bizonyítja, hogy megrendelésre vagy ajándékba készült, tehát különleges edény volt, mivel a korsókat általában felirattal nem látták el. A készítő mester keresésekor itt csupán az írást használhatjuk. A felirathoz az I szám, a H betű és más betűk azonossága alapján az előző butellához hasonlóan *Horváth Sándorhoz* kötjük.

A következő edény szintén egy butella,⁶ amely világos mázas, színes írókás és karcolt díszítésű. Az 1896-ban készült butella díszítésében a barna pontsorról szegélyezett előlapon a másik jellegzetes mezőcsáti madár, a kisfejú, vörös szárnyú típus jelenik meg, amely egy ügyetlen rajzú két fülvázán áll, szájában pontsorról száron kerek levelekkel és hatszirmú virággal díszített virágos ág. Lába előtt hasonló virág, a váza két oldalán féloldalas ágak, alul fenyőág. Hátlapján karcolt felirat: *ANNO 1896-dik évben készült ezen butykos Mező Csáth városában aki iszikbelőle vájon egészségére.* Oldalán barna, zöld és sárga leveles rozsmaringág.

A butella díszítésében a madár, a váza, a virágos ágak megfogalmazásában olyan nagymérvű hasonlóságot árul el

Az ismertetett tárgyak újabb adalékokat jelentenek a mezőcsáti mesterek művészi színvonalához.

Jegyzetek

1. Domanovszky György: Mezőcsáti kerámia. Magyar népművészet 17. Budapest, 1953.
2. Kresz Mária: Újonnan szerzett mezőcsáti cserépedények. Néprajzi Értesítő XLII. 1960. 161–180.
3. Fűvessy Anikó: A mezőcsáti fazekasság történetére vonatkozó újabb adatok. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVIII–XIX. 1989–90. 1991. 314–420.
4. P. Szalay Emőke: Mezőcsáti kerámia a Déri Múzeumban. Herman Ottó Múzeum Közleményei 13. 1974. 101–109.
5. Leltári száma: V. 90. 51. 1. mag.: 19 cm.
6. Leltári száma: V. 82. 66. 1. mag.: 22,3 cm.
7. Leltári száma: V. 87. 23. 1. mag.: 27 cm.

A Golgota ünnepélyes bemutatása
1993. augusztus 19. Déri Múzeum, Munkácsy terem

MATKÓ LÁSZLÓ

Szamártemetés

Halotti anyakönyv Debrecen:¹ 1746. január 1. Komáromi Mihályné hirtelen való halálával, de minthogy a részesség miatt holt meg, először csak számartemetéssel, annakutána pedig az atyafiak kívánságára 3 pár deákkal temették el. Nagykállói egyházi jegyzőkönyv 1785. május 8-án.² Vasas István mivel templomba nem járt, számartemetéssel temettetett, hiába kérelmeznek miatta rokonai. A számartemetésnél se nem harangoznak, se nem énekelnek a halott felett.

A nyelvtudományi és néprajzi közleményekben igen szegényes a „szamartemetés” irodalma. A Néprajzi Lexikon II. kiadása is csak egy szakirodalmat, Csefkő Gyula tanulmányát közli,³ amely 1934-ben Szegeden jelent meg.⁴ A Magyar Nyelvtörténeti Szótár (NySz) három előfordulási adatot ismertet, leszűkített bibliai értelmezésben.⁵ Réthei Prikel Mariánó a tréfaszók közé sorolta, mert nem vette figyelembe a szó eredetét és szövegösszefüggésben való előfordulását. A Magyar Tájszótár, a Magyar Oklevél-Szótár és a Régi Magyar Glosszárium sem foglalkozik adatközléssel és értelmezéssel. A szó kétségtelenül a vallási néprajz és a nyelvtudomány kutatási területén közös elemként helyezkedik el, interdiszciplináris megközelítése elengedhetetlen. Kósa László a protestáns egyházi szokások elemzésekor kiemeli a temetés paraliturgikus jellegét, ugyanakkor egy általános, tipizált képet ad a protestáns temetési szokásokról, mint minden összefoglaló és eligazító munka.⁶ Felhősné Csiszár Sarolta a Bereg-Tiszahát temetkezési szokásainak vizsgálatakor már nem találkozik a vizsgált szokással, illetve az előző korszakokban sem említi. A szó előfordulását Debrecenben és a közeli régiókban nem közlik, ez teszi szükségessé egyházi forrásaink vizsgálatát. A Magyar Nyelvtudományi Szótár szerint a számartemetés inhumatum relinquere, das unbegraben sein – eltemetlenséget jelent. Ez a nézet a bibliai kifejezés eredeti értelmére támaszkodik. Jeremiás próféta könyvében olvashatjuk: „Yay Uram, Yay az ő diczőségének. Szamárnac temetőségével temetteti el, kivonyattatit és elvetteti az Jerusálem kapui kívül.” (22.19)⁷ A református egyház évszázadokon át előszeretettel hivatkozik őszvetségi ígéretekre, mert a kálvini felfogás szerint a bibliai ő- és újszövetségi része nincs alá- és fölérendeltségi viszonyban. Az újabb adatok közlése előtt megelőlegezhetjük azt a tényt, hogy a református forrásokban a számartemetés nem eltemetlenséget, hanem egyházi szertartás nélküli temetést jelent a XVI–XVIII. századokban.

A városok, mezővárosok nemes magisztrátusai az egyetemes papság, a „keresztyén köztársaság” elve alapján mentesítik a lelkeszséget a hétköznapi ügyes-bajos dolgainak intézése alól. Munkamegosztásban különválnak az egyház és a városi tanács, de vallás-erkölcsi és gazdasági téren nem. A „keresztyén köztársaság” elvein építkező Debrecen,

Kálló választ Kálvin és Zwingli, Luther társadalmi berendezkedésre vonatkozó tanításai között, de nem másol szolgálta, hanem saját lehetőségeihez alakítja Kálvin és Zwingli tanításait. Luther monarchikus államformát hirdet, ezt a reformátusság elveti. Kálvin és Zwingli közársaságot kíván, de eltérően. Kálvin a biblia hatalmát úgy akarja érvényesíteni, hogy a világi hatóságoknak nem enged teret. Zwinglitől indul el a közársaság ügyeit önállóan intéző nép, amely ezt a jogot a világi hatóságok kezébe adja. Isten uralmát egy városban belül biztosítja. Így érthető, hogy Debrecen nemes magisztrátusa a temetés rendjében is intézkedik.⁹ Elhatározták azt is, hogy amikor halotthoz vagy temetésre a tanulók közül bárkit a nyugvóhelyre való kikísérésre küldenek, amikor énekekkel kísérik ki, az iskolamesterek a diákok 16 dénár fizetést kapjanak, a 16 dénár felelőrszét az iskolamester kapja, a másik része a szegény diákok hasznára járjon, akinek semmi jövedelme nincs. A világi hatóságok végzik a vallás-erkölcsi felügyelést. A különválás a XVIII. század második felében következik be Kálló város esetében. A bodrog-keresztúri gyűlés után (1734) állít fel az egyházak között választott egyháztanácsot, amely 1749-től látja el az egyház igazgatását és felügyelőségét. A temetéssel kapcsolatban 1567-ben a Debreceni Zsinat már határozatot hoz:¹⁰ „Elhatározták, hogy akik Isten Igéjét és a keresztény vallás alapigazságait megvetik, sőt még csak az úri imát s magát az apostoli hitformát sem ismerik, az Istent megvetik, a minők sok cigányok és a hasonló elvetemültek: azoknak, mint a keresztény hittől idegeneknek, a keresztesség és úrvacsora sakramentumát is meg kell tagadni. Sőt ha meghalnak is, nem kell őket tisztességes temetéssel eltakarítani...”

Az 1826-ban a dunántúli mezővárosban készült komjáti ötosztályú kánonok¹¹ (Canones quinquae Classium) a tertia classis XXI-ben a temetéssel kapcsolatban szó szerint idézi latin fogalmazásban az 1567-es debreceni zsinati végzést: „...imosi etiam moriantur, honorifica sepultura non afficiendus iudicamus”. Mint sok minden másban, úgy a temetés rendjében is a Dunántúl és Debrecen egyezőleg tanít. A Felvidék egyházi rendtartását a Borsod-Gömör-Kisborsó cikkek szabályozzák, amely a 16. század végéről származik.¹² A XXVIII. végzés szerint az lge megvetőit, a szentbeszédek és sakramentumok elhanyagolót ... ki kell közzösíteni és a tisztességes temetéstől meg kell fosztani. A Bereg vármegyében tartott Tarpai Szent Generális Szinóduson hozott 6. végzés szerint is hasonlóan intézkednek. A Geleji Katona-féle egyházi kánonok LXXVII. kánonja a számartemetést – a kánonok 1649-ből származnak és közérvényük a Marosvásárhelyre 1649. június 12-re összehívott zsinattól fogva – meg is magyarázza. A tisztánbent, tisztántúli magyarországi és erdélyi református egyházak kifejezik a hit és a szertartás egységét az alapvető hittani és szertartási kérdésekben. Az eddigi ismereteink szerint a számartemetés – egyházi szertartás nélküli eltemetés jelentésében – legrégibbi előfordulása Telegdi Miklós katolikus püspök 1578. évi munkájában található.¹³ Ebben az értelemben használja a kifejezést a Geleji-féle kánon is: „A bűnbánat nélkül elhalt megbélyegzett gonosztevőknek, valamint a kiközösítetteknek és a törvényesen kivégzetteknek, semmi halotti tisztességet nem kell tenni, hanem azokat a hűvek temetőjén kívül számartemetéssel kell eltemetni, hogy a megátkozott bűnösök, avagy csak ezzel is elérjék a céljukat.”¹⁴ Az 1578-as katolikus és az 1649-es református előfordulása magyarázata megegyezik. Miskolczy Csulak István zempléni érseps 1639. február 17-én kelt vizitációs jegyzőkönyvében szintén ebben a jelentésben használja vizsgált szavunkat.¹⁵ A szertartást bővebben ismerteti a Farkasdon 1654.

május 14-én tartott generális szinódus végzése:¹⁶ „Harangozás, enek szoval való ki követés, az népnek kísértése az ollyaténokkal sem illendő és az közönséges Temetőn se adassék hely temetésekre. Jerem. 22. v. 19. Esa 22. v. 18”.

A végzés tekintélyét a biblia öszöveségi igehelyei adják meg. Az 1705-ös tarpai generális szinódus végzése¹⁷ betekintést nyújt az egyházak fegyelmező munkájába. „Parókat nem szabad légyen viselni, mert kurvák haja.” (12. végzés) „A részegeseket a templomból ki kell tiltani, ugyanis a részegesek tobzódók az Isten országának örökösi nem lesznek. (14. végzés) „A buja táncosokat, hegedűsöket a templomból ki kell tiltani, mert jajt kiált Isten az olyanoknak. Amos VI. 1.5.6.” (16. végzés) Az 1658-ban Lovóaranyoson tartott parciális zsinaton olyan asszony ügyét is tárgyalják, akinek két férje van. „Sophia Adon accipit absolutiorem a duobus suis viris...”¹⁸ (Gonda Zsófiát elváltjait két férjével).

Az 1741-es kálló jegyzőkönyv¹⁹ feljegyezte Tormás Erzsébet kérését, aki válsát kér férje ellenében „naturali impotentia laborante” okán. A már említett Farkasdon tartott zsinat szigorúan bünteti a részegesekben meghaltakat: „A részegségben meghalt embereknek számár temetések legien...” A debreceni anyag vizsgálatakor eddig egyetlen adatot találtam a számartemetésre az 1746-os halotti anyakönyvből.²⁰ „V. Pál pápa 1614-ben adta ki enciklikáját a halottak anyakönyvezéséről, a reformátusoknál később kezdődik az anyakönyvezés. A református halotti anyakönyv 1718. június 19-től kezdődik Debrecenben. Az 1739/40-es években pusztító pestis szüksége a temetési szertartást az eredeti kálvini mederbe tereli. A református halotti anyakönyv szerint a pestisnek 8185 áldozata van. A lelkeszi szolgálatot a tömeges temetkezés miatt 30 diák látja el. A lelkeszi szolgálat utcai istentiszteletekből és vigaszlat szolgálatból áll. A temetéseken nincs harangozás és énekszó.”²¹ Méliusz Juhász Péter még temetési prédikációt sem tartott, a temetés az előlnek vigasztalás, a halottnak nincs szüksége imára és üres ceremóniákra. Ez az élv érvényesül kezdettől fogva, de a ceremóniák tekintetében szokásban van az énekszó, a harangozás és a temetési beszéd, valamint a verses búcsúztatók, az utóbbiak ellen mindenütt tiltakoznak a lelkeszek. Az 1746-os debreceni temetési gyakorlat még ismeri a számartemetést. A szilveszterkor részegségben meghalt Komáromi Mihályt ének- és harangszó nélkül temetik el. Még elevenen élhet a hat évvel előtti pestis, amikor diákok pestisüls lelkeszként szolgálnak és nincs semmilyen temetési szertartás. Az említett korban a temetés több változata ismeretes: funus generale (az egész iskola kivonul a rektorral lelkipásztor és főbíró temetésére, funus universale, nemzeti családok temetésekor a rektor a diáksággal jelen van a temetésen), a parciális temetés nem szükséges a halotti beszéd, elegendő az ima és az énekszó. Komáromi Mihályt esetében sincs már olyan nagy fegyelmező hatása az ének- és harangszó nélküli temetésnek. A család kérésére enyhítenek a büntetésen, és egy egyszerű parciális temetést engedélyeznek számára. Az 1750-es évek közepéig két hatos csoportban járnak a diákok temetni.²²

Az atyafiak kérésére a humánus közzellennek enged az egyház. A számartemetés után 3 pár diák (hatos csoport) egy általános elfogadott szertartással (funus partialis) temeti el. Az eddig feltárt adatok közül a legkisebbi a kálló számartemetés 1785-ből. Kállóban évszázadokon keresztül gondot okoz az egyháztagok fegyelmezése, amit a katonaság erkölcsi szokásokat lazító jelenléte meg is magyaráz. Igen magas a válások száma, valamint a tolvajlás és részegkedés, erőszakosság. 1785-ben Vasas István –

mivel templomba nem járt – esetében hiába könyörög a rokonság, az egyház szigorúan ragaszkodik a származékhoz. A származékhoz 1567-től szokásban van a református egyházakban, de a XVIII. században már humánus elbírálás is található az 1746-os debreceni temetés esetében. Évszázadokon keresztül a keresztleletlenül elhalt gyermekek temetési szertartása is kérdéses a világos dogmatikai tanítás ellenére. A református egyház kezdetől fogva engedélyezi a keresztség nélkül elhalt kisdetek temetését, mert Isten ítéletét még a szentségek sem korlátozhatják. A római katolikus és evangélikus egyházi rendelkezések még a bábáknak is engedélyt adnak a keresztleletre, ezt a világi törvényhozás is előírja. Így a keresztleletlenül elhalt gyermekek temetési szertartása tekintetében az erős római katolikus és világi befolyás miatt sokszor megengednek a református lelkészek is. Az 1786-os tiszántúli, egyházkerületi jegyzőkönyv szerint a lelkészség kérdezi a temetés mikéntjét keresztleletlenül elhaltak esetében.²³ A debreceni egyház válasza a következő: „Infanti sine baptismo decedenti honestam sepulturam concedere detractaverit: publicam erit talibus infantibus sepulturam minime denegandum esse, cum sint christianis parentibus, orti et membra Ecclesiae Dei.”²⁴ Tehát a keresztség nélkül elhalt gyermek tisztességes temetést kapjon, még kevésbé tagadják meg az olyan gyermekek temetését, amikor a szülők keresztyének, az Isten egyházának tagjai. Ugyanez a kérdés még 1822-ben is előfordul. A válasz megegyezik az 1786-os intézkedéssel. „Mint más halottat. A keresztség nélkül meghalt kisdetektől nem szabad a tisztességes temetést megtagadni.”²⁵

A vizsgált adatok bizonyítják, hogy a református egyház gyakorlatában a temetési szertartás nélküli eltemetést jelent a származék. Az eltemetlenség jelentésében a szentírásban és egyházi prédikációkban fordul elő.

Jegyzetek

1. Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár (továbbiakban: TIREL) I. 99. a. 84.
2. Görömbei Péter: A nagy-kállói ev. ref. egyház története. Sárospatak, 1882. 131.
3. Magyar Néprajzi Lexikon IV., Budapest, 1987. 549.
4. Csefkó Gyula: Származék. Népművelés és Nyelvünk, Szeged, 1934. 186–190.
5. Csefkó i. m. 337.
6. MNy III. 337.
7. Kósa László: Protestáns egyházias szokások és magatartásformák. Magyar Néprajz VII. Budapest, 1990. 472–374.
8. Jeremiás 22,19. Károlyi Gáspár teljes szentírás, Hanovia 1608. 74.
9. HBM Levéltár forráskiadványai 7. Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1556–1557, Debrecen, 1983. 11. o. 663/12.
10. Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest, 1888. 459–461.
11. Egyházi törvénykönyv, amely a Komjáthiban készült ötösztályú kánonokat... Pápa, 1867. 41.
12. Kiss Áron i. m. 730.
13. Csefkó Gyula i. m. 188.
14. Kiss Áron: Egyházi kánonok. Kecskemét, 1875. 41.
15. Csefkó Gyula i. m. 189.

16. Csefkó Gyula i. m. 189.

17. TIREL I. 37. 1/b 69–70.

18. TIREL I. 37.c. Acta Synodi Partialis 1658. év.

19. TIREL I. 37.c. Acta Synodi Partialis 1741. év.

20. TIREL I. 99.a. 84.

21. Nagy Sándor: A Debreceni Református Kollégium I. Hajdúhadház, 1933. 278.

22. TIREL II. 1.d I. 1756. febr. 7. tanárhatalmi jegyzőkönyv.

23. TIREL I. 1.a VI. 90.

24. TIREL I. 1.a segédlet (temetés)

25. TIREL I. 1.a segédlet XII.

A Déri Múzeum három igazgatója: Dankó Imre (1969–1982), Gazda László (1983–1994), Selmeczi László (1994–)

Két adat a bodrogi közeli hőrsögöléshez

Sztrinkó István emlékének

Nem lehet meghatottság nélkül visszagondolni valószínűtlenül fiatalon eltávozott kollégámról, aki egy évfolyammal alattam volt a néprajzi tanszék hallgatója. Együtt éltünk akkor szinte, néprajzos hallgatók: késő estig bent lehettünk a szemináriumban, s a kis létszámú évfolyamok lehetőséget adtak arra, hogy mindenki tudott mindenki témájáról. Aki még az 1970-es években néprajzos hallgató volt Debrecenben, az csak „etnográfus” vagy „folklorista” volt, s mindenki kutatónak készült. A tanszék egész szellemisége ezt sugallta, s az oktatók, különösen Gunda Béla professzor csak erősítették ezt: szinte fiatalon kollégának, munkatársnak tekintve a hallgatókat. Gunda professzor segítette Sztrinkó első kis cikkének a megjelenését, témaválasztását és megfogalmazását is – Dám Lászlónak is része volt benne –, hiszen a vadfogás, a csapdák köztudottan végigkísérik Gunda tudományos pályáját.

Sztrinkó természetesen az igazán elhivatott hallgatók szeretetével, megszállottságával építette kis témáját, s abban az időszakban, amikor a munka készült, valóban csak a hőrsögölők léteztek számára. Ilyen volt később is kedves témáival, munkájával. Az ilyen emberek különösen fájdalmas ürt hagynak maguk után.

A Franke Herman cég (Ellersleben, Thüringia) 1926-ban szervezte meg Balmazújvárosban a lakosság szegényebb rétegét a hőrsögölésre, szerény kereseti lehetőségét biztosítva ezzel számukra. (Thüringiában már a XIX. század végétől vannak adatok a hőrsögölők tevékenységére.) A hőrsögölők könnyű és tartós szőrméjűt a századfordulótól felhasználták, s fogyasztották az állat húsát is.

A balmazújvárosi hőrsögölők 1926–1936 között dolgoztak a német cég munkásként, majd ezt követően önállóították magukat, s 3–4 fős csoportokban jártak be a magyarországi uradalmakat. 1925 táján két német szücs mintegy száz embert látott el rugós csapdákkal, akik aztán egyre nagyobb távolságokra is eljártak az év két szakaszában: február közepétől májusig, aztán szeptember végétől – október elejétől a hó leestéig. (Nyilván éppen a nyári nagy mezőgazdasági munkák, időszakos kereset lehetősége szaktította kétfelé a hőrsögölés szakaszát.) Balmazújvárosban még az 1970-es években is három-négy száz ember foglalkozott a hőrsögöléssel.¹

Sztrinkó közleménye – gyűjtései alapján – szemléletesen mutat rá, hogy miként tárgyal a hőrsögölők tevékenységi köre, s hogy a Hajdúság és Bihar környékéről, a

Tisza mentéről a Kisalföldre, a Dunántúl számos területére, Szeged környékére, Borsodba és Zemplénbe is eljártak.²

A Felső-Bodrogi közben végzett gyűjtéseim során két olyan adat bukkant fel, amelyek azt jelzik, hogy a bécsi döntéseket követően a magyarországi hőrsögölők eljutottak a mai Kelet-Szlovákia magyar lakta vidékére is. Az egyik település *Szentmária*, a Bodrog mentén fekvő település. Adatközlöm arra emlékszik, hogy Magyarországról jártak az emberek, akik a határban kis csapdákkal fogták a hőrsögölőket. Részleteket nem tud, csak azt, hogy botokkal jelölték meg a hőrsögölőket, s oda állították a csapdákat.

A másik, Szomotorban gyűjtött cédulám álljon itt egészében, ahogy Sztrinkó gyűjtése 1976-os közlésében.

Szomotor
Zemplén m.

Hőrsögölők

Itt aludtak nálam, hőrsögölőcsapdával jártak. Jártak faluról falura, csapdával fogták a hőrsögölőket. Nem emlékszem már, hogy melyik faluból jöttek. Itt aludtak nálunk a dohánypajzában. Öten-hatan itt voltak egész nyáron. Este harmónikáztak, muzsikáltak. Lerakták a csapdákat, egy bottal leszúrták, hajnalban szedték össze. Deszka csapdákat használtak. A lenyűzött hőrsögölő drót vázra húzták fel, azon szárították meg, vitték magukkal a bőrt. Jó pénzt kerestek vele! Magyarországról jöttek, amikor magyar volt ez a vidék is.

Szemán József, 65 éves

Nem tudhatjuk persze, hogy ezek a hőrsögölők azonosak voltak-e Sztrinkó balmazújvárosi „prémvadászaival”. Érdekes azonban, hogy az új országhatárok kiterjesztették a magyarországi hőrsögölők tevékenységi körét, s tevékenységüket elsősorban a Felső-Bodrogi köz XX. századi vándorait érdekes számontartanunk.

Irodalom

Sztrinkó István

Alföldi „prémvadászok”. Studium. Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominat VII. (1876) 111–114. Debrecen

Jegyzetek

1. Sztrinkó István, 1976. 111–114.
2. Sztrinkó István, 1976. 113.

Koldusok, kéregetők, adománygyűjtők a Rábaközben

„Szegénység mindenkor volt, van és lesz – ha azonban a szegénység nyomorrrá szülyed, ez a társadalom mulasztása és hibája. Ezen nem üres szánakozás, hanem a cselekvő szeretet segít.” – dr. Leyrer László sorai a Dunántúli Hírlap 1935. december 25-i számában, a kor egyik legégetőbb problémájára, a kolduskérdésre próbálták felhívni az illetékesek figyelmét. Bár a cikk a győri helyzetet ostromozta, a koldusok jelenléte a falvakban ugyanúgy megtalálható volt.

Hogyan, és kiből lett koldus?

Noha gyűjtéseim közben többször is előfordult egy-egy koldus nevének említésénél a „nem szeretett dugozni” megítélés, sokkal nagyobb volt azoknak az eseteknek a száma, akik testi hibájuk, vagy szellemi gyengeségük miatt sodródtak a társadalom periferiájára.

Az ilyen sérült gyerek egy szegény család számára olyan anyagi megterhelést jelentett, hogy előbb-utóbb koldulni kényszerült, mivel a család termelőközösségében más módon részt venni nem tudott.

De juthatott erre a sorsra módosabb család gyermeke is, hiszen szülei halála után nem biztos, hogy maradt pártfogója a rokonság körében. Kitaszítottá vált tehát, s vagy a falu tartotta sorkoszon mint „falu koldusát, falu szegényét”, aki a szegényházban, vagy valakinél „e kis lukban” meghúzhatta magát, vagy pedig vándorkoldusként kisebb-nagyobb körzetben járt a környéket egy-egy faluba meghatározott időközönként jutva el.

A Rábaközben megforduló koldusok között találhatunk némát, beszédhibásat, vakot, nyomorékokat és gyengeelméjűt. A néma koldusok közül pl. ismert volt a „tatai nima, zsebeházi nima, szili nima, nima Ágnes”.

Családjának közönye, vagy szegénysége nemcsak a testi hibákat lökte a koldulás útjára. Az árvaságra jutott gyerekek, a kitagadott, „megesett lányok”, öreglányok, öreglegények, s az elerőtlenedett, vagy magukra maradt öregek sorsa is sokszor a koldulásba torkollott.

Az egyik „falu szegényéről” mesélték Rábapordányban:

„Vót két fia is az M. néninek, de a menyecske nem engedték be, aztán a falu tartotta szegint.”

Szilárkányban S. N.-ről így emlékeztek:

„Férje és két fia a fronton meghalt. Ezután adta a fejét koldulásra.”

A rábaközi koldusok főleg magányosan jártak. Csak a vakok mellett volt állandó, vagy alkalmi kísérő.

„A Tóni meg az Imre együtt kiregettek. A Tóni sovány, kised testű, vak ember vót, őt vezette egy nagy bohóm ember, az Imre. Az meg ollan plüm-plüm vót” – jellemezték Bágyogszóváton az egyik kolduspáros.

Ritka volt az énekes koldus. Leginkább imádsággal, jókívánságokkal próbálták viszonzni az adományokat, a némák pedig gesztikulálással hálálkodtak.

Megjelenésüket számontartották a községekben, hisz hozzátartoztak a falvak mindennapi életéhez. Legtöbb háznál külön bögrében gyűjtötték a „koldusfilléreket”, hogyha jönnek, tudjanak egy kis pénzt is juttatni az enniváló mellé.

Sajátságos életmódjukból adódott, hogy a koldusok és személyes tárgyaik bekerültek a népi hitvilágba is.

A rúgós tehén lábát a koldus botjával ütögették meg, hogy nyugton maradjon, ha pedig egy kisgyerek nagyon sokáig nem kezdett el beszélni, koldus tarisznyájából lopott kenyérral etették meg. A halotti toron fontos volt a koldusok, vagy a falu szegényeinek megvendégelése, így próbálták elérni, hogy a halott lelke ne járjon vissza. De a folklór más területe is megőrizte emlékeket. Tréfás történetek egész sora szól „masságukról”. Álljon itt közülük néhány példának.

„Vót ollan kódis is, hogy csak azért kódot, mer nem szeretett dugozni. Illel vót a G. Janési is. Persze tudták ám rula, clment a híre.

No, ezzel történt az eset. Bement az egyik házba. Beát az ajtóba, aztán podörgette a bajusza egyik felit, úgy mondta, ollan ajtatos manó formán:

– Segillenek meg, szegin ember vagyok!

Az asszon meg ippen főzött, elpördült a tűzhelut, aztán mrigesen rámondott:

– Mit nem mond kend! Kipzelje, mi is!

Azzal rácsapta a Jancsira az ajtót. Hoppon maradt szegienyem.”

„Járt a Tóni, meg az Imre. A Tóni vak vót, az Imre meg hüle.

Kigyűnnek az egyik háztul, aszongya a Tóni:

– Te, mit kaptunk?

Az Imre rávágja:

– Kenyeret!

– Nem is igaz, mert ritezt, érzem a szagát!

No, ennyiben maradtak. Megálltak egy kicsit pihenni. Ott sütkéreztek az uraság falánál. Felállnak, hogy indulnak. Az Imre beirányította a fállal szembe a Tónit.

– Tóni ugorgyal, mer árok van!

Az a szegin Tóni meg ugrott, aztán bummm, fejfel neki a fálnak.

– No, hát ennek a szagát nem érzed meg, csak a ritest? – rohögte ki az Imre.”

„Jártak a koldusok ketten, de külön.

Az egyik háznál türos mácsikot főzött az asszon – illel szabaditűzhelen még – aztán átment a szomszidba.

A koldus meg huss be, ellopta az egész vafazekat. Kivitte az erdő szélére, ott ette. Megy a másik, mondja:

– Te, adjál már nekem is!

– Dehogyan adok, kirgyl te is!

– Mér, úgy adták?
 – Hát persze, hogy úgy adták. Ne, itt az üres lábos, kirgyl meg.
 Hát, vissza is ment szerencsétlen, aztán jól elagyabugyálták.”

A rendszeresen visszajáró koldusokon kívül Rábaköz községeiben más, alkalmi adománygyűjtők is megjelentek. Ilyenek voltak a kolduló szerzetesek – ők főleg aratás után látogatták végig a falvakat –, a kéregető cigányok, akik leginkább búcsú és nagyobb ünnepek idején jelentek meg, s a vándorköltők, akik a nagy vásárokat követően (csornai, egyedi, szili, szanyi) járták körbe a környéket.

A népi emlékezet őket is megőrizte.

„Vót itt egy család. Igen nagy gazdagságot vittek. Hát, az egyik gyerekük úgy döntött, pap lesz. Vót csúnya világ, mikor ezt megmondta, mert igen nem akarták, de hát mégiscsak elment. Egy illen kolduló szerzetbe vonút be, aztán mindig járták a falukat adományokért, abból tartották fenn magukat. Történt úgy ősz táján, hogy a gyerekek faluja került sorra. Odairtek a házukhoz aszongya:

– Testvéreim, ide én melek, mer itt az én jó szüleim laknak. Kiszítsetek helet a kordn, mert biztos sokat adnak.

Be is ment. Hát, eccercsak nagy kiabálás, patália, a gyereket meg kilöki a kapun:

– Elmenj innejd te! Nem szígyenled magad? Dugozni nem gyüttél haza, a hasznót meg elvünnid!

Hát így járt a gyerek, alig tudtak elpucuni.”

„A papok koldultak. Illen kolduló barátok. Dehát úgy volt ám, hogy egyik csapat elment, másik héten gyütt a másik. Reggel elmentek misére, utána nekiindultak. A ministránsyerekek húzták nekik a kocsit, aztán egy helen meg összegyűjtötték.

Bementek a házakhoz, köszöntek, aztán kenyérrelvót kértek. Szóval gabnát, mert általában aratás után gyütték. Az egyik gazdánál is ippen csipűtek, mikor mentek.

Azt mondja a gazda:

– Adjátok ide a zsákot!

Odaadták. A gazda meg – má igen mirges vót, mert má nem tudom hányadik csapat vót – megtömtő pelyvával. Jó kövér zsákot csinát, örültek is nagyon, rettenetesen köszöngöttük.

No, aztán mikor a gyűjtőhelyen ráöntötték a kupacra, odalett az örömük, mer válogathatták át az összes gabnát.”

„Jártak a cigányok kiregetni. Mindenhova bementek. Aztán rígen ugye a szeginyebblacsony tömisházakba lakott. No, egy illen helre is bement a cigány, aztán az adomány érdekében igen kedveskedni akart, aszongya:

– Adjon már nekem is egy kis álámisznát, hiszen úgy látnák itt, mint egy herceg!

Herceget akart szeginyem mondani, dehát csak hercegnek tudta kiejteni. A paraszt meg nevette rávágta:

– Na látja! Ippen azért nem adunk semmit, mert csak úgy tudunk laknu mint a hőrcsög, ollan szeginyek vagyunk!”

„A harmincas évekbe jártak ezek a vándorköltők is. Még az egyiknek a nevre is emlékszem. Úgy hívták: nernzetes Kiskomondi Németh József tanyasi magyar költő. Mindig így mutatkozott be, az emberek meg csak lestek, ekkora cifra név persze mindig megtette a hatását. Meg még elő is adta magát, mintha a nemzetnek nem tudom én mekkora értéke vóna. Egy óriási kokárda volt a mellre tűzve, egy mafla nagy bot meg a kezibe, így mászkát. Ilyen kis füzetei voltak, egy-két versszakos versekkel, ezeket árulta, aztán ennivólót, meg pénzadományt kapott érte. Amúgy, igen értelmes ember vót, meg szépen szavalt is.”

A Debrecen-Nagyvárad városbrazólsók a képzőművészetben című kiállítás megnyitása, 1995. január 20-án, a Déri Múzeumban.

A képen balról jobbra: dr. Kocsis Elemér a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, Keszi Harmath Veronika nagyvárad kulturális felügyelő, Gáborjányi Szabó Botond a debreceni Református Kollégium gyűjteményének igazgatója, dr. Selmeci László megyei múzeumigazgató, Aurel Ciriác a nagyvárad Körösvidéki Múzeum igazgatója és Lucia Cornea történetész múzeológus látható.

A bagaméri önkéntes tűzoltóság száz esztendeje

Bagamérban 1892. október 23-án alakult meg az *Önkéntes Tűzoltó-Egylet*, melynek az alapszabályát száz évvel ezelőtt, 1893. május 30-án hagyta jóvá a Magyar Királyi Belügyminisztérium államtitkára. Lelkes szervezők – Virágh István főbíró és Sártory Endre jegyző – vezetésével, az önként vállalkozó iparosok és kereskedők összehangolt tevékenységének köszönhetően létrejött egy olyan közösség, amely minden díjazás nélkül életet és egészséget kockáztatva becsületből végezte önként vállalt, áldozatos munkáját.

Magam húsz éve gyűjtöm a rá vonatkozó emlékeket, a nagyon is hiányos levéltári forrásokat az idősebb emberek – nem egyszer bizonytalan – elbeszéléseivel meg tárgyi bizonyítékokkal (fényképekkel) szembesítve tavaly megírtam a Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatán sikerrel szerepelt, *A bagaméri önkéntes tűzoltóság története (1892–1992)* c. pályaművet.¹

Falunk nevének harmadik említése már a pusztító tűzzel függött össze. 1292-ben ugyanis álmosdi jobbágyság rombolták le és égették fel Bagamért; Miklós falunagyt megölték, és lovakkban, ökrökben meg másban 100 márkát okoztak. Az álmosdiakat ezt persze tagadták, ezért Bagaméri Bertalan földesúr kérésére vizsgálat indult ellentük, minek eredményéről azonban nincs tudomásunk.

A középkorban általában védő falakkal övezett szabad királyi városokban szabályrendeletekkel – no meg tűzoltóeszközök készletben tartásával – intézkedtek a tüzek megelőzéséről. A lakosság bevonásával történő tűzvédelmet a rendőri feladatokat ellátó városkapitány irányította. Ezért nevezték például Debrecenben a házak mellett tűzoltás céljára tárolt vizet *kapitányvíznek*, mely elnevezéssel mifelénk pár évtizeddel ezelőtt még a gabonaszatagok mellé tűzoltó csóvával kötelezően kihelyezett kád vizet illették.

Mária Terézia úrbéri rendelete 1767-ben a községi előjáróság hatáskörébe utalta a rendszert, benne a tűzrendszert is. Erről az első egységes előírást 1788-ban II. József adta ki. A királyi pátens fő célja: a gyulladások megakadályozása, azoknak hamarságos felfedezése s gyors eloltása. A maga módján a vármegye is védekezett a tűz ellen. A XVIII. század végén felsőbb osztókélelt is kapott erre. Megelőző tűzrendészeti előírásokat tartalmazott Müller Jakab Ferdinánd által közreadott, nemrég a *Boldog Vár* c. könyvben *Tűzrendészeti előírások Bihar vármegyében a XVIII. század*

végén címmel megint publikált statútum is, amely az előírások mellett a büntetéseket is megszabta.

A közigazgatási hatóságok, valamint a céhek kötelező tűzvédelmi tevékenysége mellett Debrecenben kialakult egy sajátos, önkéntes alapon összeálló tűzvédelmi szervezet: a *diák-tűzoltóság*, amely 1680 tájtól mintegy kétszáz évig működött. Tagjai már a szervezett önkéntes tűzoltóság előhírnökei voltak.

A polgárosodás, a nemzeti öntudat kialakulása a reformkorban önkéntes tűzoltóságok megalakulására vezetett. Arad szabad királyi városa 1835-ben alakította meg az első tűzoltóegyletet. Az 18945-ben megalakult Budai Önkéntes Tűzvédelem 1871-ig baráti társaságként vett részt a tűzoltásban. A szabadságharc utáni önkényuralom enyhülésével sorra alakultak meg az önkéntes tűzoltó egyletek a városokban (Sopronban, Pesten, Pozsonyban stb.). Az 1872-ben megszűnt céhek *kötelező* tűzoltói szolgálatát is ezek az akkortól egyre nagyobb számban létesült önkéntes tűzoltóságok vették át.

Az 1888. augusztus 12-én belügyminiszteri körrendelet mondta ki, hogy „minden községnek kell tűzoltósággal bírnia”. A korábbi 3365/1869. és ezen 53 888/1888. BM sz. rendelet, valamint az 1890. évi vármegyei szabályrendelet alapján Bihar vármegyében sorra alakultak meg az önkéntes tűzoltóegyletek; így: 1875-ben Derecskén, 1878-ban Biharmagybajoman és Sáréstudvariban, 1880-ban Váncsodon, 1881-ben Bihar-tördén és Szerpen, 1888-ban Furtán és Nagyrábén, 1890-ben Álmosdon, 1891-ben Monostorpályiban és Sápón, 1892-ben Bagamérban, Biharkeresztesen, Hosszúpályiban és Nagylétán, 1894-ben Kismarján.

Sártory Endre községi jegyző a lebontott községváza falában talált *Emléklapon* 1896. július 22-én így írta le az egyletet: „Van a községnek most 40 tagból álló, kellően felszerelt tűzoltó-egylet”.² Hogy a század elején kik voltak az egylet tagjai, csak gyaníthatjuk Szentpéteri Kun Sándor községi jegyzőnek 1911. február 1-jén a képviselő-testület elé terjesztett előterjesztéséből: „Bagamérban az önkéntes tűzoltó-egylet tagjainak kizárólag iparosok, kereskedők jelentkeztek, akik teljes odaadással és önfeláldozó igyekezettel végzik kötelezettségüket, a fecskendő kezelését jól betanulták. Hogy pedig jutalmazva legyenek, javasolja, hogy a községi közmunka és éjjeliőrség alól mentesíttessenek.” Az 1897. augusztus 8-ától érvényben lévő községi tűzrendészeti szabályrendelet 13. §-a szerint az önkéntes tűzoltóegylet tagjai a községi közmunka teljesítése alól fel voltak mentve, amit 1911. február 1-jén is megerősített a képviselő-testület.

A vármegyei tűzoltószövetség által szervezett tűzoltótanfolyamon 1913 júliusában Nagyváradon, 1922 februárjában pedig Berettyóújfaluban a képviselőtestületi jegyző-könyvek szerint egy-egy „alkalmas egyén” (valószínű, hogy a főparancsnok) vett részt. Az 1930-as évek végén a tanfolyamot Debrecenben tartották, amelyen Taar Ferenc tűzoltóparancsnok vett részt.

Az alapszabály szerint az egyletnek alapító, pártoló, működő és tiszteletbeli tagjai voltak. Az egylet ügyeit évente összehívott közgyűlés és a parancsnoksági gyűlés végezte. A parancsnokság tagjai voltak: a főparancsnok, az alparancsnok, a segédtest, a pénztárnok, három csapatvezér, két alapító tag, a szertárnok, két pártoló tag és négy működő tag.

A Bagaméri Önkéntes Tűzoltó-Egylet első *főparancsnoka* Sártory Endre községi jegyző volt 1892-től 1898-ig. Hogy a bagaméri – adóvégrehajtás miatti, a jegyző

távozásával járó – agrárszocialista „zendülés”³ után huszonöt évig kik voltak a főparancsnokok, nem tudjuk. Feltehetően a mindenkor jegyző vagy a segédjegyző. 1899-től 1924-ig Végh István és Szentpéteri Kun Sándor volt a jegyző Bagamérban. 1924. májustól Kiss Kálmán másodjegyző, majd 1929-től 1930-ig Dobos Jenő segédjegyző, 1931. május 12-étől 1936-ig pedig Taar Ferenc református elemi népiskolai igazgató tanító (rektor), levente főoktató volt a tűzoltóparancsnok.

A tűzoltóparancsnokok havi illetménye: 1927. január 1-jétől havi 18 pengő, 1931. augusztus 22-étől havi 30 pengő, 1940. január 1-jétől havi 20 pengő. A szertáros tiszteletdíja 1931-től évi 82 pengő.

Az 1936. X. tc. alapján kiadott 180 00/1936. BM sz. rendelet, amelyért évtizedeken át küzdöttek a tűzoltó szakemberek, újra szabályozta és továbbfejlesztette a tűzrendszert. E rendelet szerint a már működő önkéntes tűzoltó egységek (egyesületek) alapszabályát módosítani kellett. A rendelet továbbra is önkéntes tűzoltó testületek fenntartását javasolta a községeknek. 1936-tól új vezetői tisztség jött be: a testület elnöke, aki a mindenkor vezető (fő-)jegyző lett. Megszűnt a főparancsnoki tisztség. A testület elnöke 1944-ig Kocsis Béla főjegyző volt. A testület parancsnoka 1944-ig a már szolgálatban lévő Taar Ferenc maradt.

1892-től az alparancsnok Rácz Béla református népiskolai tanító volt; hogy meddig, nem tudjuk; 1930-ban még a Bagaméri Hitelszövetkezet elnöke volt.⁴

A tűzoltó egylet működő tagjai felnőttek, Bagamérban lakó és csakis feddhetetlen életű férfiak lehettek; 1936-tól csak az, aki 21. életévét betöltötte.

Az 1929. szeptember 1-jén megtartott zászlószenteléskor a Venczel Károly hagyatékából fennmaradt becses fénykép tanúsága szerint az egyesület tagjai voltak: Dobos Jenő adóügyi jegyző, főparancsnok; Venczel Károly ipartestületi elnök, asztalos mester, temetkezési vállalkozó, alparancsnok; altisztek: Kiss János ács és kőműves, Ármós József kereskedő, Farkas Lajos kerékgyártó, Cs. Lakatos József ács és kőműves, Vass Sándor Kovács; közlegények: Guba Sándor suszter, Lakatos József kőműves, Lakatos Bálint ács és kőműves, Győri Ferenc kerékgyártó, Kaszoni Ferdinánd kerékgyártó, Lakatos Sándor ács és kőműves, Vad József Kovács, Kiss Gyula hentes, Beregszászi József stúrgöngy-szerelő, Méhesz József ács és kőműves, Kiss Gyula suszter, Lakatos János piktor, Fényi Imre, Veress Gábor, Lakatos János, Kerekes János, Úveges György, Kiss György, Lakatos János (Csicséri), Antal András, Lakatos Imre (Szopcsi), Szász Lajos földművesek és Venczel János.

Az 1930-as években a testület tagjai voltak még: Remete János ács és kőműves, Szittya István borbély mester, Kocsi Sándor suszter, Medgyesi Pál káptalan Kovács, Ászai Kálmán ács és kőműves, Kiss Béla suszter, Guba Pál Kovács, Bus György Kovács, valamint Pál János és Mester Lajos földművesek.

Kocsis Béla főjegyző 1931. január 23-án a képviselőtestület elé terjesztette a hiányosságokról szóló beszámolóját. „A tűzoltótestületben – mondta a fegyelmi rend felbomlott. Egyik-másiknál a többség tudás vitája folyik. A ruhát, sőt még a felszereléseket is magán célra használják.” A képviselő-testület úgy határozott, hogy a tagokat leszerelik, s a felszerelési tárgyakat bekérlik tőlük. A testület újjáalakítása céljából jelentkezett

Zászlószentelés (1929. szept. 1.)

írtak ki. Elhatározták, ha nem lesz jelentkező, akkor a köteles tűzoltóságról szóló szabályrendelet léptetik életbe. A 20–30 éves korú férfiakat kötelezték is arra, hogy községi tűzoltók legyenek. E köteles tűzoltók elsősorban mégis a levették lehettek. A bagaméri köteles tűzoltóság működéséről nem szólnak a visszaemlékezések. Lehetséges, hogy az önkéntes tűzoltó testület erősítették velük, vagy éppen fordítva: pár évig (1930–1936) talán éppen ők jelentették egyedül a helyi tűzoltóságot.

Az egylet (testület) tagjai túzesetek és gyakorlatok alkalmával egyenruhát viseltek. 1914-ben községi forrásból tűzoltóruhát és felszereléseket vásároltak 214 koronáért. A működő tagok egyenruházata: télen sötétkék zubbony, vörös zsinórral, nyáron kék-fehér csíkos vászonzubbony zsinór nélkül. Nyáron fehér vászon nadrág vörös zsinór oldal-szegéllyel, vörös posztóból készült karkötő, rajta fekete Ö.T. betűk. A parancsnoknak magas formájú sisakja volt, karszalagja pedig fehér posztóból készült.

Az 52 888/1888. BM sz. körrendelet szerint: „A községi előjáróság köteles saját hatáskörében intézkedni, hogy mindez, ami a tűzvész kiutásának okául szolgáló mellőztessék és eltávolíttassék.” Tavasszal és ősszel a községbeli lakóházakat sorra szemle alá kellett venni.

Minden községben megfelelő tűzoltószereknek a „készletben tartását” írta elő a megyei tűzrendészeti szabályrendelet. Bagamér nagyközség már 1889-ben is meglévő, ám nem elegendő tűzoltószerek mellé 1891-ben, három évi törlesztésre, 650 forintért vaskerekű targoncán, billenő rendszerű mozdonyfecskendőt (makinát) vásárolt. A vízhozó kocsi (lafot) nem tudni mikor vették. Ezeket az e célra készült helyen, a tűzoltószertárban jó karban kellett tartani. A jelenlegi szertárat az 1940-es évek elején építette a község. A szertárban 60 méter tömlőnek, egy 1 hl-es kádának, két létrának, két csákánynak, két tűzhorognak, két fejszének, négy vasvillának és két lámpának kellett meglenni.

A makina (1891)

A 230 000/1925. BM sz. rendelet 3-ában előírtak szerint a szükséges tüztöltőszereket 1926. májusáig újra be kellett szerezni. A képviselő-testület 1925. december 2-án öt évi törlesztésre a következő felszereléseknek a megrendelését engedélyezte: két nyomótömlőt, egy sugárcsövet, egy sugárelosztót, két ponyvát, két dugólétrát, két kapcsolót egy olajozót és két fejszét.

A község háza udvarán egy magas deszkatorony a tömlők szárítására szolgált. Tüzeset vagy gyakorlat után erre függesztették fels záradni a nyomótömlőket. A makinát tűz esetén lóval vontatták a tűz helyszínére. Sajnos, amikor megérkezett, az esetek többségében a lángok nagy pusztítást okoztak. Akkorra már leégett a szuffos vagy nád-fedele lakóház, az istálló, esetleg a széna- vagy szalmakazal. Legtöbb esetben csak a lángok, a tűz továbbterjedését tudták megakadályozni.

Jelentősebb tüzesetek:

a) Írásos anyag alapján: 1899. október 1-jén Kiss Sándor háza égett le; 1910 májusában leégett Csuka József háza; 1913 áprilisában leégett a Haas-Brüll-féle gőzmalom (az uradalmi cselédek örölnivalója is benne volt); az Érmellék c. hetilap írta: „Ísmét tűz Bagamérban. Szilágyi Sándornak az oláfalusi utcában lévő telkén 20 szekér szalmája égett meg.”

b) Visszaemlékezések szerint: az 1920-as évek egyikében a Somos utca (Árpád u.) baloldala égett végig aratás idején, szeles időben; 1925. január 1-jén Zsáros József kisújszori (Csokonai u.) háza égett le ösztendő utolsó napi disznótorozás után; 1915 decemberében Beumölh Sámuel háza és szatácsbolja égett le a Nagyjúrsor (Báthori u.) elején; az 1930-as években a Homok utca (Boeska u.) végén a szárazmalom égett le; Deczki Gyulának, majd egy másik évben Kerékgyártó Imrének cseplőgépe égett le gyanús körülmények közepette

az asztagok között; a Fészeren (Kossuth u.) Kocsis-féle portán az utcához közel rakott szalma gyulladt meg, így leégett az istálló és a főzház teteje is; az 1940-es évek elején Fehér József háza lett a tűz martaléka. (Nevelt fia gyújtotta meg.)

A tüztöltőszeg újraszervezéséről szóló 10 280/1945. ME sz. rendelet értelmében 1945. november 13-án megszűntek az önkéntes tüztöltő testületek, feladatjukat az egységes magyar tüztöltőszeg vette át. Ezután is minden községnek kötelessége volt tüztöltőszegot fenntartani. Aki a tüztöltőszegnek tagja volt, mentesült a természetbeni községalkalmazások teljesítése alól.

A községi tüztöltőszegot lehetőleg önként jelentkezőkből kellett megszervezni, ám szükség esetén a 18-40 éveseket hatóságilag kötelezhették arra, hogy vegyenek részt munkájában. A létszám 20-nál kevesebb nem lehetett. A községi tüztöltőszeg vezetője a községi tüztöltőparancsnok volt.

Bagamérban a községi tüztöltőszeg parancsnoka 1945-től idős Cs. Lakatos József volt, aki – egy esztendő megszakítással – tisztességét majdnem haláláig, 1962-ig töltötte be. Ő 1895-ben született, mint ács és kőműves 1911-től volt önkéntes tüztöltő Bagamérban; 18 éves korában önként vonult be katonának, az első világháború idején orosz fogságban is volt, ahol megtanult oroszul beszélni. (1944-45-ben nagy hasznát vették a faluban.) 1945. március 2-ától 1948. szeptember 27-éig mint pártion kívüli törvénybíróként tagja volt a községi előjárásnak.

1945 tavaszán a volt leventéket összehívták a község házára, hogy legyenek a községi tüztöltőszeg tagjai. A községi tüztöltőszegnél ebben az időben Bályi Dániel és Némethy József volt leventeoktatók tevékenykedtek. Évente tizenkét alkalommal 2-3 óras elméleti és gyakorlati foglalkozást kellett tartani. Aki nem vett részt rajta, még pénzbürséget is kaphatott, amely az akkori napszámbér fele volt. Mint a korábbi években, most is évente szüreti bált rendeztek. A bevételt a felszerelések pótlására kellett fordítani.

A képviselő-testület a „tüzesetnél először befogó” lőartó gazdát esetenként 20 forint szerkesztési jutalomban részesítette; 1949-ben erre a célra 100 forint előirányzatot hagyott jóvá. A tüztöltőszegteráknak 1949-ben 120 forint évi díjazást kapott.

1950-ben megalakult tanács igazgatási szervének, majd igazgatási-szakigazgatási szervének kellett gondoskodni az önkéntes községi tüztöltőszeg működéséről (9350-2/1952. [BK:20.] BM sz. utasítás). Bagamérban az előírt létszám 34 volt. Tüztöltő lehetett életkorra tekintet nélkül minden férfi és nő dolgozó, akit erre a tanács alkalmaznak tartott. Szinte minden évben változott az önkéntes tüztöltőszeg összetétele. A születési anyakönyvből és a lakónyilvántartó könyvből kigyűjtötték egy-egy korosztály névsorát. Ők általában két-három évig voltak tüztöltők. Idős Cs. Lakatos József községi tüztöltőparancsnok szervezte meg az ellenőrzéseket, a tüztöltőszeg karbantartását, és a kétéhetente – általában vasárnap reggel – megtartotta a foglalkozásokat. A parancsnok jelölte ki a helyettesét, aki egyben a szertáros is volt.⁵

A tanácsnak kellett megszervezni és biztosítani a mezőgazdasági termények tüztől való megvédése érdekében elrendelt készségi szolgálatot. Ezt a szolgálatot a tanács háza udvarán és az őrszobán tartották. Minden nap egy felszerszámozott lőfogatnak és

Tűzoltóverseny (1978)

gazdájának, valamint egy-két tűzoltónak kellett szolgálatot adni. A református templom tornyában a tehéntartók és háztulajdonosok adtak *figyelőszolgálatot*.

Az 1956. évi 13. sz. törvényerejű rendelet 8. §-a szerint a községben újra kellett szervezni az *önkéntes tűzoltóságot*. Az alapszabály-minta csak községi tűzlőttestületekről szól. Valóban csak félig-meddig volt ez is önkéntes, mert a tanács nem csupán fel-szólította, hanem kötelezte is a 16. életévüket betöltött bagaméri fiatalokat, hogy a testület tagjai legyenek. Évente két közgyűlést kellett tartani, ezt azonban csak Szatmári Imre parancsnok idején tartották be. 1961-ben Oláh Imre férfiniszabó lett a parancsnok, de utána még egy évig idős Cs. Lakatos József maradt. 1963-tól 1968-ig Szatmári Imre földművelésszervezeti dolgozó a tűzoltóparancsnok. Működése alatt fellelőlt a testületi munka; rendszeresen megtartotta a közgyűléseket, a foglalkozásokat és az ellenőrzéseket; részt vett a járási továbbképzéseken, s támadási gyakorlatokat is szervezett.⁶

A testület *elnökei* voltak: 1958-tól Bíró István mozigépész, 1963-tól Tóth Károly kéményseprő, 1965-től Tóth Albert vb. elnökhelyettes, 1968-tól Bíró Gyula vb. elnök, 1970-től Ruszoly Barnabás tanácsi adóügyi előadó.

Az évente megtartott támadási és taktikai vízesgyakorlatok is a készségüket fokozták. A bagamériak minden évben részt vettek a járási tűzoltóversenyben. Egyik alkalommal egy *néprádiót* nyertek. 1961-ben a versenycsapat *hibamentesen* szerelt. A tanács végrehajtó bizottságának a kenyérgabona fokozottabb tűzvédelme érdekében az aratás, betakarítás és cséplés idejére továbbra is tűzkészültségi és figyelőszolgálatot, 1969-től 1974-ig pedig már csupán tűzkészültségi szolgálatot kellett szerveznie.

1960 decemberében a község lakosságának többségét bekényszerítették az Alkotmány vagy a Búzakalász termelőségvetkezetbe. Változott a kenyérgabona betakarításának menete is. Most már a tsz-eknek kellett gondoskodniuk a szén (szűrű) őrzéséről és a tűzrendészeti előírásoknak betartásáról.

Az 1/1963. (VII. 5.) BM sz. rendelet 32. §-a szerint a tanács végrehajtó bizottságának megelőző tűzrendészeti feladatok megoldására 3-5 tagú *tűzrendészeti bizottságot* kellett létrehozni, amely ugyancsak 1974-ig működött. Tagja volt: a vb. elnök és helyettese, a tűzoltóparancsnok, a tsz-ek és az erdészet szakemberei. A bizottság főleg a nyári betakarítás idején végzett tűzrendészeti ellenőrzéseket.

Tóth Albert vb. elnök 1960. szeptember 11-én tanácsulésen mondta el: „Tűzrendészet területén nem a legjobban állunk, mindössze egy régi mozdonyfecskendő áll rendelkezésre, kifogástalan állapotban.” 1963. február 16-án egy 400 liter/perces *kismotorfecskendőt*, 1973. augusztus 28-án pedig utánfutóval együtt 800 liter/perces kismotorfecskendőt kapott a község.

Aszályos időben kevés volt a víz a kutakban, miért is nehéz volt a tűzek oltása. A tűzoltók riasztása továbbra is *harang-féltreveréssel* történt. Nappal a református templom tornyának ablakába zászlót tettek, abba az irányba, amerre a tűz volt. Éjjel meg lámpa fényével jelezték a tűz irányát. A tűz nagyságához mérten verték felre a három harangot. Ha gyorsan kongattak, nagy tűz volt; ha már oltottak, ritkán verték a harangot. Amikor a fecskendőt kivontatták, a kutakból a kézi erővel már kihúzták a vizet. A fecskendőt gyorsan üzembe helyezték, a tömlőket összeszerelték, s már 4-6 ember kézi erővel működésbe hozta azt. Ha a kismotorfecskendő éppen üzemképes volt, kézi erőre már nem volt szükség. Vederrel is hordták a vizet; adták kézzől kézre. Általában a tűzek kívülről, a tetőn keresztül keletkeztek. Így a lakóházból úgy-ahogy még ki lehetett menteni az értékeket, a bútorokat. A puha fedésű lakóházak teteje, meg a szalma- és a szénakazlak mind leégtek. A tűzek továbbterjedését általában így is megakadályozták.

Az 1950-es évek elejének nagyobb tüzesetei:

Tóth József újház helyi lakos portáján nagy tűz volt. A tűz martaléka lett a Töréshől vásárolt egykori káptalani dohánypajta, egy melléképület stb. Ruszoly István Báthori u. 17. sz. alatti portáján a főzőház és az istálló teteje égett le a kéményből kiszálló szikráktól. Kakotó Rácz Sándor Deák Ferenc u. 23. sz. alatti lakóházának teteje égett le. A határőrök által fellőtt jelzőrakéta gyújtotta meg.

Az 1958-tól vezetett Egységkönyv szerint:

1958-ban pünkösöd második napján Meszesán Jánosné Petőfi utcai portáján égett a szalmakazal, a disznóól és a kukoricagöré. (Kiskorú gyermek gyújtotta meg.) 1959-ben id. Kertész Sándor Kinizi utcai lakóháza, istállója égett le. A szomszédban lakó kiskorú Gerő gyermekek gyújtották meg. 1968. március 29-én Molnár Gyula égo házából Szatmári Imre tűzoltóparancsnok mentette ki a 3 éves gyermeket. 1971. december 30-án nagy tűz volt Papp György és Gyöngyösi Imre lakásán a Rákóczi u. 60. sz. alatt. A lakóház leégett, a szabálytalan olajkályha-használat miatt minden benne égett, csak az állami tűzoltók tudták eloltani.

A 4/1974. (VIII. 1.) BM sz. rendelet 140. §-ának (1) bekezdése szerint az önkéntes tűzoltótestületeket 1975. február 28-ig ismét át kellett szervezni *önkéntes tűzoltó egyesületekké*. Bagamérban 1975. február 18-án megtartott közgyűlés fogadta el az új

egyesületi alapszabályt. Az alapszabály szerint évente két közgyűlést kellett tartani, minden negyedik évben vezetőséget kellett választani. Az 1982. évi módosítás után évente egy közgyűlést kell tartani és a vezetőséget öt évenként kell újjáválasztani.

Az egyesület elnökei: 1975-től 1984-ig Balogh Mihály tanácsi mezőőr, 1985-től Kiss Sándor tanács, majd önkormányzati fűtő-karbantartó. Az egyesület titkára 1975-től e sorok írója.

Egyesületünk előírt létszáma 20 tag, nyilvántartás szerint 22-25 tag van. Egyesületi tag az lehet, aki 18. életévét betöltötte, helyben lakik és dolgozik. Az üttörő rajz tagjai közül évente egy-kettő maradt egyesületi tagnak. Bagamérban 1958 óta 294 fiatalember volt önkéntes tűzoltó; közülük időközben 93-an elköltöztek a községből, 61-en (!) pedig meghaltak.

1983 januárjában ifj. Cs. Lakatos József tűzoltóparancsnok lemondott. A későbbi tűzoltóparancsnokok: 1983-ban Barta Sándor tsz-tag (gépkocsivezető), 1984-85-ben Létai Dániel nehézgépkész, 1986-tól Kozma József nyugdíjas a parancsnok.⁷

Egyesületünk 10-12 területfelelősen a feladatok lakóépületek, a szövetkezetek, az intézmények megelőző tűzrendszetének az ellenőrzése. Bagamérban 960 lakóház fűtés előtti ellenőrzését kell elvégezni.

1975-ben a megyei tanácstól egy Zuk A 15/B típusú *tűzoltógépkocsit* és egy Polónia 800 liter/perces kismotorfeszendőt kapott a község 160 000 forint értékben. A község utcáit behálózó törpevízmű vezetékeire 53 tűzcsapot építettek be.

Tűzesetekhez a riasztás immár főleg *hangosbemondón* történik. A harangfelverés hatásosabb volt. Megtörtént már az is, hogy a tűzesetekről csak akkor értesültünk, amikor Debrecenből a hivatásos egység szirénázva kikerült Bagamérba.

Nagyobb tűz- és káresetek az utolsó időszakban:

1976. április 26-án a Silye fiúk gyújtották meg az Árpád u. 14. sz. alatt a szomszédban a szalmát. Három gazdasági udvar égett le. 1983. január 13-án Vecsei Gyula, József Attila u. 48. sz. alatti udvarában Orosz karsika gyújtotta meg a szalmát és a szénát. 1985. augusztus 22-én Szabó János Kun béla u. 34. sz. alatti lakos portájánégett le a szén- és a szalmakazal. 1986. április 11-én Dalányi Sándor Bocskai u. 77. sz. alatti lakos lakóházában gázolajat locsolt szét és meggyújtotta. 1988. január 23-án vasárnapra virradóra a Kenderföldön egy ároksós és rakodógép égett le. (A kár 800 000 Ft.) 1989. december 28-án Bertalan Gyula Hunyadi u. 40. sz. alatti lakosnál keletkezett tűz. A melléképületben lévő szemeskukorica és eszközök égték el. A kár 120 000 forint. 1992. május 7-én a Nagyerdőn – a Benke keringén – hét hektár fenyves és hat hektár akácok lett a tűz martaléka. A kár 100 000 forint.

Az egyesület megmérettetését jelentette az évente megrendezésre kerülő járási (körzeti) *tűzoltóversenyen* való részvétel.⁸

Az 1929. szeptember 1-jén felszentelt régi-mai koronás címerrel ékesített tűzoltózászló 1945 tavaszán még megvolt. A zászló nyelén annyi veret volt, ahány tűzoltó volt a testületben. Az 50-es évek elején Lakatos Dánielnek a tanácsázzával szemben lévő portáján találták meg a melléképület padlásán. Hogy onnan hova lett, nem tudjuk. A testületnek 1960. május 12-én idős Cs. Lakatos József tűzoltóparancsnok

vásárolt új, himzett tűzoltózászlót. A jelképek változása folytán – az utókorak persze megőrizve – éppen ideje kicserélnünk második zászlónkat is.

Jegyzetek

1. E közlemény A bagaméri önkéntes tűzoltóság centenáriuma c. 1993. június 5-én tartott megemlékezésem rövidített változata. A forrásokra A bagaméri önkéntes tűzoltóság története (1892–1992) c. pályamunkámban hivatkozom, melyet a megyei közgyűjteményekben – a Déri Múzeumban, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtárban és a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban – is elhelyeztek.
2. *Rusoly József*: Falba zárt emléklap Bagamérban. MKur. 1982. 39. sz. 78–83.
3. *Rusoly József*: A bagaméri zendülés 1898-ban. Alföld, 1968. május, 43–46.
4. Az 1940-es évek elején a vezetőség tagjai voltak: Taar Ferenc, Guba Sándor, Vályi Sándor, Cs. Lakatos József, altisztek voltak: Cs. Lakatos József, Kiss Gyula (a mai napig Bagamérban él nyugdíjas szuszterként), Medgyesi Pál, Guba Sándor. A szertáros 1942 májusától Szatmári Imre volt.
5. Nyilvántartás nem maradt, így csak két fényképről tudjuk, hogy kik is voltak ekkor a községi tűzoltóság működő tagjai: Silye Pál, Lakatos Gyula, Kiss Gyula, Lakatos József (Kulacs), Beregszászi Sándor, Barizs József, Pongor Ferenc, Orosz Irén, Kiss Amália, Bereczki Irma, Tasnádi Ilona, Lakatos Lenke, Fényi Irén és Ármós Éva. Az 1955-ben készült fénykép szerint: Remete Barnabás, Szabó Dániel, Pósa István, Szarka Sándor, Fodor Sándor és Virágh István. Tűzoltók voltak még: Lakatos József, H. Nagy József, Kerekes Sándor és Tóth Gábor.
6. Parancsnokhelyettesek voltak: 1858-ban Fodor Sándor, 1959-ben Kiss Ferenc, 1968-ban Rusoly János, 1964-től ifj. Cs. Lakatos József, 1969-től Bódis Ferenc, 1973-tól Látai Sándor. 1969-től ifj. Cs. Lakatos József Debrecenben dolgozó építőipari segéd munkás az önkéntes tűzoltóparancsnok Bagamérban.
7. A parancsnokhelyetteseket a tanács végrehajtó bizottsága bízta meg: 1975-ben Kozma Dénes, 1976-ban idős Debreceni Gábor, 1979-ben Kerész Sándor kéményseprő, 1984-ben Kozma József, 1986-ban Bereczki Dániel. 1991-től Lakatos Zoltán a parancsnokhelyettes. – A szertárosok vigyáztak a szertár rendjére, megbízatásukat a végrehajtó bizottság titkáratól kapták: 1975-ben Létai Sándor, 1976-ban Kozma Dénes, 1981-ben id. Vaczlovik János, 1984-ben Bereczki Dániel, 1986-ban Lőcsei Gyula. 1991-től Gábor Sándor látja el a szertárosi feladatokat.
8. Az 1978. évi járási versenyen Vámospercsen harmadik helyezést ért el felnőtt rajz tagjai: ifj. Cs. Lakatos József, Bereczki Dániel, Zs. Kiss Sándor, Cs. Kiss Sándor, Finta János, Lőcsei József, Kozma Dénes, ifj. Vaczlovik János, Lőcsei Gyula. 1987-ben a körzeti és a megyei versenyen második és harmadik helyezést ért el ifjúsági csapat tagjai: ifj. Kozma József, Zsanda György, Timoska Mihály, Silye Zoltán, Szatmári Sándor, Bereczki Csaba, Greskó János és Tanka Zoltán. – Az utóbbi húsz évben Önkéntes Tűzoltó Szolgálati Érmét kapott: 30 éveset egy, 20 éveset egy, 15 éveset hat, 10 éveset pedig tizenkét tag.

Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulójáról

Az elmúlt esztendő márciusának elején, 8-án és 9-én tudományos emlékülésen Munkácsy Mihálynak, a magyar nemzeti festészet kiemelkedő alakjának a művészetét tekintették át és elemezték sokoldalúan életművét foglalkozó hazai és külföldi szakemberek a debreceni Déri Múzeumban. Végvári Lajosnak, Munkácsy monográfusának az előadásában hangzott el, hogy Munkácsy Mihályt „nem a kor ún. fejlődéstörténeti stílusváltásai alapján kell megítélni, hanem emberi, művészi tisztessége, humánus beállítottsága, erkölcsi szigora és azon készsége alapján, hogy a vele rokon-szemléltető elődök és kortársak műveinek eredményeit temperamentumának megfelelően művészetbe tudta olvasztani.”¹ Ez az összegző gondolat kiindulópontja és mottója is lehet az évfordulós eseményekre való visszaemlékezésnek.

A debreceni Déri Múzeum létezése óta, immár hatvanöt esztendeje egyik kiemelkedő jelentőségű emlékhelye hazánkban Munkácsy Mihály világhírűvé vált művészetének.

A múzeum Munkácsy termében látható Krisztus trilógiájának *Ecco Homo* (1896) című műve, a *Golgota színváltata* (1883), a *Búsuló betyár* (1865) – a Déri Frigyes hagyaték Munkácsy képei, valamint az 1880-ban festett Fiala nő arcképe c. alkotás.

A *Két család a konyhában*, a *Hazafelé*, a *Falu hőse* és a *kései Búsuló betyár* című művek a Nemzeti Galéria tartós letétjeként kaptak itt helyet.

Évtizedeken át sok százezren tekintették meg a Déri Múzeumban Munkácsy Mihály alkotásait, s műveinek, művészetének népszerűsége napjainkban tovább fokozódott, Krisztus trilógiájának sorsa, s születésének évfordulója hatásra is. Vegyük szemügyre sorjában ezeket az eseményeket.

A Munkácsy művészetével foglalkozó szakirodalomból mindennekeelőtt Végvári Lajos és Sz. Kúrti Katalin írásából közismertté vált, hogy a Krisztus trilógiának a megfestés sorrendjében első és második alkotása, a *Krisztus Pilátus előtt* és a *Golgota* az Amerikai Egyesült Államokba került. 1988-ban kerültek új tulajdonosaikhoz egy New York-i aukción.

Julian Beck, azaz Bereczki Csaba Gyula, a New York-i Pannónia Galéria tulajdonosa vásárolta meg a *Golgota* c. művet, s 1991-ben letétbe adta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A nagyon rossz állapotban érkezett festményt a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága restauráltatta, a megye, Debrecen város és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium anyagi támogatásával.

Az 1993. szeptemberi, Nemzeti Múzeumban történt bemutatás után augusztusban került Debrecenbe a festmény, immár a Nemzeti Múzeum letétjeként. A Déri Múzeum

Munkácsy termében – igen nagy érdeklődés mellett – került sor a Golgota ünnepélyes bemutatására 1993. augusztus 19-én.

Mindez már Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulója jegyében történt. Az évfordulós programokat előkészítő és szervező Emlékbizottság debreceni, békéscsabai és szegedi közös kezdeményezésre 1993 februárjában alakult meg a Magyar Nemzeti Galériában. Elnöke Végvári Lajos a művészettörténet professzora, Munkácsy monográfusa lett. Az ügyvezető elnöki teendőket Gazda László, a Déri Múzeum igazgatója, a titkári feladatokat Szöllősiné Kúrti Katalin a Déri Múzeum és Bakó Zsuzsanna a Nemzeti Galéria művészettörténésze látták el. Az Emlékbizottság úgy döntött, hogy a debreceni Déri Múzeumot tekinti az évfordulós rendezvények egyik központjának.

Az előkészítő és szervező munkában részt vettek a Munkácsy kultusz-, emlékeket és műalkotásokat őrző, gondozó és kiállító múzeumok, a városi, megyei és fővárosi önkormányzatok és a szülővárosban, Munkácson alakult Emlékbizottság. A több mint egy esztendeig tartó program eseménydús, tartalmas volt, s nagy érdeklődés kísérte. Szakmai eredményei mellett figyelemre méltóak voltak a Munkácsy életművét bemutató kiállítások, programok közönségre gyakorolt hatásai is.

Az 1994 márciusában lezajlott nemzetközi tudományos emlékülés anyaga megjelent a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 53. számaként. A kötetben – annak függeléként – fellelhetők a jubileumi év eseményei, az Emlékbizottság működésének az összefoglalása, valamint az évforduló alkalmából megjelent könyvek, katalógusok, újságcikkek és riportok bibliográfiája.² Néhány jelentősebb esemény megemlézése e sorokban is indokolt. A Golgota budapesti és debreceni bemutatása jelentette a nyitányt.

Munkácsy születésnapjának 150. évfordulója 1994. február 20. Az emléknep alkalmából Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeumban kiállítást nyílt „Munkácsy és a Békés megyei képzőművészet” és „Tiszteleg Munkácsy előtt” címmel, ez utóbbi a XXVIII. Alföldi tárlat volt. *Miskolcon* a Herman Ottó Múzeumban „Munkácsy hatása a magyar festészetre” címmel nyílt kiállítás, emlékülést tartottak az Akadémiai Bizottság székházában, emléktáblát avattak Munkácsy gyermekkori lakhelyén és megkoszorúzták Munkácsy szüleinek a sírját.

Budapesten Munkácsy Mihály sírjánál koszorúztak és emlékbeszéd hangzott el. Debrecenben a Déri Múzeumban „Munkácsy élete és kultusza” címmel nyílt kiállítás, alkalmi bélyegzessel egybekötve. A rendezvényen részt vett Munkács város küldöttsége.

Munkácson emlékszoba nyílt a Rákóczi kastélyban, valamint a kárpátaljai művésztelep résztvevőinek alkotásaiból a régi városházán. Nagy érdeklődéssel kísért emlékülést tartottak, s megkoszorúzták Munkácsy emléktábláját.

Debrecenben 1994. március 8–9-én Munkácsy Mihályra emlékező tudományos ülés volt a Déri Múzeumban, amely iránt mindvégig nagy érdeklődés mutatkozott meg. A hazai és külföldi előadók sokoldalúan elemezték Munkácsy életművét, művészetét. Végvári Lajos, Szinyei Merse Anna, Sinkó Katalin, Bakó Zsuzsanna, Sz. Kúrti Katalin, Szabó Júlia művészettörténészek, Gaál Botond teológiai professzor, Goldman György a békéscsabai emlékház vezetője, Szentkirályi Miklós, Wittmann Zsuzsa és Velledits Lajos restaurátorok, Bukarestből Vida György, Párizsból Genevieve Lacambre, Luxemburgból Joseph Kohnen tartottak előadást.

Mindez a harmadik napon, 10-én rövidített formában megismétlődött *Munkácsn*: nagyszámú érdeklődő előtt.

Az emlékvén Békéscsabán, az Ómaszta-kúriában, a Munkácsy Emlékház ünnepélyes megnyitásával a múzeumi világnapon, május 18-án zárult. Az Emlékbizottság ekkor tartotta záró ülését, értékelve az elvégzettet.

Az emlékvén bezárult, de nem fejeződött be. Enderichben (Bonn) emléktáblát, Munkácsn mellszobrot avattak, a Wilhelms-Friedrich Egyetemen és a párizsi Magyar Intézetben előadások hangzottak el Munkácsy Mihályról. Az érdeklődés újraéledt, így lett a Krisztus trilogia „*Krisztus Pilátus előtt*” című művének felderítése és hazakerülése.

Mielőtt erről esne szó, meg kell említenem, hogy az évforduló jelentősen hozzájárult a *Munkácsyról szóló szakirodalom* gyarapításához. A Déri Múzeum szponzorainak jelentős anyagi támogatásával – kiadta a *Munkácsy Mihály Krisztus képei* című albumát, Sz. Kürti Katalin bevezetőjével és Hapák József 77 színes fotóillusztrációjával.

A Békés megyei Múzeumok gondozásában megjelent Czeglédi Imre „*Munkácsy Békés megyében*” és Sz. Kürti Katalin „*Munkácsy ereklyék és dokumentumok a békéscsabai múzeumban*” című tanulmánya. Munkácsn emlékalbumot adtak ki „*Munkácsy Munkácsról*” címmel, Viktória Katics–Mirosláv Doesinec tanulmányával és Angyalossy Sándor rajzaival.

Minden kiállításához az évforduló jelentőségéhez méltó tartalmú és kivitelezésű katalógus készült. A televízióban, a rádióban és a sajtóban megjelent híradásoknak, méltatásoknak, megemlékezéseknek a száma megközelíti a százat.

1993 őszén Kovács András debreceni jogász levelet írt egykori osztálytársának, Forbáth orvosprofesszornak Torontóba. Kérte őt arra, hogy próbáljon segíteni a „*Krisztus Pilátus előtt*” című festmény felkutatásában. Annyit tudunk itt róla, hogy 1988-ban egy ismeretlen kanadai műgyűjtő vette meg a képet, inkognitóban maradván.

Postafordulával érkezett válasz. A festmény Torontóban van, az operaelőadások próbatermében van falra függesztve, s bizonyos Tanenbaum úr a tulajdonosa. Bár Debrecen város polgármestere, a Déri Múzeum igazgatója és Kovács András is levélben kérte a további közvetítést, sokáig, majd egy évig nem érkezett válasz. 1994. júniusában Bereczki Csaba, a Golgota tulajdonosa hívta fel e sorok íróját, s megadta az általa jól ismert Tanenbaum úr címét. Az Őt megkereső levélre azonnal válaszolt Joseph Tanenbaum, s készséggel tett eleget a kérésnek: a mű restaurálásának, őrzésének és kiállításának, valamint propagálásának a fejében kölcsönadja a tulajdonát képező festményt. E szándékában megerősítette Göncz Árpád úrnak, a Magyar Köztársaság elnökének a kérését támogató levele is. A letéti szerződés értelmében, amit már a Déri Múzeum új igazgatója, Selmeczi László írt alá, a festmény addig maradhat a Déri Múzeumban letétként, ameddig a Golgota.

Jogi, adminisztrációs és szervezési előkészületek után – körültekintő és gondos előkészületek eredményeként – 1995. február 2-án megérkezett Debrecenbe Munkácsy Mihály „*Krisztus Pilátus előtt*” című festménye.

A Déri Múzeum – eleget téve a vállalt kötelezettségeknek – restauráltatja a festményt, azokkal a szakemberekkel, akik már a Golgota rendbetételénél hozzájárult és kitűnő munkát végeztek. Anyagi támogatást ismét Hajdú-Bihar megye és Debrecen

megyei jogú város Közgylése, valamint a Művelődési és Közkutatási Minisztérium biztosít.

A tervek szerint a restaurálás befejezése után augusztus elején kerül a festmény a Déri Múzeum Munkácsy termébe, s az ünnepélyes bemutatóra augusztus 25-én kerül sor.

Rövidesen megvalósul tehát a nagy álom. Ami a Krisztus képek megalkotása óta soha nem sikerült, évekig együtt látható majd a Krisztus-trilogia – mindannyiunk öröme. Az esemény művészettörténeti jelentőségének értékelése a szakemberek dolga. Munkácsy Mihály műveit és művészetét tisztelő és kedvelők bizonyára nagy örömmel élik át majd e felejthetetlennek ígérkező esemény élményét, igazi örömet. A Munkácsy emlékvén így módon folytatódik, és ér át az új évezred elejére. Bizonyítva, hogy Munkácsy „Nagyon nagy magyar volt, mert nemzeti jellegzetességeinket német emlékeztetői lelkének érzékenységgel pontosan felfogta, és mindennél jobban ezt fogta föl és tette művészetének középpontjába. ...Egy egész nemzet legbensőbb érzületét tudta megjelentetni. A 'Tépéscsinálók', a 'Siralomház', a 'Krisztus Pilátus előtt' már nemcsak helyi érték, hanem az egyetemes művészet része lett.” Gerzson Pálnak, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek szövetsége elnökének emlékbeszédéből valók e sorok.

És mi lesz ezután? Erre is Gerzson Pál gondolatai adják meg a választ: „...mindig várható az a kor, amely túljutva és elurva napjaink csicspus tanulságainak gyűjtögetését, újra olyasmire figyel, amihez Mesterünknek már volt szava és kifejező ereje a maga idejében.”³

Jegyzetek

1. *Végvári Lajos*: Munkácsy és az európai hagyomány. HB. megyei Múzeumok Közleményei 53. sz. 12.
2. *Munkácsy Mihály* (1944–1900) Nemzetközi Tudományos Emlékezés előadásai. Debrecen, 1994. HB. megyei Múzeumok Közl. 53. sz. Kötet szerk.: Sz. Kürti Katalin.
3. *Gerzson Pál*: Emlékbeszéd Munkácsy Mihály sírjánál, a Kerepesi temetőben. 1994. február 21. HB. megyei Múzeumok Közleményei. 53. sz. 127.

Múzeumbaráti Körünk 1994. évi közgyűlése

Múzeumbaráti Körünk 1994. évi rendes közgyűlését 1994. december 12-én tartottuk. A közgyűlésen, amely a hagyományoknak megfelelően ezúttal is két részből állt, nagyszámú közönség – tagok és érdeklődők – jelent meg. A közgyűlést dr. Dankó Imre társelnökünk vezette le.

Az első részből két előadás hangzott el. Dr. Ujváry Zoltán professzor, Múzeumbaráti Körünk elnöke, Kossuth Lajos a népköltészetben (halálának 100. évfordulója alkalmából) címen tartotta meg az első előadást. Ujváry Zoltán elnökünk előadását Juhász Erika előadóművész és Adamóczi Béla tárogatóművész tette élményt nyújtóan gazdaggá.

A másik előadást – jobban mondva megemlékezést – Sz. Kürti Katalin művészettörténész tartotta Haranghy Jenő születésének 100. évfordulója alkalmából.

A közgyűlés második – hivatalos – része ismét két részre tagolódott. Először a közgyűlés dr. Gazda László ügyvezető alelnök beszámolóját hallgatta meg a múzeum és a Baráti Kör 1994. évi munkájáról. Majd másodjára, az 1994. évi gyűjtőpályázatok eredményhirdetésére és a jutalmak kiosztására, valamint a Hajdú-Bihari Napló „Barangolás a kiállításban” című vetélkedőjének eredményhirdetésére és a nyertesek megjutalmazására került sor. A gyűjtőpályázatok és a vetélkedő eredményhirdetését, a jutalmak kiosztását – ugyancsak hagyományosan V. Szathmári Ibolya igazgatóhelyettes végezte el.

Mind a beszámoló, mind a pályázatok és a vetélkedő örömdetéseiről arról szóltak, hogy az egyre nehezebb, szigorúbb körülmények ellenére, mind a múzeumi, mind a köri munkában 1993-hoz viszonyítva haladás, szerény fejlődés tapasztalható.

A közgyűlés végén az elnök bemutatta a Múzeumbarátok Körének, a jelenlévő tagoknak és érdeklődőknek dr. Selmecci László új megyei múzeumigazgatót.

Gazda László ügyvezető alelnök búcsúztatása

Ahogy a fenti, a Múzeumbarátok Köre 1994. évi közgyűléséről szóló beszámolóban is olvashattuk, a közgyűlésen a múzeum és Múzeumbaráti Kör 1994. évi munkájáról dr. Gazda László ügyvezető alelnök számolt be. Az elnöklő Dankó Imre ezt az alkalmat használta fel arra, hogy elmondja: dr. Gazda László megyei múzeumigazgató saját elhatározásából, a felettes hatósággal való előzetes egyeztetés után, 1994. augusztus 1-i hatállyal, mint megyei múzeumigazgató és a Déri Múzeum igazgatója, nyugdíjba vonult. Nyugdíjbavonulásakor munkatársai, barátai ünnepélyesen elbúcsúztatták és átadták számára az elnökünk, dr. Ujváry Zoltán szerkesztette Történelmi és néprajzi tanulmányok című emlékkönyvet. Viszont megmaradt, mind a napi napig, a közgyűlés napjaink Múzeumbaráti Körünk ügyvezető alelnökének. Ezért is tartotta ő a közgyűlési beszámolót.

Dr. Gazda László ügyvezető alelnökünköt közgyűlésünkön kellett elbúcsúznunk. Ugyanis Körünk alapszabálya kimondja, hogy a Kör ügyvezető alelnöke a mindenkor megegyező múzeumigazgató (a Déri Múzeum igazgatója). Ennek megfelelően Múzeumbaráti Körünk új ügyvezető alelnöke dr. Selmecci László megyei múzeumigazgató. Dr. Gazda László beszámolója megtartásával átadta az ügyvezető alelnöki tisztséget utódjának, Selmecci Lászlónak.

Dr. Dankó Imre társelnök búcsúztató szavaiban hangoztatta, hogy dr. Gazda László múzeumi, baráti kör kapcsolataival azzal, hogy az ügyvezető alelnökséget átadta, egyáltalán nem szakadtak és szakadnak meg. Amikor megköszönjük neki a Múzeumbaráti Körben végzett kitartó és szép eredményeket hozott munkáját azt is kívánjuk, hogy továbbra is vegyen részt tevékenységünkben, tapasztalataival segítse elő feladataink megoldását. Érdeklődésére, munkájára a Múzeumbaráti Kör is számít és ezért úgy búcsúztunk el Tőle: Viszontlátásra!

Dr. Dankó Imre társelnök búcsúztató szavaiban hangoztatta, hogy dr. Gazda László múzeumi, baráti kör kapcsolataival azzal, hogy az ügyvezető alelnökséget átadta, egyáltalán nem szakadtak és szakadnak meg. Amikor megköszönjük neki a Múzeumbaráti Körben végzett kitartó és szép eredményeket hozott munkáját azt is kívánjuk, hogy továbbra is vegyen részt tevékenységünkben, tapasztalataival segítse elő feladataink megoldását. Érdeklődésére, munkájára a Múzeumbaráti Kör is számít és ezért úgy búcsúztunk el Tőle: Viszontlátásra!

A Múzeumbaráti Kör közgyűlésén (1994. december 12.) V. Szathmári Ibolya igazgatóhelyettes a gyűjtőpályázatok eredményeit ismerteti és a jutalmakat osztja ki

Megemlékezés Kossuth Lajos halálának századik évfordulójáról

Baráti Körünk 1994. december 12-én tartott közgyűlésén dr. Ujváry Zoltán elnökünk Kossuth Lajosról szóló előadása után felvetette, hogy a Múzeumbarátok Köre december 20-án délelőtt – minthogy városa Kossuth Lajos halálának 100. évfordulóját ellejelezte megünnepelni – koszorúzza meg Kossuth Lajosnak a Nagytemplom előtti szobrát. A közgyűlés dr. Ujváry Zoltán indítványát elfogadta és a koszorúzással dr. Ujváry Zoltán, Baráti Körünk elnökét, dr. Selmezy László megyei múzeumigazgatót, a Baráti Kör új ügyvezető alelnökét, dr. Dankó Imre ny. megyei múzeumigazgatót, a Baráti Kör társelnökét, dr. Gazda László ny. megyei múzeumigazgatót, a Baráti Kör mostanáig ügyvezető alelnökét, valamint dr. Keresztessé dr. Várhegyi Ilonát, a Déri Múzeum–Debreceni Irodalmi Múzeum vezetőjét, Baráti Körünk tagját bízta meg. Egyidejűleg felkérte dr. Szamosújvári Sándor helytörténészt, Baráti Körünk tagját, emlékbeszéd tartására.

Szamosújvári Sándor emlékbeszéde

(1994. december 20-án, a debreceni Kossuth szobor megkoszorúzásakor):

Ez évben emlékezünk meg Kossuth Lajos halálának 100. évfordulójáról. Annak idején, heteken át szinte mindenkit foglalkoztatott a 92 éves Kossuth Lajos betegsége. Ennek ellenére is halálhíre mégis döbbenetes hatást keltett. Meghalt az a férfi, aki a magyar függetlenségi harc idején mindent feláldozott, s utána még majdnem 50 esztendőig élt keserű száműzetésben, s aki többé-élve soha nem láthatta meg szülőföldjét.

Turin város díszsírhelyét ajánlott fel, de a nemzet kívánsága szerint haza hozták kihűlt tetemét. A budapesti gyászszertartáson közel 500 000 ember kísérté utolsó útjára, a főváros valamennyi harangjának búcsúztatása közben. Kossuth sirjánál találkozott szinte az egész nemzet. Régi ellenfelek kezét nyújtottak egymásnak, vitaközlő testvérek a ravatalnál megtalálták a közös édesanyját, a HAZÁT!

Rövid megemlékezésben három dologról szeretnék említést tenni:

- Kossuth Lajos érdemeiről,
- Debrecennel való kapcsolatairól,
- Kossuth apánkról, a nép mondai hősről.

Kossuth Lajosnak elévülhetetlen érdeme van a magyar függetlenségért, a feudális kiváltságok felszámolásáért, a polgári szabadságjogok biztosításáért vívott küzdelemben. Ezzel a XIX. századi haladásért vívott harc legnagyobb alakja lett.

1848. decemberében, amikor Windischgrätz csapatai a fővárost bekerítéssel fenyegették – Kossuth csak Pestnek – de nem a küzdelemnek feladását képviselte. Kossuth, az áttelepülés nagy vitájában következetesen Debrecen kívánta a szabadságharc fővárosának megtenni. A mai városháza épülete, a kormányt pótló forradalmi szervezetnek a Honvédelmi Bizottmányának adott otthont. A Református Kollégium oratóriumában – imatermében – az országgyűlés működött.

A Nagytemplom az 1849. évi április 14-i Habsburg-ház trónfosztásának, az ún. detronizációnak és a Függetlenségi Nyilatkozat ünnepélyes kihirdetésének volt a színhelye. Ezért nekünk e két hely, nemcsak klasszicista stílusú műemlék, hanem nemzeti történelmünk szent helye is.

A Széchenyi u. 1-es szám alatt működő ún. csonka főrendiházak is szerepe volt e jelentős törvény elfogadásában és jogerőre való emelésében.

Városunk méltán érdemelte ki Kossuth Lajostól a „szabadság őrvárosa” nevet.

Kit látott a felszabadított nép Kossuth Lajosban? 1849. január 7-én a Miklós utcai őrállomás vezetője jegyezte be a 2265-os sorszámmal: „Megérkezett Kossuth Lajos, a Magyarok Mózes”. Nagyon találóan a Biblia szavaival Mózes, a nép megváltóját látták Kossuth apánkban.

A Nagytemplom öreg Rákóczi harangjának zúgása is, mintha emlékeztetne a nemzet nagy halottjára, aki él, ha életünk, s emlékezünk rá.

A Krúdy Gyula által is megírt „Rákóczi harangja” című mondában azt írta, hogy a harang meghalt Rákóczi. Mert a nép mondja nem vesz tudomást arról, hogy a harang adományozója nem II. Rákóczi Ferenc, hanem Rákóczi György volt.

A nép halhatatlan, élő hőse lett Kossuth, s a nagyharangból már nemcsak Rákóczi, hanem Kossuthnak is a lelke szól, akinél lehettek nagyobb politikusok, de a nép által nála senkit nem szerettek jobban.

Híreink házunk tájáról

1994. szeptemberétől 1995. májusáig

Ezúttal is, mint mindig néhány elmaradt hírrel kezdjük beszámolóinkat. Fel-sorolásunkat a

Tudományos ülések, konferenciák, emlékünnepekkel

kezdjük. 1994. szept. 17-én Monokon, a Kossuth Emlékbizottság, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kossuth Szövetség, a sárospataki Rákóczi Múzeum, Monok Község Önkormányzata több más szervezet, intézmény közreműködésével *Emlékünnepek rendezett Kossuth Lajos halálának 100. évfordulója emlékére*. Az Emlékünnepek több részből állt. Megkoszorúzták a Kossuth szobrot, emlékbeszédet mondott; Szabad György. A felújított Kossuth-házban megnyitották az „Édes szülőte földem, Zemplén” c. emlékkiállítás: *Gedai István, Duray Miklós*. A Kossuth Szövetség ünnepi közgyűlést tartott, amelyen közreműködött: *Bodor Tibor, Práger György*. – Okt. 24–25-én, Kiskunfélegyházán, a Móra Ferenc Közművelődési Egyesület *Móra Ferenc* születésének 115., *Móra István* író születésének 130. évfordulója alkalmából *Móra Emléknapokat* rendezett. Koszorúzások voltak Móra Márton sírjánál, Móra István emléktáblájánál, a Móra Ferenc szobornál és a Móra Ferenc Emlékháznál. Országos prózamondó versenyt tartottak és *Móra Konferenciát* rendeztek, amelyen közreműködtek: Fekete Pál, Ficsör József, Péter László, Czine Mihály, Fekete János, Fazekas István, Horváth Dezső, H. Tóth Tibor, Tripolszky Géza, Kúti Béla, Rózsa Gábor, Ambrus Lajos, Komáromi Gabriella. – Okt. 25–26-án Debrecenben a Budapesti Lengyel Intézet, a KLTE Egyetemi Könyvtár, a Lengyel nyelv- és irodalmi Tanszék a lengyel szakos tanárképzés megkezdésének 20., illetve a Tanszék felállításának 10. évfordulója tiszteletére *Lengyelek, magyarok és szomszédok* címmel nemzetközi konferenciát rendezett. A konferencián közreműködtek: Janusz Bancerowski, Anton maria Raffo, Lőkös István, D. Molnár István, Andrej Vincenz, Udvari István, Marta Panciková, Wiesław Tomasz Stefanczyk, Jolanta Tambor, Romalda Cudak, Ewa Blachowicz-Wolny, Adamné Porcsalmy Éva, Kiss Gy. Csaba, Stefan Nicznanowski, Jerzy Snopek, Eugenia Loch, Kraszew Péter, Fried István, Kelesényiné Pente Mária, Jerzy Swiech, Csizstay Gizella, Kazimierz Wolny, Nagy László Kálmán, Maria Wozniakiewicz-Dziadosz, Szijártó Imre, Szokolay Katalin, Nagy Márta, Kapronczay Károly, Wojciech Jekiel, Kurucz Éva, Kovács Csaba, Lagzi István, Laczkó András, Feltóti Sándor. – Nov. 10-én, Törökén, a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomtudományi Szakosztálya, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Törökén Múzeum a *Nemzetközi családév* alkalmából *Családutak* címen szakmai tanácskozást tartott. Közreműködtek: Németh István, Szabó László,

Györgyi Erzsébet, Sanda Larionescu, Ökrösné Bartha Júlia, Őrsi Julianna, Pethő László, Kiss Gyula József, Abonyi Erzsébet, Nyári Katalin, Szilágyi István, Tóth Ilona, Nagyné Kiss Mária. – Nov. 14-én, Debrecenben, a Déri Múzeum, a Megyei Könyvtár, a Magyar Írószövetség kelet-magyarországi csoportja a *80 éves Tóth Endrét köszöntő irodalmi estet* rendezett. Közreműködtek: Hubay Miklós (előadását felolvasták), Simon Zoltán, Csikos Sándor, Hájzer Edit, Duffek Mihály és Tóth Endre. – Nov. 25-én Debrecenben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a KLTE Régi Magyar Irodalom Tan-széke, a Medgyessy Ferenc Gimnázium *Kalmár György Konferenciát* tartott. Közreműködtek: Juhász Béla, Imre Mihály, Szestelei Nagy László, Egyed Emese, Buda-házy Éva, Kovács Sándor Iván, Moda Miklós, Hegedűs Béla, G. Szabó Botond, Fekete Csaba. – Dec. 15-én, több szervezet és intézmény a Debreceni Irodalmi Múzeumban *Megemlékeztetést tartott a száz éve született Juhász Gézáról*. Közreműködtek: Tamás Attila, Juhász Béla, Debreczeni Attila, Lévy Botond, Tóth Endre.

1995. március 30–31-én, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Magyar Néprajzi Társaság, a KLTE Néprajzi Tanszéke és több más szervezet, intézmény kéthelyszines (Tiszafüred és Abádszalók) konferenciát rendezett *Állattábrázolás a magyar néprajztudományban* címmel. Közreműködtek: Pente Ferenc, Tóth László, Ujváry Zoltán, Bartha Elek, Nagy Ilona, Erdész Sándor, Kiss Antal, Györgyi Erzsébet, Gulyás Éva, Keszeg Vilmos, Pócs Éva, Pozsony Ferenc, Vajda Mária, Szabadfalvi József, Bórdás Imre, K. Csilléri Klára, Fügedi Márta, Selmezy Kovács Attila, Gazda Klára, Füvessy Anikó, Szathmári Ibolya, Csizsar Sarolta, István Erzsébet, P. Szalay Emőke, Steigauf Józsefné, Nagy Varga Vera, Szűcs Judit, Bódi Erzsébet, Varro Ágnes, Nagy Olga, Szabó László. – Ápr. 19-én a Déri Múzeum Baráti Köre és a TMK Kör *150 éve született Szinyei Merse Pál* címmel, diavetítéses előadást tartott (Sz. Kúti Katalin). Ápr. 20-án, Nagykőrösi rendezte meg a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Kulturális Örökség Főosztálya és Múzeumi Osztálya, a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, illetve az Arany János Múzeum az *Ikvai Nándor Emlékülést*, Ikvai Nándor születésének 60. évfordulója tiszteletére. Az Emlékülés két részből állt. Az első részből *Ujváry Zoltán* elnökléte mellett *Szabadfalvi József* megemlékezése után, *Madaras László, Dám László, Juhász Antal, Őrsi Julianna* és *Bartha Elek* rövid előadásokban méltatták a kevéssel ezelőtt megjelent kétkötetes Ikvai-emlékkönyvet (Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére). Majd pedig a második részből *Ujváry Zoltán*, mint az Ikvai Nándor Alapítvány Kuratóriumának elnöke, átadta az Alapítvány díjait *Novák Lászlónak* (az Ikvai-emlékkönyv szerkesztőjének) és *Pilipkó Erzsébet* (kártyáit) debreceni egyetemi hallgatónak.

Kandidátusi viták-védések

1994. szept. 8-án védte meg *Gáborján Alice*: Szűrűjasok c. kandidátusi értekezését. Opponensei voltak: Domonkos Ottó, Flórián Márta. – Nov. 4-én védte meg *Borsos Balázs*: Három folyó között. A hagyományos gazdálkodás alkalmazkodása a természet viszonyokhoz a Bodrogközben a folyószabályozási munkák előtt és után (1840–1910) c. kandidátusi értekezését. Opponensei voltak: Bellon Tibor, Frisnyák Sándor.

1994. aug. 6-án nyílt meg a szolnoki Damjanich János Múzeumban a Dunántúli kerámiaja I. (Csákvár, Mórág, Mohács) c. kiállítás (Szabadfalvi József). – Okt. 12-én a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban nyílt meg a *Körösök-vidékén éltek...* c. régészeti kiállítás (Bökönyi Sándor). – Okt. 14-én a Magyar Művelődési Intézet a Néprajzi Múzeumban nyitotta meg *Élő népművészet, a XI. Országos Népművészeti Kiállítást* (Török András). – Okt. 15-én a székesfehérvári Szent István Múzeumban nyílt meg *A Szármény Nyomda története* című kiállítás (Haiman György). – Okt. 25-én a Budapesti Lengyel Intézet, a KLTE Egyetemi Könyvtár és a Lengyel Nyelv- és Irodalom Tanszéke rendezésében a KLTE díszudvarán nyílt meg *Krzysztof Dudek grafikusművész plakátkiállítása* (Maciej Kozminski). – Okt. 29-én nyitotta meg a Túrkevei Múzeumban a Túrkevei Kulturális Egyesület a *Nevezetes kevi családok* c. kiállítást (Kovácsné Debreczeni Julka). – Nov. 6-án nyílt meg a Székelykeresztúri Múzeumban *Szécsi András (1934–1991) festőművész emlékkiállítása* (Sütő András). – Dec. 21-én a mátyásfalvai Szatmári Múzeumban nyílt meg *Szabó Zsigmond márványfaragó kiállítása* (Bíró Lajos). – Ugyanezen a napon nyílt meg a Szatmári Múzeumban *Csutkai Csaba és Antall István grafikusművészek kiállítása, az Elsőmázottak* című sorozat keretében (Ujváry Zoltán).

1995. március 26-án a DOTE aulájában nyílt meg *Madarász Gyula* festőművész „visszatekintő” kiállítása és *Madarászné Kathy Margit* iparművész textilkészítése (Bényei József). – Márc. 29-én, a szeghalmi Sárretyi Múzeumban nyílt meg a *Szeghalmi középületei* c. kiállítás (Kosaras Béla). – Ápr. 4-én, a hajdúböszörményi Sillye Gábor Művelődési Központban *Borsos István* szobrászművész és *Arnóti Nagy József* festőművész közös kiállítását nyitották meg (Kapás Sándor). – Ápr. 7-én kettős zománc-kiállítás nyílt a nyírbátori Báthori István Múzeumban. 1. a III. Országos Pedagógus Zománcművészeti Alkotótábor kiállítása. 2. A I–II. Gyerme- és Ifjúsági Zománcművészeti tagjainak munkái (Petróczi Ferenc). – Ápr. 20-án, a debreceni Kőcsy Ferenc Református Tanítóképző Főiskola és a Déri Múzeum közös rendezésében nyílt meg *Tar Zoltán (1913–1992) festőművész emlékkiállítása* (Sz. Kúti Katalin).

Halottainkra emlékezünk

1994. szept. 3-án Pozsonyban, 74 éves korában elhunyt *dr. Fogarassy László* hadtörténész, helytörténész. – Okt. 5-én, Miskolcon, 39 éves korában elhunyt *dr. Kunt Ernő*, etnográfus, egyetemi docens. – Okt. 23-án, Debrecenben, 73 éves korában elhunyt *Tegdes László* ny. ált. isk. tanár, az iskolai élet emlékeinek nagyszerű gyűjtője. – Dec. 25-én, Budapestben, 69 éves korában elhunyt *dr. Bökönyi Sándor* akadémikus. – Dec. 26-án, Orosházán, 83 éves korában elhunyt *Nagy Gyula* ny. múzeumi igazgató, etnográfus.

1995. január 10-én, Budapestben, 72 éves korában elhunyt *dr. Rozsly György* mérnök, nyelvművelő. – Jan. 11-én, Debrecenben, 74 éves korában elhunyt *dr. Nagy János* egy. docens. – Jan. 19-én, Budapestben, 86 éves korában elhunyt *dr. Gerő László* építész, egyetemi tanár. – Jan. 22-én, Budapestben, 53 éves korában elhunyt *dr. Barta Gábor* történész, a KLTE tanszékvezető docense. – Jan. 29-én, Zomborban, 86 éves

korában elhunyt *Herceg János* író, szerkesztő. – Febr. 16-án, Budapestben, 82 éves korában elhunyt *dr. Domokos Sámuel*, az ELTE Román Nyelv- és Irodalom Tanszékének ny. egyetemi tanára. – Márc. 3-án, Budapestben, 92 éves korában elhunyt *dr. Zádor Anna* ny. egyetemi tanár, művészettörténész. – Ápr. 4-én, Békéscsabán, 71 éves korában elhunyt *Petőcz Károly* mesterszedő, könyvművész, a Kner Nyomda volt vezetője.

Az említett mindegyike kötődött valamilyen formában a hajdú-bihar megyei, a debreceni múzeumgyűhöz, esetenként munkatársaink voltak, a legkülönbözőbb utakon-módokon segítettek munkánkat. Tanítványaik voltunk, vagy Ők tanultak tőlünk, Múzeumbarát Körünk munkájába bekapcsolódtak. Emléküket tisztelettel megőriztük!

A Déri Múzeum állandó kiállítása egy új részének (Debrecen a XVIII. századtól a reformkorig) megnyitóján 1995. május 18-án, Szilaj Pál, a Hajdú-Bihar Megyei Közgazdász elnöke megnyitó beszédét tartja. (Balról jobbra állnak: dr. Mody György, dr. V. Szathmári Ibolya, dr. Selmeczi László és Szilaj Pál)

TARTALOM

67. szám

1995.

BALASSA IVÁN köszöntése.....	3- 4
DANKÓ IMRE: Balassa Iván és a szülőföld.....	5- 8
TAKÁCS BÉLA: Balassa Iván Sárospatakon.....	9-11
OROSZ ISTVÁN: Balassa Iván agrártörténeti munkássága.....	12-15
BALASSA IVÁN: Az életet már megjártam... ..	16-18
Néprajzi gyűjtőpályázataink anyagából:	
Hutkai Lászlóné és Hutkai László: Népi gyermekjátékok Sápon.....	19-46
DANKÓ IMRE: Gyakorlati tanácsok a XVIII. századvégi debreceni peregrinusok számára.....	47-51
SZÜCS ERNŐ: Zugkávéházak Debrecenben 1900-1914 között.....	52-59
P. SZALAY EMŐKE: Újabb mezőcsáti kerámiák a Déri Múzeumban.....	60-72
MATKÓ LÁSZLÓ: Szamártemetés.....	63-67
VIGA GYULA: Két adat a bodrogközi hőreszögöléshez.....	68-69
BALÁZS LÍVIA: Koldusok, kéregetők, adománygyűjtők a Rábaközben.....	70-73
RUSZOLY BARNABÁS: A bagaméri önkéntes tűzoltóság száz esztendeje.....	74-83
GAZDA LÁSZLÓ: Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulójáról.....	84-87
DANKÓ IMRE: Múzeumbaráti Körünk 1994. évi közgyűlése.....	88
GAZDA LÁSZLÓ ügyvezető alelnök búcsúztatása.....	88-89
Megemlékezés Kossuth Lajos halálának századik évfordulójáról.....	90
SZAMOSÚJVÁRI SÁNDOR emlékbeszéde.....	90-91
DANKÓ IMRE: Híreink házunk tájáról.....	92-95